PAUKŠČIAI

norintiems stebėti ir pažinti

LOD

41
(2019/1)

ISSN 2029-2503

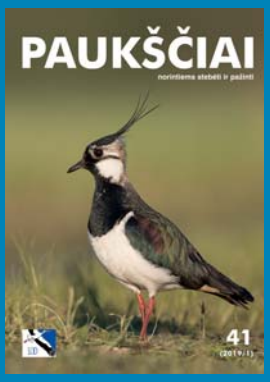

Viršelyje:
Paprastoji pempė (Vanellus vanellus), Šilutės r., 2018-05-12
© Marius Čepulis

Lietuvos ornitologų draugijos leidinys apie paukščius, jų apsaugą, stebėjimus.
Leidžiamas nuo 2009 m. kartą per tris mėnesius.

Vyr. redaktorius
Mindaugas KIRSTUKAS
Tel. 8 615 56 868
mindaugas.kirstukas@gmail.com

Atsakingasis redaktorius
Gediminas PETKUS

Redakcijos kolegija
Dr. Vidmantas ADOMONIS
Arūnas ČERKAUSKAS
Dr. Gintarė GRAŠYTĖ
Saulius KARALIUS
Marius KARLONAS
Julius MORKŪNAS
Eglė PAKŠTYTĖ
Liutauras RAUDONIKIS
Dr. Modestas RUŽAUSKAS

Leidykla „Lututė“
9-ojo Forto g. 32
LT-48196 Kaunas
El. p. *lutute@lutute.lt*
www.lutute.lt

Tiražas 1000 egz.

PAUKŠČIAI / BIRDS
The magazine of Lithuanian Ornithological Society about birds, their observations and protection. Published quarterly since 2009.

Editor in chief
Mindaugas KIRSTUKAS

Lietuvos ornitologų draugija (LOD) – tai nevyriausybinė organizacija, kuri rūpinasi Lietuvoje aptinkamų laukinių paukščių ir jų gyvenamosios aplinkos apsauga. Siekdama šio tikslo, draugija vienija gamtai ir paukščiams neabejingus Lietuvos žmones, rūpinasi ekologiniu visuomenės švietimu, paukščių populiacijų tyrimu ir monitoringu bei visuomeniškai kontroliuoja aplinkos ir biologinės įvairovės apsaugą reglamentuojančių įstatymų leidimą ir vykdymą. Nuo 1994 m. draugija yra tarptautinės paukščių apsaugos organizacijos „BirdLife International“ asocijuota narė. Norėdami tapti LOD nariu ar tiesiog prisijungti prie paukščių apsauga besirūpinančių bendraminčių, kreipkitės į LOD sekretoriatą adresu:
Lietuvos ornitologų draugija, Naugarduko g. 47-3, LT-03208 VILNIUS.
Tel./faks. (8 5) 213 04 98, el. paštas lod@birdlife.lt; www.birdlife.lt.

LOD ŽINIOS / *LOD news*

G. Petkus. Kovą vyko Lietuvos ornitologų draugijos narių Visuotinis susirinkimas
General meeting of the members of Lithuanian Ornithological Society was held in March 2
G. Petkus. „Gyvasis pavasaris“ startuoja! Kviečiame registruoti pirmuosius sugrįžusius paukščius
Spring Alive. Register first arrivals 5

METŲ PAUKŠTIS / *Bird of the Year*

M. Ružauskas, E. Pakštytė, L. Raudonikis. Karietaičių stebėjimai 2018–2019 metų žiemą
Observations of Winter Wrens in winter 2019-2019 6
L. Raudonikis. Pempė – 2019 metų paukštis
Northern Lapwing - bird of the year 2019 8

PAUKŠČIŲ APSAUGA / *Protection of birds*

L. Raudonikis. Mažiausia ir sparčiausiai nykstanti mūsų krašto žuvėdra
The smallest and the most endangered tern of our country 9

PADEDAME PAUKŠČIAMS / *Help the birds*

J. Sendžikaitė, L. Raudonikis, L. Jarašius. Siekiant padėti unikaliai Svencelės pelkei
In seek to help the unique bog of Svencelė 15

PAUKŠČIŲ TYRIMAI / *Bird surveys*

R. Kembrytė. Naujoji Lietuvos ornitologų draugijos informacinė sistema-duomenų bazė: kaip įvesti stebėjimus ir kiti dažniausiai užduodami klausimai
New info system and data base of Lithuanian Ornithological Society: how to register the observations and other FAQ 21
V. Būda. Ornitologui akademikui Mečislovui Žalakevičiui – 70
70th anniversary of scientist ornithologist Mečislovas Žalakevičius 27
Akademikas Mečislovas Žalakevičius apie save: buvau ir tebesu paukščių migracijos magijos pakerėtas
Mečislovas Žalakevičius about himself: I still admire bird migration 29

ORNITOFAUNISTINIAI STEBĖJIMAI / *Bird observations*

S. Karalius. Ornitofaunistiniai stebėjimai Lietuvoje 2018–2019 m. žiemą
Bird observations in Lithuania in winter 2018-2019 31
M. Karlonas, E. Pakštytė, M. Ružauskas. Retų paukščių stebėjimai kaimyninėse šalyse ir Vakarų Palearktikoje 2018–2019 m. žiemą
Rare bird observations in adjacent countries and Western Palearctic in winter 2018-2019 40

SVARBIOS PUBLIKACIJOS / *Important publications*

A. Kulbis. Iš Lietuvos ornitologijos istorijos. Pirmoji lietuviška knygutė apie paukščius ir jos autorė Ona Didžiulytė-Sketerienė
From the history of Lithuanian ornithology. First lithuanian book about birds and its author Ona Didžiulytė-Sketerienė 41

ĮVAIRENYBĖS / *Various*

V. Adomonis. Signalai ir giesmės (1). Pagal D. Attenborougho knygą „The Life of Birds“
Songs and calls. By D. Attenborough book „The Life of Birds“ 43

Žurnalas „Paukščiai“ siunčiamas visiems LOD nariams, jį galima įsigyti leidykloje „Lututė“ arba užsiprenumeruoti visuose Lietuvos pašto skyriuose. Indeksas 5120.

Susirinkimo dalyviai © Irmantas Šalaševičius

Kovą vyko Lietuvos ornitologų draugijos narių Visuotinis susirinkimas

Gediminas PETKUS

Šių metų kovo 16–17 d. Kaune, viešbutyje „Magnus“, vyko Lietuvos ornitologų draugijos (toliau – LOD arba Draugijos) narių Visuotinis susirinkimas už 2018 m. (toliau – Susirinkimas). Dalyvavo 67 dalyviai, iš jų 64 nariai (2019 m. kovo 16 d. LOD narių buvo 183 (sumokėjusių nario mokestį už 2019 metus) ir sudarė Susirinkimo kvorumą.

Be įprastos darbotvarkės – Draugijos sekretoriato, Tarybos, Kontrolės komisijos ir Lietuvos ornitofaunistinės komisijos ataskaitų, buvo renkami LOD Tarybos ir Kontrolės komisijos nariai. Susirinkime dalyvavę LOD nariai patvirtino Draugijos Sekretoriato 2018 m. veiklos ir finansines ataskaitas bei LOD Tarybos ataskaitą.

Apibendrinus Susirinkimo metu vykusio balsavimo rezultatus (64 Susirinkime dalyvavusių ir 9 elektroniniu paštu balsavusių LOD narių), Draugijos Tarybos nariais išrinkti: Arūnas Čerkauskas, Rūta Kembrytė, Marius Čepulis, Vytautas Eigirdas, Kęstutis Jarmalavičius, Darius Norkūnas ir Žydrūnas Preikša. Susirinkę naujai išrinkti nariai Tarybos pirmininku antrajai kadencijai išrinko Arūną Čerkauską. LOD Kontrolės komisijos nariais išrinkti Vidmantas Adomonis, Laimonas Šniaukšta ir Darius Musteikis. Jie šios Komisijos pirmininku išsirinko Laimoną Šniaukštą.

Pirmą Susirinkimo dieną draugijos darbuotojai papasakojo apie svarbiausių LOD projektų rezultatus ir būsimų projektų perspektyvas. Be to, aptartos 2019 m. planuojamos LOD veiklos, kurioms pritarė Susirinkime dalyvavę Draugijos nariai. Po veiklų krypčių pristatymo ir tvirtinimo vyko atvira diskusija dėl LOD 30-mečio viešinimo ir minėjimo. LOD direktorius Liutauras Raudonikis pažymėjo, kad 2018 metų pabaigoje po daugelio metų bendradarbiavimo LOD tapo tikruoju *BirdLife* partneriu. Jis pristatė kelias idėjas, kaip būtų galima paminėti šią progą. Po aktyvios diskusijos aptarti įprastų paukščių gausos pokyčiai Lietuvoje 1994–2018 m. ir Lietuvos perinčių paukščių atlaso rezultatai, tolesni šios

LOD direktorius Liutauras Raudonikis © Irmantas Šalaševičius

iniciatyvos darbai. Po šių pranešimų Baltarusijos paukščių apsaugos draugijos (APB) direktorius *Aleksandras Vintchevskis* pristatė draugijos veiklą ir jų planus ateičiai. Pirmos dienos pabaigą vainikavo LOD Tarybos narių pasakojimai apie praleistą laisvalaikį. Marius Čepulis papasakojo apie paukščių ir žinduolių fotografiją, o Žydrūnas Preikša pasidalino kelionės po Australiją įspūdžiais.

Antrosios Susirinkimo dienos pradžia buvo skirta „2018 metų paukščio – tetervino“ akcijos, „Kalėdinio paukščių stebėjimo maratono“, žiemojančių vandens paukščių apskaitų rezultatams pristatyti. Vėliau LOD direktorius pristatė 2 % ir kitos paramos naudojimą, perspektyvas ir galimybes 2019 metams. LOD narys savanoris Saulis Skuja papasakojo apie juoduosius gandrus, jų natūralius ir dirbtinius lizdus (platformas). Po juodųjų gandrų apsaugos būklės pristatymo savanoriai LOD Tarybos narė Rūta Kembrytė ir Igoris Semionovas papasakojo apie fenologijos sistemos atnaujinimus, pakvietė registruotis *www.ornitologija.lt* svetainėje ir teikti pasiūlymus dėl duomenų bazės funkcionalumo.

Po kavos pertraukos LOD narė Gintarė Grašytė pristatė plėšriųjų paukščių tyrimus Lietuvoje, LOD narys UAB „Ornitela“ vadovas Ramūnas Žydelis apžvelgė Lietuvoje ir kitose šalyse naudotus ir naudojamus telemetrijos būdus, jų raidos istoriją. LOD Tarybos narys BEF ornitologas-ekspertas Ž. Preikša pristatė Baltijos aplinkos forumo vykdomo LIFE projekto, skirto meldinės nendrinukės populiacijai Lietuvoje išsaugoti, veiklas ir pasiektus rezultatus. Po šių pranešimų buvo pristatyti 2019 m. planuojami LOD darbai: 2019 m. paukščio – paprastosios pempės, 2019–2021 m. juodojo peslio ir kurapkos tyrimai, LOD organizuojami paukščių pažinimo 4P kursai. LOD susirinkimą baigė LOD narė Rasa Morkūnė, pakvietusi susirinkimo dalyvius pareikšti savo nuomonę ir dalyvauti interaktyvioje apklausoje „Ekosisteminės paslaugos Nemuno deltoje“.

LOD narių Visuotinio susirinkimo programą ir pranešimus rasite svetainės *www.birdlife.lt* naujienų skyrelyje. LOD informacija

Veiklų ir ataskaitų tvirtinimas © Irmantas Šalaševičius

„Gyvasis pavasaris“ startuoja!

Kviečiame registruoti pirmuosius sugrįžusius paukščius

Gediminas PETKUS

Gyvasis pavasaris (*Spring Alive*) – tai paukščių stebėjimų apžvalga. Jūsų dėka kasmet galėsime stebėti pavasario atgimimo eigą ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje. Dalyvauti šiame projekte yra labai paprasta ir įdomu. Viskas, ką Jums reikia atlikti, – tai užregistruoti savo pirmuosius kai kurių paukščių rūšių stebėjimus internete – *www.springalive.net* svetainėje. Mus domina, kada pasirodė pirmoji Jūsų stebėta šelmeninė kregždė, urvinė kregždė, juodasis čiurlys, gegutė, baltasis gandras ir bitininkas. Prašome šiuos stebėjimus užregistruoti svetainėje.

Jūsų stebėjimai labai svarbūs!

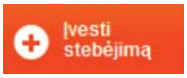

Remiantis Jūsų pateiktais duomenimis *www.springalive.net* svetainėje yra kuriami žemėlapiai, kuriuose galima stebėti, kaip paukščiai sugrįžta iš savo žiemojimo vietų. Reguliariai tikrindami žemėlapius, stebėdami paukščius ir įvesdami duomenis apie savo stebėtus paukščius, galime paspartinti pavasario eigą savo šalyje ar regione. Svarbiausia tai, kad remdamiesi Jūsų stebėjimais turėsime galimybę kasmet sužinoti tikslias pirmųjų migrantų sugrįžimo datas, o galbūt net įvertinti kai kuriuos paukščių migracijos ypatumus ar nustatyti migracijos eigą veikiančius aplinkos pokyčius.

Pasaulinė paukščių apsaugos organizacija *BirdLife international* šiuo tarptautiniu ir užsienyje daug dėmesio sulaukusiu projektu siekia priminti, kad migruojantys paukščiai aptinkami visoje Europoje, jie kerta daugybės valstybių sienas ir kad kiekvienas iš mūsų gali stebėti šį įspūdingą gamtos reiškinį prisijungdamas prie visoje Europoje vykstančio projekto. Taip pat didelis dėmesys yra skiriamas ekologiniam švietimui, iš specialaus skyrelio mokytojai bei klubų ar būrelių vadovai gali atsisiųsti pagalbinės informacinės medžiagos ir ją panaudoti per užsiėmimus.

Mūsų šalyje šį projektą koordinuoja Lietuvos ornitologų draugija ir kasmet pavasarį aplanko apie 20 švietimo įstaigų. Darželiuose ir mokyklose vyksta edukaciniai užsiėmimai, paskaitos, siekiant sudominti jaunąją kartą gamtos vertybėmis. Taip pat organizuojami vieši renginiai siekiant ugdyti aplinkosauginį sąmoningumą. Šiais metais projekto koordinatorius Gediminas Petkus jau lankėsi 8-iose švietimo įstaigose Vilniaus, Kauno ir Panevėžio miestuose. Darželinukams ir mokiniams buvo pasakojama apie inkilų svarbą sparnuočiams ir migruojančius paukščius. Mokiniams buvo pristatytos priemonės, sumažinančios paukščių atsitrenkimą į langus. Taip pat suorganizuotos trys viešos paskaitos – Vilniaus miesto Vrublevskių bibliotekoje, Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centre ir Vilkaviškio Paežerių dvare.

Kokį atstumą skrendant į šiltuosius kraštus tenka įveikti baltajam gandrui? Kaip šelmeninę kregždę atskirti nuo čiurlio? Kokiu greičiu gali skristi čiurlys? Ar suka lizdą gegutė? Ar bitininkai lankosi Lietuvoje? Atsakymus į šiuos klausimus ir kitokių įdomybių rasite svetainėje *www.springalive.net.*

Lietuvoje šį projektą koordinuoja Lietuvos ornitologų draugija. Kviečiame dalyvauti!

Vieša paskaita „Pavasario šaukliai“ © Vika Petrikaitė

Inkilų kėlimo šventė © Aušrinė Demčienė

Karietaičių stebėjimai 2018–2019 metų žiemą

Modestas RUŽAUSKAS, Eglė PAKŠTYTĖ, Liutauras RAUDONIKIS

Kasmet „Paukščių“ žurnalo redakcinė kolegija tradiciškai skelbia žiemos paukščio akciją. 2018–2019 m. akcija buvo skirta karietaitės (*Troglodytes troglodytes*) rūšies stebėjimams žiemos mėnesiais.

Skirtingų rūšių paukščiai nevienodai prisitaikę išgyventi žiemą šiaurinėse platumose. Dėl sumažėjusių maisto išteklių į pietus migruoja daugelis vabzdžialesių paukščių. Jie lesalo gali rasti tik ten, kur yra pakankamai vabzdžių ar kitų nariuotakojų. Rūšims, kurios, be vabzdžių, minta ir grūdais, sėklomis ar kitu augaliniu lesalu, tokioms kaip zylės, geniai, arba rūšims, kurių mitybos pagrindą sudaro augalinis lesalas, pvz., sniegenoms, žema temperatūra nesudaro didesnių keblumų sėkmingai peržiemoti. Tačiau net ir šie sparnuočiai migruoja trumpais atstumais. Kai kurių paukščių biologijos ypatumai dar nepakankamai ištirti, be to, klimato kaitos pokyčiai gali daryti reikšmingą įtaką paukščių elgesiui, susijusiam su migracijomis. Todėl net ir artimų migrantų stebėjimai žiemą yra labai svarbūs ir padeda vertinti paukščių prisitaikymą kintančio klimato sąlygomis. Paukščių rūšys, kurios negausiai ar retai žiemą pastebimos mūsų platumose, ir yra pagrindinis žiemos paukščio akcijos stebėjimo objektas.

Nors karietaitę esame matę bemaž kiekvienas, tačiau vargu ar dažnam teko kiek ilgiau stebėti jų gyvenimo ypatumus. Ypač nedaug žinome apie šių paukščių mitybą, o tai yra bene svarbiausias veiksnys, nuo kurio priklauso jų galimybė išgyventi žiemą. Žinoma tik tai, kad karietaitės gali pasigauti bestuburių ir vandenyje ar net kokį žuvies mailių nutverti. Todėl, ypač žiemos mėnesiais, šie vabzdžialesiai paukščiai ir laikosi dažniausiai prie upelių ar šaltinių. Po šių metų akcijos galima drąsiai teigti, kad dauguma vasarą įprastų karietaičių rudenį traukia į pietus, o atlikti tiksliniai stebėjimai žiemą suteikia šiek tiek daugiau duomenų apie tai, kas lemia žiemojančių šios rūšies paukščių gausumą Lietuvoje.

Karietaitės stebėtos įvairiuose Lietuvos regionuose. Per žiemos mėnesius iš viso gauti 75 pranešimai apie daugiau nei 130 rūšies stebėjimo atvejų. Karietaičių stebėjimo vietos geografiškai pateiktos 1 pav.

Kaip matyti iš 1 pav. duomenų, karietaičių gausumas iš esmės neturėjo didesnės priklausomybės nuo geografinio šalies regiono – paukščiai žiemojo tiek vakariniuose, tiek ir šiauriniuose bei pietiniuose ar pietrytiniuose rajonuose, kuriuose žiemą temperatūra gana stipriai skiriasi. Tai rodytų, kad temperatūra nėra svarbiausias veiksnys, lemiantis žiemojančių paukščių gausumą. 1 pav. pateiktas stebėjimų geografinis pasiskirstymas greičiau atspindi aktyviai stebinčių ornitologų lankomas vietas ar rajonus.

Daugiau nei 90 proc. stebėjimo atvejų karietaitės matytos arti vandens telkinių – neužšąlančių upių pakrantėse, ties upeliais ar rečiau ties kitais vandens telkiniais. Gauta pranešimų, kad jos žiemojo ties užšąlančiais tvenkiniais, bebrų užtvankomis, kur yra properšų. Tai rodytų, kad neužšąlančio vandens šaltinis yra svarbus veiksnys, turintis įtakos šios rūšies paukščių žiemojimo vietos pasirinkimui. Šie duomenys nebuvo nauji ar netikėti, nes ir kitomis žiemomis paprastai karietaitės stebėtos prie neužšąlančių vandens šaltinių. Kartais jų buvo pastebima užšalusių vandens telkinių nendrynuose. Galima manyti, kad šių sparnuočių mitybos pagrindą sudaro smulkūs bestuburiai, kurie išlieka judrūs arti vandens telkinių, nendrynuose ir galbūt kitose vietose. Karietaitės – labai judrūs, landūs ir aktyvūs paukšteliai ilgu, tvirtu snapu, tad greičiausiai pasinaudoja visomis galimybėmis ir susiranda tiek aktyvių, tiek galbūt miegančių voragyvių, vabzdžių ir jų lervų. 2018–2019 m. stebėtų karietaičių pasiskirstymas pagal buveines pateikiamas 2 pav.

Daugiamečiai E. Pakštytės stebėjimai rodo, kad žiemojančios karietaitės naudojasi žmonių pastatais, kuriuose galima ne tik saugiai pasislėpti, bet ir rasti žiemojančių nariuotakojų. Tokios vietos yra malkinės, sandėliai, tilteliai, apleisti statiniai, vandens malūnai, jachtų klubų pastatai, sukrautos šakų krūvos ir pan. Duomenų apie tokiose vietose matytas karietaites pateikė ir daugiau stebėtojų. Sulaukta vos keleto pranešimų apie miške pastebėtas karietaites, tačiau dažniau tai buvo arba miškas arti sodybos, arba pranešimai gauti žiemos pabaigoje, staiga atšilus orams.

Žiemos paukščio akcijos laikotarpiu duomenis apie rūšies registracijas atsiuntė arba stebėjimų duomenų ba-

1 pav. *2018–2019 m. žiemos mėnesiais pastebėtų karietaičių vietos Lietuvoje*

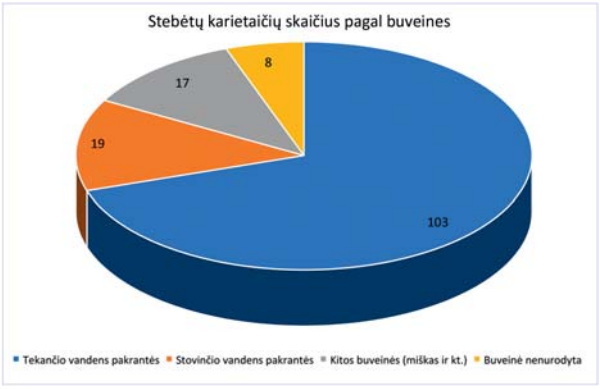

2 pav.

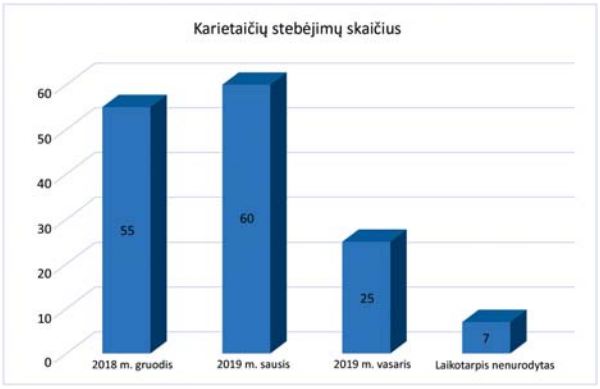

3 pav.

zėse informaciją pateikė 52 stebėtojai, dalis jų karietaites stebėjo keliose vietose, dalis, nors specialiai tam skyrė laiko, nepastebėjo nė vieno paukščio. Kai kuriais atvejais karietaitės matytos tose pačiose vietose visos ar beveik visos žiemos laikotarpiu. Tai rodo, kad jos yra sėslios, jeigu tik leidžia aplinkos sąlygos (neužšąlantys vandens telkiniai, slėptuvės, susijusios su statiniais sodybose ar kitose vietose). Straipsnio autorių duomenimis, šią žiemą užregistruotos karietaitės neretai būdavo pastebimos tose pačiose vietose ir ankstesnėmis žiemomis, vadinasi, šiems paukščiams žiemoti yra svarbios vietos, kuriose susidaro tam tikras palankus mikroklimatas (galbūt susijęs su specifinio maisto šaltiniu) išgyventi žiemą. Tą patvirtina ir kai kurių stebėtojų duomenys, kad kai kuriose vietose, kur galbūt būtų palankios sąlygos karietaitėms žiemoti, šių paukščių nė karto nepastebėta per daugelį metų. Taip pat išsiaiškinta, kad kai kur, ypač arčiau didesnių ar vidutinio dydžio upių, buvo apsistoję ir po 2–3 paukščius.

Karietaičių stebėjimų skaičius atskirais žiemos mėnesiais pateikiamas 3 pav. Iš paveikslo matyti, kad tai tikrai mūsų krašte žiemojanti paukščių rūšis, nes daugiausia jų yra užregistruota 2019 m. sausio mėn. Akivaizdžiai sumažėjęs pastebėtų paukščių skaičius vasario mėn. leidžia daryti prielaidą, kad didelė dalis žiemoti pasilikusių karietaičių šaltesnėmis žiemomis neišgyvena. Tai būdinga daugumai mūsų šalyje žiemojančių smulkiųjų žvirblinių paukščių.

Akcijos metu gautas pranešimas, kad žiemą karietaitės yra aktyvios ir pastebimos tik rytais. Tai įdomus, bet ir gana keistas faktas, nes mažiems judriems paukščiams būdinga greita medžiagų apykaita ir paprastai jie turi dažnai maitintis, kad gautų pakankamai kalorijų. Be to, įdienojus ar vakare labiau tikėtinas žiemą nemiegančių vabzdžių aktyvumas. Tokiam faktui patvirtinti reikėtų surinkti detalesnę informaciją iš daugiau stebėtojų apie paros laiką, kada buvo stebėti paukščiai.

Stebint karietaites nurodoma, kad jas dažniausiai išduodavo tarškantis balsas, tačiau kai kuriais atvejais, ypač atšilus orams, paukščiai nevengė ir užgiedoti. Matyt, nujausdami pavasarį, patinėliai giesme jau pranešdavo apie savo užimtas teritorijas.

Galima būtų manyti, kad karietaičių žiemojimo gausumas gali būti geras klimato kaitos indikatorius, nes, kai kurių stebėtojų duomenimis, paskutinėmis žiemomis šių paukščių daugėja. Turint omenyje, kad žiemos švelnėja, galima manyti, jog atsiranda vis daugiau karietaitėms tinkamų žiemoti vietų arti neužšąlančių vandens telkinių. Tačiau tikėtina, kad pastatų, kuriuose pastebimos žiemojančios karietaitės, pvz., malkinių, nesandarių sandėliukų ir pan., kaimuose mažėja, todėl sparčiai didėjančio šių paukščių gausumo žiemą Lietuvoje prognozuoti negalima.

Bet kokiu atveju detalesnėms karietaičių biologijos žinioms gauti reikalingos kur kas išsamesnės šios rūšies ekologijos studijos, ypač susijusios su galbūt specifinio maisto šaltinio nustatymu, nes kai kurios bestuburių rūšys gali būti susijusios su lokaliu karietaičių paplitimu atitinkamose vietovėse. Atkreiptinas dėmesys ir į detalesnius žiemojimo vietovių tyrimus, siekiant išsiaiškinti statinių reikšmę karietaičių apsistojimui.

Duomenis apie karietaičių stebėjimus pateikė šie stebėtojai: P. Bagdonas, E. Bersienevas, V. Bigelis, K. Bilinskas, M. Bružas, V. ir E. Butkai, I. Čeponienė, M. Čepulis, A. Čerkauskas, G. Damanskas, D. Dementavičius, A. Eidėjienė, E. Gabrytė-Butkienė, G. Gražulevičius, V. Greičius, T. Gružinskas, P. Ignatavičius, A. Jarmalavičienė, K. Jarmalavičius, V. Jusys, M. Karlonas, A. Karlonė, A. Kasparavičius, V. Kilčauskas, A. Kubilius, D. Kvašinskaitė, B. Maldūnienė, S. Medžionis, A. Michailovas, V. Milinskaitė, S. Minkevičius, A. Naujokas, A. Norkūnas, D. ir D. Norkūnai, E. Pakštytė, P. Prakopimas, D. Račkauskaitė, R. Rangienė, G. Riauba, M. Ružauskas, I. Semionovas, A. Skirpstas, S. Šilingas, E. Šimaitis, A. Šimkus, B. Vaičiūnas, K. Vainauskas, S. Vaitkūnienė, D. Žebelytė-Petraitienė, V. Žemaitienė, A. Žilinskienė.

Straipsnio autoriai dėkoja Vitai Monkuvienei už parengtą stebėjimo vietų žemėlapį ir Ievai Junevičienei už suskaičiuotus statistinius stebėjimų duomenis.

Pempė – 2019 metų paukštis

Liutauras RAUDONIKIS

© Marius Čepulis

Lietuvos ornitologų draugija (LOD), tęsdama ilgametes tradicijas, 2019 metais ir vėl paskelbė „metų paukštį“, kuriuo pasirinko paprastąją pempę (*Vanellus vanellu*). Kaip ir daugelyje kitų šalių, „Metų paukščio“ skelbiamos akcijos pagrindiniai tikslai – atkreipti visuomenės ir aplinkosaugos institucijų dėmesį į sparnuočių rūšis, kurioms tuo metu reikalingas žmonių išskirtinis dėmesys ar specialios apsaugos priemonės, o taip pat išsiaiškinti tikrąją rūšies populiacijos būklę šalyje. Dažniausiai metu paukščiu pasirenkama reta ar nykstanti rūšis, tačiau gali būti ir paplitę paukščiai su nepalankia apsaugos būkle, kurių apsaugą užtikrinančios priemonės ypač nepakankamai efektyvios, todėl rūšies populiacija nyksta. Be to, pirmenybė teikiama paukščiams, apie kurių paplitimą ar gausą trūksta aktualių duomenų, leidžiančių spręsti apie realią jų būklę. Tuo tikslu, įprastai, organizuojama rūšies populiacijos inventorizacija šalies mastu. Be to, akcijos metu visuomenė supažindinama su „Metų paukščio“ biologijos ir ekologijos ypatumais, apsaugos problemomis.

Pasirinkdama „Metu paukščiu“ paprastąją pempę, LOD numatė sekančias svarbiausias veiklas:

• Perinčių paprastųjų pempių tyrimai visos šalies mastu.

• Lobistinė veikla siekiant jog Kaimo plėtros programoje planuojant ateities paramos priemones, būtų atsižvelgta į pempės (kartu su kitomis nykstančiomis pievų rūšimis) apsaugos poreikius.

• Visuomenės švietimas ir informavimas apie pempių perinčios populiacijos tikrąją būklę, jos globos poreikius ir svarbą, taip pat žmogaus rūšiai daromą žalą.

Lietuvos ornitologų draugijos sekretoriatas didžiąją dalį paprastosios pempės tyrimų organizuos remiantis sutartimi su Valstybine saugomų teritorijų tarnyba dėl šios rūšies gausos ir apsaugos būklės Lietuvoje nustatymo. Tačiau tokios, plačiai šalyje paplitusios rūšies gausai įvertinti bei būklei nustatyti reikalingi pakankamai reprezentatyvūs, t.y. pakankamos apimties iš įvairių šalies regionų bei buveinių duomenys. Didesnis duomenų kiekis, plačiai paplitusių rūšių atvejų, kurių ištisinė apskaita neįmanoma, nulemia didesnį populiacijos gaus bei būklės tikslumą. Todėl LOD sekretoriatas kviečia visus LOD narius ar šiaip gamtininkus, pagal galimybes prisijungti prie paprastosios pempės apskaitų 2019 metais.

Norinčius prisijungti prie perinčių pempių inventorizacijos kviečiame kreiptis į LOD sekretoriatą: *lod@birdlife.lt*; (8 5) 213 0498 bei šią iniciatyvą koordinuojantį draugijos direktorių L. Raudonikį *liutauras.raudonikis@birdlife.lt*; (8 685 62155). Visiems atsiliepusiems bus nusiųstą paprastosios pempės perimviečių inventorizavimo savanoriškais pagrindais metodika.

Plačiau apie metų paukštį skaitykite:
http://www.birdlife.lt/pempe-2019-metu-paukstis

Tikimės, jog bendromis pastangomis sugebėsime tiksliau įvertinti dabartinę pempių būklę šalyje!

Mažiausia ir sparčiausiai nykstanti mūsų krašto žuvėdra

Liutauras RAUDONIKIS

Mažoji žuvėdra (Sternula albifrons)
© Dalia Račkauskaitė

2018 m. Nr. 3 žurnalo numeryje rašėme, jog 2018 m. vasarą Lietuvos ornitologų draugija (LOD) pradėjo įgyvendinti ES LIFE programos finansuojamą mažosioms žuvėdroms apsaugoti skirtą projektą – „Suinteresuotų institucijų pajėgumų pritaikymas gerinant upinių ir mažųjų žuvėdrų apsaugos būklę Lietuvoje“, LIFE17 NAT/LT/000545. Jį planuojame tęsti iki 2022 m. gruodžio 31 d.

Šį projektą LOD įgyvendins kartu su partneriais: VĮ „Vidaus vandens kelių direkcija“, Nemuno kilpų regioninio parko direkcija ir UAB „EKO-STOMA“.

Pagrindinis projekto tikslas yra pagerinti upinių ir mažųjų žuvėdrų perinčių populiacijų būklę joms saugoti skirtose teritorijose, tinkamai tvarkant veisimosi buveines bei taikant kitas šioms rūšims reikšmingas apsaugos priemones. Projekto komanda tikisi sulaukti ir kitų institucijų bei savanorių, kuriems rūpi žuvėdrų apsauga, pagalbos. Labai svarbu, ar pavyks juos sudominti šių nuostabių, tačiau nykstančių paukščių gyvenimu, atskleisti jų apsaugos aktualijas. Todėl norime glaustai aprašyti abiejų pagal projektą globojamų žuvėdrų rūšių biologijos, ekologijos ir elgsenos ypatumus, jų nykimo priežastis bei Lietuvoje ir kitose šalyse kylančius apsaugos sunkumus. Šis, pirmasis, straipsnis skiriamas **mažajai žuvėdrai** (*Sternula albifrons*).

TRUMPAI APIE MŪSŲ KRAŠTE SUTINKAMAS ŽUVĖDRAS

Lietuvoje reguliariai peri penkios žuvėdrų rūšys: mažoji, upinė (*Sterna hirundo*) bei trys *Chlidonias* genčiai priklausančios – juodoji, baltasparnė ir baltaskruostė žuvėdros (*Ch. niger, Ch. leucopterus, Ch. hybrida*). Tačiau skiriasi ne tik veisimuisi pasirenkamos šių rūšių buveinės, bet ir jų paplitimas bei gausa šalyje. Terminas „reguliariai“ neatspindi visų jų tikrosios būklės ir gausos. Upinė, mažoji ir juodoji žuvėdros kaip nuolatos perinčios minimos jau pirmosiose mūsų krašto paukščių suvestinėse. Pirmąją dešimties porų baltasparnių žuvėdrų koloniją ornitologas Teofilis Zubavičius aptiko Žuvinto ež. tik 1955 m., nors pirmąsyk rūšis stebėta 1921 m., kuomet Žuvinte laikėsi keliasdešimt paukščių ir buvo spėjama, jog jie gali perėti, lizdų aptikti tuomet nepavyko. Vėliau Žuvinte keliasdešimties metų laikotarpiu, nors ir ne kasmet, perėdavo 5–20 porų, o kitose Lietuvos vietose XX a. atskirais metais perinčios rastos tik dažniausiai pavienės poros juodųjų žuvėdrų kolonijose. Baltaskruostės žuvėdros pirmąjį perėjimo atvejį taip pat nustatė Te-

Upinė žuvėdra (Sterna hirundo)
© Dalia Račkauskaitė

Juodoji žuvėdra (Chlidonias niger) © Dalia Račkauskaitė

Baltasparnė žuvėdra (Chlidonias leucopterus) © Saulius Karalius

Baltaskruostė žuvėdra (Chlidonias hybrida) © Dalia Račkauskaitė

ofilis Zubavičius Žuvinto ežere 1959 m. Vėliau, XX a., žinomi tik pavieniai atskirų ar kelių porų veisimosi atvejai įvairiose šalies vietose. Todėl rūšis buvo laikoma labai retai perinčia. Reguliariai, t. y. kasmet, abi pastarosios rūšys peri tik nuo XXI a. pradžios. Baltaskruostė, nors pradžioje ir negausiai, įsikūrė Nemuno deltoje (Dumblio ež., Kniaupo įlanka), o vėliau ir Pagėgių savivaldybėje esančiose senvaginės kilmės ežerėliuose, kuriuose šiuo metu kasmet peri iki 50 porų. Baltasparnė žuvėdra XXI a. peri kone kasmet, tačiau dažniausiai toje pačioje vietoje įsikuria vieneriems ar keleriems metams, be to, labai svyruoja jų gausa – nuo kelių iki keliasdešimties porų. Reguliariai pastaraisiais metais peri tik įvairiose Nemuno žemupio vietose, tačiau jau galime drąsiai teigti, jog tai mūsų krašte nuolatos veisimosi metu sutinkama rūšis, kuriai būdingi dideli gausos svyravimai.

Tiesa, perinčių kategorijai skirtinguose leidiniuose buvo priskiriamos ir likusios trys Lietuvoje aptiktos žuvėdrų rūšys – plėšrioji (*Hydroprogne caspia*), poliarinė (*Sterna paradisaea*) bei margasnapė (*Thalasseus sandvicensis*). 1979 m. Arnionių žuvininkystės tvenkiniuose buvo stebimi tėvų maitinami jau skraidantys plėšriosios žuvėdros jaunikliai, tačiau šiai rūšiai būdinga, jog vos pradėjus skraidyti jaunikliams, jie su tėvais patraukia į tolimesnius kraštus, todėl tokie atvejai neretai stebimi jau rūšies platesnių klajonių metu. Be to, mažai tikėtina, kad plėšrioji žuvėdra perėtų žuvininkystės tvenkiniuose, nes ji peri atvirose, toliau nuo kranto esančiose, dažniausiai jūrinėse salose. Poliarinės žuvėdros veisimosi atvejis 1985 m. Atmatos žiočių salelėse šiuo metu yra ginčijamas dalies stebėjimo autorių. Manoma, jog tuo metu buvo neteisingai identifikuota rūšis. Margasnapė žuvėdra 2017 m. bandė perėti Kiaulės nugaros saloje, esančioje Klaipėdos uosto teritorijoje. Buvo aptiktos kelios rūšies dėtys, tačiau, matyt, perėjimas

Plėšrioji žuvėdra (Hydroprogne caspia)
© Dalia Račkauskaitė

buvo nesėkmingas dėl pakilusio vandens lygio. Šiai rūšiai būdinga, jog ji peri tik jūrinėse, toliau nuo kranto esančiose salose, todėl šiuo metu Lietuvoje Kiaulės nugaros sala yra vienintelė, kuri atitinka šiuos reikalavimus. Deja, joje stinga rūšiai veistis būtinų buveinių – atvirų smėlėtų ar skurdžia augalija apaugusių plotų. Pritaikius minėtosios salos buveines, kad sąlygos būtų tinkamos perėti, galima tikėtis, jog margasnapės žuvėdros čia įsikurs.

Mažosios žuvėdros yra mažiausios iš žuvėdrų, gana plačiai paplitusios pasaulyje. Šie maždaug čiurlio dydžio paukščiai peri pradedant rytiniais Australijos krantais, Tasmanija, pietryčių Azijos pakrantėje iki Japonijos, toliau – Vidurio ir Mažojoje Azijoje iki Mongolijos, didesnėje Europos dalyje (išskyrus šiaurinius rajonus) ir vaka-

Poliarinė žuvėdra (Sterna paradisaea) © Dalia Račkauskaitė

Margasnapė žuvėdra (Thalasseus sandvicensis) © Saulius Karalius

Mažoji žuvėdra (Sternula albifrons)
© Dalia Račkauskaitė

rinėse Afrikos pakrantėse ties ekvatoriumi pasiekdamos Šiaurės Ameriką bei Karibų salas. Tačiau beveik visame paplitimo areale jie yra reti, paplitę lokaliai, o vietinės populiacijos – neskaitlingos ir retai yra didesnės nei keli šimtai porų. Europoje peri 35 000–55 000 porų, o visa pasaulinė populiacija yra atitinkamai gausesnė. Rūšies retumą ir mažą skaitlingumą nurodo dviejų iš devynių porūšių gausa: *S. a. athalossos* populiaciją sudaro tik 625 perinčios poros, o *S. a. brownii* – 600–700 porų. Europoje sutinkamo *S. a. albifrons* porūšio gausiausios populiacijos, didesnės nei 1 000 porų, sutinkamos tik Italijoje (2 600–6 000), Prancūzijoje (1 500–1 700), Graikijoje (1 000–2 000), Baltarusijoje (900–1 100), na ir, žinoma, Rusijos platybėse (7 000–14 000). Tačiau praktiškai visame areale užfiksuotas perinčios populiacijos mažėjimas, stebimas visą paskutinį šimtmetį, t. y. nuo tada, kai rūšis pradėta stebėti. Tiesa, jis dar nelabai ženklus, todėl rūšiai nėra suteiktas aukštesnis apsaugos statusas. Iš dalies tai nulemia, jog Rusijoje, kurioje nevykdomi platesnio masto šios rūšies tyrimai, teigiama, jog šių žuvėdrų būklė stabili, tačiau mokslininkams, dirbantiems su šia rūšimi, tai kelia abejonių. Europos Sąjungoje (ES) šie paukščiai irgi yra saugomi ir įtraukti į ES Paukščių direktyvos (79/409/EEB) I priedą, t. y. jų apsaugai užtikrinti turi būti steigiamos specialios saugomos teritorijos.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, mažosios žuvėdros yra reti, saugomi paukščiai. Jos įtrauktos į Lietuvos raudonąją knygą (LRK) nuo pat pirmojo jos sudarymo (1979 m.), o šiuo metu jos priklauso 2-ai, t. y. pažeidžiamų rūšių kategorijai. 2008–2012 m. nacionalinė populiacija buvo įvertinta 200–300 perinčių porų ir didesnioji jos dalis yra susitelkusi išilgai Nemuno upės: nuo Druskininkų iki priešakinės deltos. Tačiau paskutinių penkerių metų laikotarpiu akivaizdu jog perėjusių porų skaičius buvo akivaizdžiai mažesnis. 2018 m. atlikus rūšies būklės įvertinimą Lietuvoje, remiantis tarptautiniais (IUCN) kriterijais ji priskirta pažeidžiamų rūšių (angl. *vulnerable*) kategorijai. Tokį statusą lėmė per pastaruosius 30 metų stebėtas didesnis nei 30 proc. perinčios populiacijos gausos mažėjimas, taip pat ribotas rūšies paplitimas ir nestabili (pažeidžiama) veisimosi buveinių būklė. Pažeidžiamų statusą turinčioms rūšims įprastai taikomos skubios apsaugos priemonės. Todėl minėtasis perinčios šių žuvėdrų populiacijos apsaugai skirtas LOD inicijuotas projektas pradėtas pačiu laiku.

Mūsų šalyje mažosios žuvėdros peri didelių upių smėlėtose salose bei pakrantėse (kol kas aptiktos tik Nemune ir pačiame Neries žemupyje), plikose (be žolinės augalijos) karjerų salose ar tiesiog dolomito karjerų pakrantėse, rečiau – nuleistuose žuvininkystės ūkių tvenkiniuose (ant dumblo nuosėdų). Žinomi ir keli perėjimo atvejai pajūrio pliažų zonoje, kaip būdinga daugeliui kitų Europos šalių. Deja, Lietuvoje ši rūšis ilgesniam laikui ar gausiau neįsikuria. Pagrindinė nacionalinės populiaci-

jos dalis susitelkusi palei Nemuno upę. Čia peri apie 90 proc. visų Lietuvos mažųjų žuvėdrų. Kitose vietose aptinkamos tik pavienės poros ar nedidelės jų grupelės. Kadaise šalies karjeruose ar plikose salose įsikūrusios gausesnės jų kolonijos (iki 10-ies ir daugiau porų) vėliau išnyko dėl buveinių pokyčių. Todėl Nemunas yra ypač svarbus šių paukščių apsaugai ne tik Lietuvoje, bet ir visame regione. Tačiau perinčios žuvėdros yra netolygiai pasiskirsčiusios visame upės ruože. Svarbiausios perimvietės yra Nemune tarp Druskininkų ir Merkinės, Nemuno kilpų regioniniame parke, upės ruože tarp Kulautuvos ir Smalininkų bei Nemuno priešakinėje deltoje. Praktiškai visiems šiems upės ruožams yra suteiktas „Natura 2000“ teritorijų statusas. Tiesa, Nemuno saloms ties Lipliūnais (Druskininkų sav.) šiuo metu tik planuojama tokį statusą suteikti, tuo rūpinasi Lietuvos ornitologų draugija. Dažniausiai mažosios žuvėdros perėti pasirenka atviras, smėlėtas saleles, nors pavienės poros neretai peri ir Nemuno smėlėtose ar net dumblingose pakrantėse, jeigu šios yra pakankamai plačios. Kiekvienais metais visose šiose vietose stebima nemažai individualias teritorijas užėmusių bei perinčių mažųjų žuvėdrų. Deja, didžiajai jų daliai, bent jau pastaruosius kelerius metus, niekaip nepavyksta užauginti palikuonių. Vienintelė paguoda, jog mažoji žuvėdra yra ilgai gyvenanti rūšis. „Rekordininkė“ patelė, kuri Danijoje buvo sužieduota jau perinti, netoliese ant lizdo pagauta net po 21 metų. Visgi vidutinis amžius yra gerokai mažesnis. Mokslininkai spėja, jog paukštis vidutiniškai gali perėti ne mažiau 10-ies sezonų. Šis rūšies bruožas ir užtikrina, jog laikinas veisimosi sąlygų pablogėjimas dėl natūralių (pvz., aukštas vandens lygis, buveinių pokyčiai) ar žmogaus sukeltų (buveinių sunaikinimas tvarkant upes, trikdymas, tiesioginis lizdų sunaikinimas ir pan.) priežasčių, leidžia populiacijai išsilaikyti santykinai pastovioje būklėje, jei nepalankios sąlygos neužsitęsia keletą metų (reikia atsiminti, jog kai kurie suaugę paukščiai žūva dėl įvairių priežasčių – plėšrūnai, ligos, ekstremalūs orai ir pan.).

Taigi, kokios gi priežastys nulemia tokią nedidelę (tiksliau, katastrofiškai mažą) rūšies sėkmingo perėjimo tikimybę? Natūraliomis sąlygomis didžiausią įtaką jai daro vandens telkinių hidrologinis režimas. Pavasariais dėl jo ypatumų formuojasi naujos smėlio salelės, o vėlesnės sąlygos lemia salų apsėmimo terminus bei mastą. Optimalios rūšiai sąlygos yra, kai pavasarį būna stiprus polaidis, lyčių sangrūdos nuskuta aukštesnių salų augmeniją, o potvynio nešmenys suformuoja naujas smėlio saleles. Vėliau, iki gegužės pabaigos vandeniui visiškai nuslūgus, mažosios žuvėdros suranda puikių veisimosi buveinių. Būna, kad lietingomis vasaromis vandens lygis Nemune staigiai pakyla ir nuplauna jau perimas dėtis. Tačiau iki šiol tai buvo ne ypač dažnai pasitaikantis reiškinys, kuris galėjo būti vertinamas kaip natūralių aplinkos sąlygų poveikis. Juolab kad mažosios žuvėdros, skirtingai nuo kitų savo gentainių, prisitaikė prie tokių gamtos „išdaigų“. Praradusios net ir ilgai perėtas dėtis, kartais po santykinai ilgos pertraukos (iki kelių savaičių) atsiradus tinkamoms veisimosi buveinėms, jos peri pakartotinai. Viskas pasisuka kitaip, kuomet „aukštas vanduo“ Nemune išsilaiko iki birželio pabaigos, o mažosioms žuvėdroms telieka laukti, kol atsiras įprastos smėlio salelės. Tačiau net ir tada paukščiai suspėja padėti kiaušinius, juos išperėti ir iki liepos pabaigos sėkmingai užauginti jauniklius. Suspėja, jeigu neatsiranda kitokių kliūčių...

Pasirodo, jog nenumatyta kliūtimi gali tapti įvairi žmogaus veikla. Nemune galima būtų išskirti tris pagrindines veiklos rūšis, neigiamai veikiančias mažųjų žuvėdrų perėjimo sėkmę. Pirmiausia tai upės vagos gilinimas laivybos tikslais. Ne iš piktos valios laivybos kelyje susiformavusios naujos salelės būdavo nukasamos, padidinant ir taip „deficitinių“ buveinių stygių. Suprantama, jog tai daroma ne iš blogos valios, tačiau ankstesniais metais tarpinstituciniai interesai nebūdavo derinami ir kiekvienas vykdydavo veiklą „kas sau“: Vidaus vandenų kelių direkcija pagal savo planus prižiūrėdavo Nemuno farvaterį, o gamtininkai stebėdavo blogėjančią mažosios žuvėdros būklę. Nors mums ir nežinoma, bet gal būta ir atvejų, kai salos būdavo naikinamos jau mažųjų žuvėdrų veisimosi metu, taip sunaikinant sudėtas dėtis. O juk laivybos kelio gilintojų niekas net neinformuodavo, kur peri žuvėdros. Nukastas smėlis ir žvyras būdavo pilamas upės pakrantėse, kur taip pat galėjo būti mažųjų žuvėdrų lizdų. Tačiau pastarųjų irgi niekas neregistruodavo, bent jau Nemune žemiau Kauno. Džiugu, jog šiuo metu situacija keičiasi, saugomų teritorijų direkcijos pastebėjo šią problemą, o LOD pradėto projekto vienas iš partnerių yra VĮ „Vidaus vandens kelių direkcija“.

Tačiau net ir tada, jei gamtinės sąlygos buvo palankios pavasarį, o susiformavusios salelės nėra nukasamos gilinant laivybos kelius, jų kartu su mažųjų žuvėdrų lizdais neapsemia pakilęs upės vanduo, savo „juodą darbą“ daro meškeriotojai. Taip, būtent meškeriotojai, stengdamiesi įmerkti meškerę kuo nuošalesnėje, kitų neužimtoje vietelėje. Paplaukę Nemunu, pastebėjome, kad beveik kiekviename kranto iškyšulyje ar salelėje yra paliktos atramos meškerėms, o tai rodo, kad šiose vietose būta žvejų. Taip pat teko stebėti, kaip kelias valandas paukščiai beviltiškai suka ratus virš nieko nenutuokiančių žvejų, įsikūrusių visai šalia žuvėdrų lizdų su kiaušiniais. Jei žvejys šalia lizdavietės išbūna pakankamai ilgai, žuvėdros dažniausiai meta lizdus ir tais metais nebeužaugina jauniklių. Be to, neginami lizdai tampa lengvai pri-

Mažosios žuvėdros (Sternula albifrons) © Dalia Račkauskaitė

einami varniniams paukščiams, kurie, nebijodami greta esančio žmogaus, sunaikina kiaušinius. Prieš dešimt metų vykdytų tyrimų duomenimis, daugiau nei pusė mažųjų žuvėdrų porų nesugebėjo išperėti jauniklių dėl vieno ar dviejų žvejų, praleidusių gerą pusdienį Nemuno pakrantėje ar upės salose. O jei žvejys ilgesniam laikui apsistoja jau išsiritus jaunikliams, net jei pastarųjų ir nesutrypia, juos išbaido, ir žuvėdriukai puola į vandenį norėdami nuplaukti į saugesnę vietą. Tačiau jie yra per silpni kovoti su stipria Nemuno upės srove ir yra nunešami toli nuo savo veisimosi vietų. Gerai, jei į nuošalią smėlėtą pakrantę, nes tėvai juos suranda. O jei į žolėmis apaugusį pakrantės ruožą – jie nesugeba prasibrauti pro žoles ir dažniausiai žūva dėl įvairių priežasčių. Aišku tik viena: iš salų išbaidyti žuvėdriukai jau nebesugebės į jas grįžti.

Galiausiai, dar viena dažna žmonių veikla, mažosioms žuvėdroms trukdanti sėkmingai užauginti palikuonis, yra poilsiavimas Nemuno pakrantėse bei Kuršių mariose ties Nemuno (Atmatos) žiotimis. Čia esančios nedidelės smėlio ar žvyro salelės bei pusiasaliai puikiai tinka perėti žuvėdroms, tačiau jas pamėgo ir poilsiautojai, ieškantys nuošalių vietų individualiam ar šeimyniniam poilsiui. Karštą vasaros savaitgalį beveik neteko matyti salelių ar pusiasalių, kuriuose nebūtų žmonių veiklos pėdsakų. Arčiau miestelių esančios smėlėtos Nemuno pakrantės „nugultos“ gamtos mėgėjų. Neretai ten, kur prieš savaitę dar perėjo paukščiai (net ir smėlėtose Nemuno salose), tenka aptikti ištisus pliažus, o greta tuščių lizdo duobučių neretai tenka pamatyti šunų pėdsakus. Taigi visame Nemune bei jo deltoje, išskyrus pasienio zonas, praktiškai neliko vietų, kur mažosios žuvėdros galėtų netrikdomos perėti ir užauginti jauniklius. Liūdniausia, kad tokia situacija stebima ką tik paskelbtose „Natura 2000“ teritorijose. Džiugu, jog Aplinkos ministro įsakymu uždraustas Nemuno salelių lankymas mažųjų žuvėdrų veisimosi metu net keliose upės ruožuose tarp Kulautuvos ir Smalininkų. Tačiau pakrantės, kuriose peri nors ir pavienės poros, bet per visą ruožo ilgį susidaro ne toks ir mažas jų skaičius, vis dar nusėstos žvejų.

Taigi ką galima būtų padaryti (jeigu būtų rimtas noras) siekiant išsaugoti mažąsias žuvėdras Lietuvoje? Pirmiausia, kur įmanoma, būtina išsaugoti natūraliai besiformuojančias atviras Nemuno saleles. Deja, mažųjų žuvėdrų veisimosi buveinės – smėlėtos salelės bei vandens telkinių pakrantės, yra neilgalaikės, nes po kurio laiko apželia žole bei krūmais. Todėl žymiai efektyvesnė priemonė yra ne tvarkyti esamas, o kurti naujas perimvietes, supilant naujas smėlėtas saleles arba smėliu užpilant vandens telkinių pakrantes bei seklumas. Tačiau ir naujosios perimvietės nėra ilgalaikės (paprastai tinkamos perėti ne daugiau 2–3 metus), todėl naujų veisimosi buveinių formavimas arba užželiančių užpylimas nauju smėlio ar žvyro sluoksniu turi būti nuolatinis procesas. Galime pasidžiaugti, jog LOD rado bendrą sutarimą su jau minėta Vidaus vandens kelių direkcija, kuri bene vienintelė gali užtikrinti tokių darbų tęstinumą Nemune žemiau Kauno. Reikėtų pradėti formuoti naujas smėlio saleles (tai ir numatyta naujajame LOD projekte), kurios neturi didesnės įtakos laivybos kelio būklei, o šiuos darbus vykdyti pavasariui baigiantis, tik nuslūgus potvynio vandenims. Kadangi, upių vagų tvarkymo darbai vykdomi sistemingai, jie galėtų užtikrinti nuolatinį perimviečių tinklo formavimą. Aplinkosaugos institucijoms tektų užtikrinti lankymosi apribojimą naujose suformuotose salelėse bei pakrantėse gegužės–liepos mėnesiais. Be baudžiamųjų priemonių, šiuo atveju labai svarbūs ir efektyvūs įspėjamieji ženklai, taikomi daugelyje užsienio valstybių. O ką daryti Nemune aukščiau Kauno, kur nevykdomi Nemuno upės vagos tvarkymo darbai? Susiformavus naujai salelei, yra svarbu, jog joje nesilankytų žmonės. Stabiliose smėlio salose, kurios pradeda užželti žole ir krūmais, be specialių tvarkymo darbų neįmanoma išsiversti. Tai parodė ilgametė Nemuno kilpų regioninio parko direkcijos patirtis. Šiuo atveju, be saugomų teritorijų direkcijų, ir LOD tenka prisiimti ilgalaikius įsipareigojimus prižiūrėti santykinai nedidelio ploto, tačiau labai svarbias paukščiams salas. Svarbu, jog buveinių tvarkymo darbai būtų vykdomi nuolat. Rūšies apsaugos būdai ir priemonės yra žinomi. Svarbiausia, kad jie būtų įgyvendinami praktiškai. Artimiausius ketverius metus tuo rūpinsis LOD su partneriais. Belieka tikėtis, jog ši partnerystė nesibaigs kartu su projekto pabaiga.

Post scriptum, arba asmeninis autoriaus prašymas skaitytojams (ne ornitologams): Jei kada apsistosite Nemuno pakrantėse ar salelėse, o gal būsite netoli karjerų ir pastebėsite virš galvos skraidančius bei nerimaujančius nedidelius baltus paukščius, prisiminkite, kad tai gali būti labai negausiai perinčios mažosios žuvėdros. Labai prašome tokiu atveju pasitraukti atokiau ir leisti joms ramiai užauginti naują kartą.

© *Jūratė Sendžikaitė*

Siekiant padėti unikaliai Svencelės pelkei

Jūratė SENDŽIKAITĖ, Liutauras RAUDONIKIS, Leonas JARAŠIUS

Projektą „Svencelės pelkės apsaugos būklės gerinimas“ Nr. 037E17 įgyvendina Lietuvos ornitologų draugija kartu su partneriu Kuršių nerijos nacionalinio parko administracija.

Lietuvoje tipiškų pajūrinių aukštapelkių dėl gana trumpo mūsų pajūrio ruožo nedaug. Be Svencelės, joms priskiriamos Tyrų, Aukštumalos, Rupkalvių, Medžioklės ir Pleinės pelkės. Nors ir gerokai apsausinta, visgi Svencelė mažiausiai nukentėjo nuo prieš gerą šimtmetį prasidėjusio pelkių „kultūrinimo vajaus“. Tik Aukštumalos aukštapelkė dydžiu ir atsparumu neigiamai žmogaus veiklai gali lygintis su Svencele. Su atvira centrine plyne, pelkinių ežerokšnių kompleksu, kupstinės kūlingės ir pajūrinio sotvaro augavietėmis, retų paukščių perėjimo vietomis ir kitomis gamtinėmis vertybėmis Svencelės pelkė neabejotinai yra unikalus gamtinis kompleksas ne tik Vakarų, bet ir visoje Lietuvoje.

Svencelė – Lietuvos pamario aukštapelkė, plytinti Klaipėdos ir Šilutės rajonų sandūroje, vos 7 km į pietus nuo Priekulės. Vakaruose pelkė ribojasi su Svencelės kaimu ir užliejamomis pamario pievomis, šiaurėje – ariamais laukais (buvusiomis Brukšvos pievomis), šiaurės rytuose – Karaliaus Vilhelmo kanalo vandenimis, pietryčiuose – derlingomis pievomis ir ariamais laukais, o pačiuose pietvakariuose pelkė baigiasi ties Kintų miško šiauriniu pakraščiu.

1992 m. siekiant išsaugoti botaniniu ir zoologiniu požiūriu vertingą Svencelės aukštapelkę įsteigtas Svencelės telmologinis draustinis (plotas – 1 206 ha). Nuo 2004 m. draustinis tapo saugomų teritorijų tinklo „Natura 2000“ dalimi, kaip Europos Bendrijos (EB) svarbos buveinių (7120 Degradavusių aukštapelkių, 3160 Natūralių distrofinių ežerų, 7110 *Aktyvių aukštapelkių, 91D0 *Pelkinių miškų) apsaugai svarbi teritorija – *LTKLA0001 Svencelės pelkė* (*https://stk.am.lt/portal/*).

Štai jau ketvirtį amžiaus Svencelė paskelbta telmologiniu (pelkių) draustiniu, tačiau aukštapelkę, ypač jos pakraščius vis dar sausina daugiau kaip prieš šimtmetį pradėta įrengti ir sovietmečiu padrikai „patobulinta“ sausinamųjų griovių sistema.

Siekiant išsaugoti Svencelės aukštapelkės gamtines vertybes, atkurti pelkėdarai palankų hidrologinį režimą ir sustabdyti dėl išsausėjusios durpės skaidymosi šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijas bei organinių medžiagų patekimą į vandens telkinius (t. y. mažinti eut-

rofikaciją), Lietuvos ornitologų draugija (LOD) pradėjo vykdyti projektą „Svencelės pelkės apsaugos būklės gerinimas“ (projekto trukmė – 2018–2021 m.).

Projekto tikslas – pagerinti Svencelės aukštapelkės ekologinę būklę, atkuriant pelkėdarai palankų hidrologinį režimą, retų ir nykstančių paukščių (ypač dirvinio sėjiko) bei augalų buveines. Projektą finansuoja tarptautinis Baltijos jūros apsaugos fondas (*Baltic Sea Conservation Foundation*).

PELKĖS RAIDA

M. Kabailienė (2006) nurodo, kad Šventelės (Svencelės) pelkė pradėjo formuotis jūrinės terasos įlomėje pelkėjant Baltijos ledyniniam ežerui. Vakariniame ir pietiniame apypelkyje pelkę supa suklostyti aliuviniai smėliai, rytuose – plyti moreniniai priemoliai, o šiaurėje – dar XX a. pradžioje sunaikintos žemapelkės likučiai. Pelkės guolio dugne (žemiau dabartinio Baltijos jūros lygio) glūdi smėlis ir pilkas karbonatingas priesmėlis, virš kurio slūgso sapropelio sluoksnis, paslėptas po storu durpių klodu (vidutinis storis – 4,5 m, vietomis – beveik 7 ar net 9 m). Per tūkstantmečius Svencelės durpių „pyrage“ susisluoksniavo įvairios kilmės durpės: giliausiai glūdi seniausiosios – medienos-kimininės durpės, virš jų slūgso vis jaunesni įvairios sudėties (medienos, pušies švylinės, pušies kimininės ir galiausiai – kimininės) durpių sluoksniai.

Galime pasidžiaugti, kad Svencelės aukštapelkė, kaip ir dauguma mūsų krašto pelkių, žmogaus ūkinę veiklą patyrė gana vėlai, t. y. tuomet, kai didžioji Vakarų Europos pelkynų dalis jau buvo nusausinta ir sukultūrinta. XIX a. pabaigoje Svencelės pelkėje durpės buvo kasamos rankomis, daugiausia šiaurinėje ir vakarinėje pelkės dalyse. Ir dabar nesunkiai galima rasti senųjų durpių kasimo duobių ir aikštelių vietų. Šiauriniame aukštapelkės pakraštyje durpių iškasta daugiausia, todėl dabartinė aukštapelkės riba yra gerokai atsitraukusi į pietus. Tik XX a. antrame dešimtmetyje buvo parengti melioracijos planai ir nusausintos į šiaurę nuo Svencelės aukštapelkės plytėjusios žemapelkės. Gana tankiu sausinamųjų griovių tinklu apsausinti aukštapelkės pakraščiai magistraliniais grioviais buvo sujungti su Kuršių mariomis bei Karaliaus Vilhelmo kanalu. Anuomet Svencelėje kastos ir presuotos durpės buvo gana paklausus kuras, kurį noriai pirkdavo apylinkių gyventojai, nes mediena buvo gerokai brangesnė (Purvinas, 2011). Nusausintuose aukštapelkės plotuose ūkininkai įrengdavo daržus ir augindavo bulves.

Sovietmečiu atlikus Brukšvos pievų melioracijos rekonstrukciją ir įrengus polderį pievos visiškai nusausintos ir paverstos dirbama žeme. Bandyta kiek „patobulinti“ ir senąją Svencelės aukštapelkės sausinimo sistemą, tačiau darbai buvo atlikti padrikai, o galiausiai – ir visiškai atsisakyta minties kasti durpes ar kitaip „sukultūrinti“ Svencelės pelkę. Taip iki mūsų dienų ji išliko nors ir pažeista, bet vis dar gyvybinga ekosistema su sausinamųjų griovių tinklu ir senosiomis durpių kasimo duobėmis (loviais) pelkės pakraščiuose, aukštapelkę nuo aplinkinių teritorijų ribojančia magistralinių griovių juosta, sunaikintais „lago“ ir pelkės pašlaitės elementais, dėl durpių mineralizacijos slūgsančiu pelkės šlaitu bei iš pakraščių pušaitėmis palaipsniui apaugančia aukštapelkės plyne. Taip tūkstantmečius gamtos kurtą ir jau nusistovėjusią tvarką vos per kelis dešimt-

© Jūratė Sendžikaitė

© Jūratė Sendžikaitė

mečius sujaukė ambicingos žmogaus pastangos „pažaboti“ aukštapelkę. Laimei, palankiai susiklosčius aplinkybėms, tolesnio pelkės „kultūrinimo“ buvo atsisakyta ir taip pelkei suteikta galimybė išlikti.

SVEŇCELĖS VARDO KILMĖ

Galbūt smalsu, kodėl šiai pelkei suteiktas toks mums ne visai įprastas vardas? Vietovardis neabejotinai įamžina senųjų kuršių buvimą. Lietuvių kalbininkas, lingvistas profesorius Vilius Pėteraitis (1997) pelkės pavadinimą kildina iš kuršiškų žodžių *svent-s* („šventas“) ir *celšs* („kelias“) – „šventasis kelias“ (arba „šventkelė“), vedęs į Šventkalnį. Deja, Šventkalnis neišliko iki mūsų dienų – sovietiniais metais jis buvo sunaikintas, kartu išnyko ir pirmųjų čia gyvenusių žmonių pėdsakai. Spėjama, kad tai buvusi aukšta smėlio kopa, ant kurios galėjo būti pagoniška šventykla – vietinių genčių religinis centras. Iš čia ir „Šventos vietos“ ar „Šventojo kelio“ pavadinimas (Purvinas, 2011). To paties pavadinimo Svencelės (vok. *Schwentzel*) žvejų kaimas su užeiga pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose minimas dar 1509 m. Pelkės gamtines ypatybes tyrinėję mokslininkai A. Macys (1957) ir M. Kabailienė (1959, 2006) savo veikaluose Svencelę vadina Šventelės pelke.

GAMTOS VERTYBĖS

Svencelė – tipiška Vakarų Lietuvos aukštapelkė, forma primenanti išgaubtą lęšį, tad eidamas nuo pelkės pakraščio jos centro link akylas žmogus nesunkiai pastebės palaipsniui kylantį jos paviršių. Didžioji pelkės dalis yra iškilusi vos 2 m virš Baltijos jūros lygio, tačiau aukščiausioji pelkės dalis, dar vadinama kupolu, išnyra į 5,6 m aukštį (Kabailienė, 2006).

Natūralią aukštapelkę paprastai supa vandeninga „*lago*“ juosta, kurioje kaupiasi iš *apypelkio* ir *pelkės šlaitų* sutekantis vanduo. Taigi Svencelės pelkė yra praradusi aukštapelkėms būdingą „lagą“ ir *pašlaitę*. Jau daugiau kaip šimtmetis apypelkio žemapelkės ir šlapios pievos yra nusausintos ir paverstos vidutinio drėgnumo pievomis ar dirbamais laukais. Svencelės pakraščius vagoja gana tankus sausinamųjų kanalų tinklas, kuriuo pelkės vandenys išbėga į ją juosiančius magistralinius griovius. Ties pelkės pakraščiais net ir neįgudusi akis pastebės sausinimo pasekmes: aukštapelkėms būdingus kiminus keičia sausesnių augaviečių žaliosios samanos, tankėja viržių sąžalynai, įsikuria aukštaūgiai paprastosios pušies ir beržų medeliai.

Natūralumą išsaugojo centrinė aukštapelkės dalis su atviromis plynėmis ir duburių bei ežerokšnių kompleksais. Ne veltui Svencelė pripažinta buveinių apsaugai svarbia teritorija (BAST). Čia plyti 7110 *Aktyvių aukštapelkių, 3160 Natūralių distrofinių ežerų, 7120 Degradavusių aukštapelkių, 91D0 *Pelkinių miškų ir kitos EB svarbos buveinės.

Prioritetinės *7110* Aktyvios aukštapelkės* – atviros kimininių pelkių buveinės dengia apie 64 % draustinio ploto. Čia drėgniausioje ir natūraliausioje pelkės dalyje virš įvairiaspalvių kiminų išnyra baltųjų saidrų ir kupstinių švylių stiebeliai, rudenėjant rausta spanguolės. Čia gali pamatyti tik Vakarų Lietuvos aukštapelkėse augančių ir mūsų šalyje saugomų kupstinių kūlingių bendrijų. Ant sausesnių mikroreljefo pakilumų – *kemsų* negausiai sirpsta juodauogės varnauogės ar įsikuria šilinių viržių krūmokšniai, kur ne kur stiebiasi pavienės žemaūgės pušaitės. Dėl jau šimtmetį besitęsiančio pelkės pakraščių sausinimo šis gyvybingos aukštapelkės plotas jau sumažėjo apie 200–300 ha. Vykstant išsausėjusio paviršinio durpės sluoksnio mineralizacijai (skaidymuisi) tokiose augavietėse pagausėja maisto medžiagų, todėl tipingų aukštapelkėms būdingų skurdžių pušelių vietoje ima stiebtis gerokai aukštesni paprastosios pušies, o vietomis – svetim-

© Jūratė Sendžikaitė

kraštės kalninės pušies ir beržų medeliai, kurtis šilinių viržių sąžalynai, nyksta kiminų danga. Taip ilgainiui aktyvių aukštapelkių buveines pakeičia 7120 Degradavusių aukštapelkių arba 91D0 *Pelkinių miškų buveinės.

7120 Degradavusios aukštapelkės įsikuria ten, kur dėl žmogaus veiklos (sausinimo) stipriai pažeistas natūralus pelkės vandens režimas. Svencelėje jos plyti apsausėjusiuose aukštapelkės pakraščiuose (apaugę >50 % pušaitėmis ir tankia viržių danga) ir senuosiuose durpių kasybos plotuose, kuriuose dėl palankaus drėgmės režimo ir oligotrofinių sąlygų pradėjo formuotis kimininės aukštapelkių ar tarpinio tipo pelkių bendrijos. Šlapesnėse vietose jos gana atviros, sausesnėse – apaugusios pušų bei beržų medynu ir pamažu transformuojasi į pelkinį mišką.

Svencelės pelkėje *91D0* Pelkiniai miškai* augo tik aukštapelkės šlaite ir priešpelkyje ant seklios durpės (palei iš pelkės ištekantį upelį Kintų miške). Dabartinių pelkinių miškų buveinės: 1) salų pavidalo miškeliai su brandesniais medžiais, išsibarstę aukštapelkės centrinėje dalyje – dažniausiai greta pelkinių ežerėlių; 2) susiformavo nusausėjusio aukštapelkės pakraščio juostoje, kur medynas gana tankus, o kiminų danga einant link pelkės pakraščio retėja, kol visai išnyksta ir pelkinis miškas pereina į sausą durpinį pušyną; 3) vytosi buvusio durpių kasimo vietose gana drėgnomis sąlygomis, tinkančiomis kiminų dangai atsikurti. Antrinės kilmės pelkiniai miškai (ypač susiformavę nusausėjusiame aukštapelkės pakraštyje) turi kiek mažesnį apsaugos prioritetą nei aktyvių aukštapelkių buveinės, todėl vykdant gamtotvarkos darbus (atkuriant pelkės hidrologinį režimą, šalinant sumedėjusią augaliją) jų plotai gali būti mažinami atvirų aukštapelkių buveinių naudai.

3160 Natūralūs distrofiniai ežerai išsibarstę Svencelės aukštapelkės šiaurvakarinėje dalyje, kur plyti nemažas duburių ir ežerokšnių kompleksas, kuriame galima aptikti apie 70 vandens duburių. Dauguma mažesniųjų – apsemti kimininiai liūnai. Tikrų, nors ir nedidelių, įvairių formų ir gylio pelkinių ežerokšnių (plotas – 0,03–0,17 ha) su kimininio liūno krantais priskaičiuojama iki 30-ies. Rūgštoki tokių ežerėlių vandenys neturtingi maisto medžiagų, todėl moksliškai jie vadinami *distrofiniais*, paprastai tariant – bemaisčiais. Jų krantuose liula kimininiai liūnai su svyruoklinėmis viksvomis, pelkinėmis liūnsargėmis, ilgalapėmis saulašarėmis. Seklumose auga siauralapiai švyliai, snapuotosios viksvos. Vandenyje plūduriuoja kiminai, tarpsta mažieji skendeniai, kai kur žaliuoja vandeninės liūnsamanės. Palei ežerėlius ir atvirose plynės vietose išsibarstę tamsiai žali gailinio pušyno guoteliai, pavasariais iš tolo švytinčiais baltais gailių žiedynais.

Nedidelis 9080* *Pelkėtų lapuočių miškų* plotelis plyti pietiniame aukštapelkės pakraštyje. Šiame ruože pelkę sausinančius griovius patvenkė bebrai, todėl drėgnuose plotuose įsikūrė viksviniai juodalksnynai.

Visu perimetru aukštapelkę supa pakaitinės bendrijos, susiformavusios durpių kasybos vietose. Iškilusiuose karjerų pakraščiuose ant nusausėjusios durpės auga pušynai su skurdžia šilinių viržių, mėlynių, vaivorų ar melsvųjų melvenių danga. Drėgnesnėse karjerų vietose auga

tipiški vaivoriniai ir gailiniai pušynai bei beržynai. Apsausėjusiuose ir daugiau maisto medžiagų turinčiuose durpiniuose dirvožemiuose auga mėlyniniai-kiškiakopūstiniai ir lendrūniniai beržynai bei pušų ir beržų medynai. Šiaurvakariniame pelkės kampe (ties Svencelės kaimu) stiebiasi gerokai trąšesni beržų, drebulių, pušų ir eglių medynai su aiškia nitrofilinės žolinės augalijos danga, susiformavę nusausintos tarpinės pelkės vietoje. Rytiniame apsausintame pelkės pakraštyje tarp išplitusių nendrių, karklų, šaltekšnių ir skurdžių berželių stiebiasi saugomos Lietuvoje rūšies – pajūrinio sotvaro sąžalynai.

RETOS IR SAUGOMOS PELKINIŲ AUGALŲ RŪŠYS

Nors Svencelės pelkė negali pasigirti saugomų augalų rūšių įvairove, tačiau neabejotina jos vertybė – kupstinė kūlingė. Tai viksvuolinių šeimos žolinis augalas, išsibarstęs drėgniausiose aukštaplynės vietose. Auga pavieniais kupsteliais, styrančiais virš kiminų kilimo tarsi pelkėje nelemtai nugrimzdusio žvėries gaurai, arba grupėmis ir formuoja retas kupstinio kūlingyno bendrijas.

Kita įdomi saugoma rūšis – pajūrinis sotvaras, aptinkamas tik pajūrio tarpinėse pelkėse, pelkėtuose miškuose ir užpelkėjusiose pamario pievose. Auga apsausintame rytiniame Svencelės aukštapelkės pakraštyje, kur formuoja sąžalynus užmirkusiose ir nendrėmis apaugusiose durpių kasimo vietose, ne taip gausiai auga gretimuose karklynuose ir oligotrofinėse augavietėse. Tai sotvarinių šeimos gausiai šakotas, 50–150 cm aukščio krūmas, turintis rauginių (naudotas odai įdirbti) ir dažinių (geltoniems dažams išgauti) medžiagų. Kvapnūs pajūrinio sotvaro vaisiai naudojami sriuboms pagardinti, alaus putojimui skatinti, stipriųjų gėrimų aromatinėms ir skonio savybėms pagerinti.

SVETIMKRAŠČIAI AUGALAI

1976 m. A. Lekavičius paskelbė pirmuosius įrašus apie Svencelės aukštapelkės pakraščiuose aptiktas kalninės pušis, kurių sėklos rytinę Kuršių marių pakrantę galėjo pasiekti iš Kuršių nerijos. Kalninės pušys – nėra mūsų krašto augalas. Tai svečias, natūraliai augantis Vidurio, Rytų ir Pietų Europos kalnuose (Alpėse, Karpatuose, Juros, Vogėzų kalnuose, Apeninuose, Rilos, Pirinų, Rodopų kalnuose, Pirėnuose ir kt.). Pavienės kalninės pušys į Kuršių neriją atgabentos dar XVIII a. Slenkantiems smėlynams sulaikyti šias nederlingas augavietes mėgstančias pušis imta sodinti XIX a. pr., o jau 1880–1903 m. kalninės pušies medynai masiškai įveisti visoje Kuršių nerijoje (per 3 tūkst. ha). Nors viešai ir „neapkaltinta“ invazinėmis savybėmis kalninė pušis paslaptingu būdu sugebėjo „persikelti“ per Kuršių marias (šioje vietoje įveiktas apie 10 km atstumas) ir atrasti naujus namus – Svencelės aukštapelkėje.

Praėjus daugiau kaip 40 metų po pirmos viešos žinutės apie aptiktas kalninės pušis Svencelės pelkėje, šių pušelių guotelių jau galime pamatyti tiek aukštapelkės šiaurinėje, tiek ir šiaurrytinėje dalyse, o pavieniai iki 2–3 m aukščio krūmo pavidalo medeliai jau auga ir pelkės pietuose. Lyg ir neinvazyvi, bet pamažėl plinta! Kad kalninės pušys „atrado“ Svencelę ir joje įsikūrė, nekelia didelės nuostabos, mat gerokai piečiau Lietuvos esančiose Vidurio Europos aukštapelkėse šios pušys auga natūraliai. Šviesamėgiai medeliai yra puikiai prisitaikę išgyventi maisto medžiagų neturtinguose aukštapelkių durpžemiuose.

Visgi Europos miškų medžių rūšių atlase (*European atlas of forest tree species*, 2016) nurodoma, kad kalninė pušis gali kryžmintis su paprastąja pušimi. Kiek tai aktualu Lietuvai ir Svencelei? Urbanizuotoje aplinkoje jau prisodinta ir vis dar sodinama nemažai kalninių pušų. Miesto aplinkoje svetimkraščiai augalai ar jų hibridai jau nebestebina, bet jie neturėtų plisti į natūralias buveines, ypač į retas ir nykstančias Lietuvoje, tokias kaip aukštapelkių plynėse esančios aktyvios aukštapelkės. Mat tuo atveju pažeidžiamas jų natūralumas, kurį taip stengiamės išsaugoti. Todėl šiame projekte numatyta Svencelės pelkėje sustabdyti kalninių pušų plitimą ir iškirsti daugumą jų sąžalynų bei pavienių medelių.

ORNITOFAUNA

Nors Svencelės pelkė plyti svarbaus paukščių migracijos kelyje, didesnių migruojančių paukščių sankaupų čia nesusidaro. Migruojantys paukščiai tiesiog praskrenda virš pelkės arba traukia, ypač rudenį, jos augalijos laja.

Tačiau išlikusioje gana natūralioje ir atviroje aukštapelkėje aptinkama tik šiai buveinei būdingų paukščių rūšių, tarp jų ir ypač retų bei nykstančių Lietuvoje.

Nors išsamių ornitologinių tyrimų, ypač XXI a. stokojama, toliau trumpai apibendrinome iki šiol publikuotus duomenis apie Svencelės ornitofaunos ypatumus. Tikimės, kad straipsnio pradžioje minėto projekto vykdymo metu pavyks surinkti išsamius duomenis apie dabartinę šios pelkės ornitofaunos būklę.

Pirmąją aprašomos teritorijos paukščių apžvalgą diplominiame darbe pateikė Sandra Jucytė (dabar Minkevičienė) (1995). Nemažai įdomios informacijos, ypač apie retas paukščių rūšis, yra paskelbta *Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlase* (1999), o trumpa apžvalga, paremta papildomų stebėjimų medžiaga, pateikta leidinyje *Svarbios Lietuvos pelkės ir seklūs vandenys* (2000). Jų pagrindu mes ir pateikiame Svencelės pelkės ornitofaunos apžvalgą, ją papildę vėlesniais Mindaugo Mačiulio ir Liutauro Raudonikio stebėjimais (2001–2003 m.). Šiuo atveju pagrindinis dėmesys buvo skiriamas ne apypelkio ar pelkiniuose miškuose, bet atviroje aukštapelkėje aptinkamoms paukščių rūšims.

Aprašomoje pelkėje, kaip ir kitose atvirose ir pakankamai šlapiose aukštapelkėse, t. y. jų plynėse, vyrauja dirviniai vieversiai ir pieviniai kalviukai. Čia taip pat įprastos paprastosios kiauliukės, peri pavienės (2–3) paprastosios medšarkės poros. Aukštapelkės ežerėliuose perėjo pavienės didžiųjų ančių ir rudagalvių kryklių poros.

Tačiau daugiausia dėmesio mes skiriame saugomoms ir nykstančioms paukščių rūšims.

Tetervinas. Pirma publikuota informacija apie šią rūšį yra 1994 m., tuomet bent vienas patinas stebėtas ir pavasarį, ir vasaros pradžioje, todėl manyta, kad jis pelkėje perėjo. O *Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlase* nurodoma, kad Svencelės pelkėje peri 5–8 poros. Vėlesni šaltiniai jau kalba apie kelias poras, tačiau nėra publikuotos medžiagos, kad ši rūšis stebėta XXI a., tai turėtų patikslinti šių metų stebėjimai.

Pievinė lingė. Literatūroje nurodoma, kad pirmą kartą aptikta 1994 m., tais metais veisimosi metu stebėtas ir medžiojantis patinas, o vėliau ir pora. Tačiau vėlesniais metais pievinės lingės pastebėtos tik pamario pievose ties Svencelės kaimu.

Paprastasis pelėsakalis. Rastas lizdas 1993–1994 m. Kadangi tai pelkėms nebūdingas paukštis, nėra vėlesnių duomenų apie šios rūšies veisimąsi Svencelės pelkėje.

Pilkoji gervė. 1993–1994 m. nurodoma, kad pelkėje perėjo 1 šių paukščių pora. Panaši gausa nurodoma ir kitose XX a. publikacijose. Tačiau žinant rūšies plitimo mastus tikėtina, jog šiuo metu jų perinti populiacija yra gerokai gausesnė.

Dirvinis sėjikas (Pluvialis apricaria) © Eugenijus Drobelis

Dirvinis sėjikas. 1993–1994 m. stebėjimų autoriai nurodė, kad Svencelės aukštapelkėje perėjo 2 šios rūšies poros – buvo rastas ir vienos poros lizdas. *Klaipėdos perinčių paukščių atlase* nurodoma panaši gausa tuo metu, tačiau aptiktos 3 poros 1995 m. Pažymėtina, kad bent viena pora šioje pelkėje perėjo ir XXI a. pr. Kokia šios rūšies būklė dabar, parodys šių metų tyrimai. Atkreipiame dėmesį, kad Aplinkos ministerija parengė dirvinio sėjiko rūšies apsaugos planą Svencelės pelkėje, kurio sprendinius ir ketina įgyvendinti LOD.

Didžioji kuolinga. Remiantis publikuota medžiaga, Svencelės pelkėje perint rastos jau 1992 m. 1993–1994 m. veisimosi metu buvo stebimi 4 paukščiai, todėl čia perėjo ne mažiau kaip 2 poros. Tokia pat gausa nurodoma ir Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlase. XXI a. pradžioje čia aptikta tik 1 šios rūšies pora. Žinant rūšies nykimo mastus mūsų šalyje ir ypač aukštapelkių buveinėse, dabartinė situacija yra visiškai nenuspėjama, todėl planuojami rūšies paieškos tyrimai.

Tikutis. Visi minėti šaltiniai nurodo, kad XX a. paskutiniame dešimtmetyje Svencelės pelkėje perėjo 1–2 šios rūšies poros. 2 teritorinės poros prie atviresnių ežerokšnių aptiktos ir 2002–2003 m.

Balinė pelėda. Visi autoriai nurodo, kad rūšis stebima medžiojant veisimosi metu, tačiau veisimosi faktai nebuvo įrodyti.

Plėšrioji medšarkė. Nors 1993–1994 m. stebėjimų autoriai Svencelės pelkėje aptiko 1–2 šios rūšies poras, *Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlase* rašoma, kad 1995 m. čia perėjo net 5–6 plėšriųjų medšarkių poros. XXI a. šios rūšies tiksliniai tyrimai nedaryti, tačiau kelerius metus čia buvo stebėta ne mažiau kaip 2 poros.

Apibendrinant publikuotus Svencelės pelkės ornitofaunos duomenis, akivaizdu, kad bent jau ankstesniais metais ši teritorija buvo svarbi nykstančių paukščių rūšių, tarp jų ir globaliai nykstančios didžiosios kuolingos veisimosi vieta. Kokia situacija šiuo metu, sunku pasakyti, nes stebimi akivaizdūs atviros pelkės plynės užžėlimo pušimis procesai. Kokia dabar yra nykstančių ir saugomų rūšių būklė pelkėje, parodys šių ir ateinančių metų stebėjimai. Tačiau akivaizdu, kad nepaprastai svarbu įgyvendinti būtiniausius natūralios aukštapelkės ekosistemos nykimo procesus, pirmiausia, kiek įmanoma atkuriant hidrologinį režimą, taip pat vykdant būtiniausius buveinių atkūrimo darbus. Tikimės, kad LOD įgyvendintas projektas, bendradarbiaujant su VĮ Valstybinė miškų urėdija ir Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija, sudarys sąlygas ne tik atsikurti natūralioms aukštapelkės buveinėms, bet ir sukurs tinkamas sąlygas ypatingos apsaugos reikalaujančioms paukščių rūšims.

Erškėtžvirblis (Prunella modularis). Klaipėda, 2019-04-18 © Saulius Karalius

Rūta KEMBRYTĖ

Naujoji Lietuvos ornitologų draugijos informacinė sistema-duomenų bazė: kaip įvesti stebėjimus ir kiti dažniausiai užduodami klausimai

Džiugu, jog jau trečiuosius metus gyvuojanti naujoji Lietuvos ornitologų draugijos informacinė sistema-duomenų bazė kasdien tampa vis populiaresnė. Vis daugiau ornitologų ir paukščių stebėtojų pasiryžta prisiregistruoti ir įvedinėti savo stebėjimus. Šiais metais sistema buvo atnaujinta – įdiegtos vartotojų paskyros, o tai leidžia vartotojams patiems redaguoti, ištrinti ir analizuoti savo įvedamus stebėjimus. Tai sistemos kūrėjams buvo svarbiausias 2018 metų uždavinys, kurį sėkmingai pavyko įgyvendinti. Didžiausią darbą kūrėjai jau atliko, todėl dabar mums svarbiausi esate jūs – esami ir būsimi sistemos naudotojai. Tik jūsų dėka galime surinkti reikalingų duomenų, kurie padės kaupti taip reikalingą informaciją apie paukščius. Tad kviečiu kiekvieną paukščių stebėtoją – tiek profesionalą, tiek ir mėgėją prisiregistruoti naujoje LOD informacinėje sistemoje-duomenų bazėje ir prisidėti prie paukščių gerovės. Visi stebėjimai, kuriuos įvesite į duomenų bazę, niekada nenueis veltui ir netaps beverčiai. Po kiek laiko jie įgis ir labai svarbią istorinę vertę: tikėtina, kad jūsų įvestas stebėjimas suteiks vertingos informacijos po 50 ar net 100 metų, kai Lietuvos gamtos situacija jau gali būti pasikeitusi. Todėl skatinu visus prisiregistruoti sistemoje ir pateikti informaciją apie stebėtus paukščius.

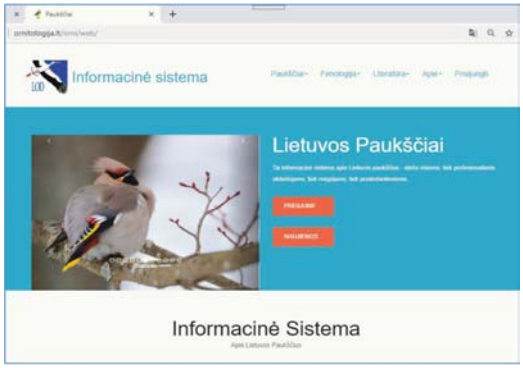

1 pav. *LOD informacinė sistema-duomenų bazė*

Vis dar neretai sulaukiu įvairių klausimų, susijusių su naująja LOD informacine sistema- duomenų baze, todėl šiame straipsnyje pabandysiu atsakyti į dažniausiai užduodamus klausimus.

KAS TAI PER SISTEMA?

Lietuvos ornitologų draugijos informacinė sistema – duomenų bazė yra jau trečius metus vykdomas savanoriškas projektas, kurio pagrindinis tikslas – sukurti sistemą, kaip ir kur paukščių stebėtojai galėtų neribotam laikui įvesti stebėjimų duomenis. Duomenys kaupiami bei saugomi kartu suteikiant galimybę juos pagal poreikį gauti, peržiūrėti ir analizuoti. Norime pabrėžti, kad tai yra informacinė sistema, o būtent, suteikiama papildoma

galimybė analizuoti ir atsisiųsti duomenis, kokios įprastose duomenų bazėse paprastai nebūna.

KAIP KILO ŠIO PROJEKTO IDĖJA?

Sistema buvo pradėta kurti, kad pakeistų paukščių fenologijos stebėjimų įvedinėjimą forume. Kadangi forumo paskirtis iš esmės nėra kaupti stebėjimus, o alternatyvos kitur įvesti duomenis nebuvo, teko rasti tam tinkamą inovatyvų sprendimą. Taip ir pradėta kurti naujoji LOD informacinė sistema-duomenų bazė. Pradžioje siekėme, kad paukščių stebėtojams būtų lengviau įvesti stebėjimus ir nereikėtų tų pačių duomenų kartoti skirtinguose puslapiuose. Iš pradžių sistema buvo kuriama galvojant tik apie fenologijos stebėjimus, kadangi šiai stebėjimų grupei jos labiausiai reikėjo. Tačiau greitai sistemoje atsiras galimybė įvedinėti ir retus stebėjimus, kurie šiuo metu vedami į *birdlife.lt* puslapį. Kadangi paukščių fenologija ir reti stebėjimai iš esmės pasikartoja (reti stebėjimai taip pat yra fenologiniai), netrukus šios dvi stebėjimų grupės bus vienoje sistemoje.

KAM REIKIA ŠIOS INFORMACINĖS SISTEMOS-DUOMENŲ BAZĖS?

Jos reikia tam, kad būtų tvarkingai kaupiami bei saugomi paukščių fenologiniai stebėjimai bei kiti svarbūs stebėjimai, susiję su paukščiais. Paukščių fenologiniams reiškiniams analizuoti stebėjimų reikia itin daug, todėl stebėtojai juos aktyviai registruoja ir teikia. Prieš sukuriant sistemą, kiekvienas kaupė duomenis kaip išmanė, taigi stebėjimai būdavo fiksuojami atskiruose dokumentuose ir dažniausiai archyvuojami skirtingų žmonių. Vadinasi, ateityje jie galėjo būti visam laikui prarasti.

Svarbu, kad stebėtojai galėtų įvedinėti stebėjimus struktūriškai, o ne teksto forma. Kai stebėjimų teksto forma prisikaupia labai daug, pritaikyti jiems tinkamą formą būna labai sudėtinga ir tam reikia labai daug laiko. Informacinė sistema-duomenų bazė leidžia to išvengti. Taip pat joje galima greitai susirasti reikiamus stebėjimus. Pavyzdžiui, rašant straipsnius norima greitai pasitikslinti, kada 2011 m. grįžo pirmasis baltasis gandras. Suvedę reikiamus parametrus stebėjimų filtre, šią informaciją iš sistemos gausite per kelias sekundes.

KAIP RASTI LOD INFORMACINĘ SISTEMĄ-DUOMENŲ BAZĘ?

LOD informacinę sistemą-duomenų bazę rasite adresu *http://ornitologija.lt/orni/web/*.

KAS YRA ŠIOS SISTEMOS KŪRĖJAI?

LOD informacinės sistemos-duomenų bazės kūrimo iniciatorė ir kūrėja – Rūta Kembrytė.

LOD informacinės sistemos-duomenų bazės kūrėjas, IT dalies vykdytojas – Igoris Semionovas.

KAM SKIRTA ŠI SISTEMA-DUOMENŲ BAZĖ? AR VISI GALI JA NAUDOTIS?

Naujoji LOD sistema-duomenų bazė yra skirta kiekvienam paukščių stebėtojui, tiek profesionalui, tiek ir mėgėjui, kuris domisi paukščiais, juos stebi bei registruoja informaciją apie paukščius ir nori įvesti savo stebėjimus. Sistema kurta kiekvienam, bet dėl savo specifiškumo labiausiai bus reikalinga tiems paukščių stebėtojams, kuriems reikia greitai rasti informacijos apie paukščių stebėjimus (rašantiems straipsnius, tiesiogiai dirbantiems ornitologijos srityje, rašantiems įvairias ataskaitas).

KAIP REGISTRUOTIS SISTEMOJE-DUOMENŲ BAZĖJE?

Prisiregistruoti galite įėję į *http://ornitologija.lt/orni/web/* puslapį. Spauskite „Prisijungti“. „Nauji vartotojai“ dalyje spauskite „Registruotis“ (2 pav.). Suvedę prašomus duomenis, dar kartą spauskite „Registruotis“. Sistemos administratorius turės jūsų registraciją patvirtinti. Reikės šiek tiek palaukti, kol galėsite pirmą kartą prisijungti.

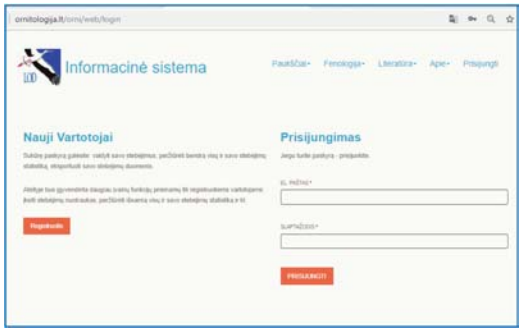

2 pav. *Naujų vartotojų registracija LOD informacinėje sistemoje duomenų bazėje*

AR SISTEMOS ADMINISTRATORIUS GREITAI PATVIRTINA NAUJO VARTOTOJO REGISTRACIJĄ? AR APIE PATVIRTINIMĄ GAUNAMAS PRANEŠIMAS EL. PAŠTU?

Dažniausiai naujų vartotojų registracija patvirtinama per dieną. El. laiškas apie patvirtinimą vartotojui automatiškai nesiunčiamas. Tačiau jeigu sistemos administratoriai matys, kad labai ilgą laiką neprisijungiate pirmą kartą, išsiųs elektroninį laišką – priminimą tuo paštu, kuriuo registravotės sistemoje.

AR GALIMA REGISTRUOTIS SUGALVOTU VARTOTOJO VARDU, PVZ., ERELIS1?

Prisiregistruoti galite tik savo vardu ir pavarde. Netinkami vartotojų vardų variantai: „V. Pavardenis“, „Vardas P.“, „Pavardziux“. Jeigu registruodamiesi netinkamai nurodysite vardą ir pavardę, sistemos administrato-

rius jūsų registracijos nepatvirtins. Šiuo metu tai vienintelė sąlyga, dėl kurios registracija gali būti nepatvirtinta.

KAS YRA SISTEMOS ADMINISTRATORIAI?

Pagrindiniai administratoriai šiuo metu yra informacinės sistemos-duomenų bazės kūrėjai Rūta Kembrytė ir Igoris Semionovas. Visais klausimais dėl sistemos naudojimo, duomenų įvedimo kreipkitės į administratorę Rūtą Kembrytę (*ruta.kemb@gmail.com*). Taip pat administratoriais yra paskirti visi prisiregistravę LOFK nariai bei LOD tarybos pirmininkas.

KAS YRA DUOMENŲ BAZĖS FENOLOGIJOS SRAUTAS IR KĄ JIS REIŠKIA?

Įėjus į skiltį „Fenologija" – „Fenologijos stebėjimai" pamatysite visą dabartinę informaciją, t. y. tuos stebėjimus, kuriuos šiuo metu įvedinėja stebėtojai. Taip pat virš stebėjimų matysite pastarųjų 10 dienų statistinę informaciją bei metų statistinę informaciją. Tai ir yra vadinamasis fenologijos srautas. Šį fenologijos srautą galite išdėstyti, kaip Jums patogiau: pagal stebėjimo datą arba įvedimo datą. Išdėstymas pagal stebėjimo datą reiškia, kad srautas bus surikiuotas pagal vėliausiai įvestą stebėjimą. Dažniausiai tai yra tos dienos stebėjimai, kurie rodo šios dienos ar kelių pastarųjų dienų paukščių gyvenimo situaciją. Išdėstymas pagal įvedimo datą reiškia, kad srautas bus surikiuotas ne pagal stebėjimo, o pagal įvedimo datą. Šis eiliškumas reikalingas norint pamatyti seniau stebėtus, bet tik neseniai įvestus stebėjimus, – jis svarbus tiems, kurie nori laiku pamatyti reikiamą, nors ir senesnę informaciją.

3 pav. *LOD informacinės sistemos-duomenų bazės srautas*

KAIP RASTI VISUS DUOMENŲ BAZĖS STEBĖJIMUS IR JŲ FILTRĄ?

Kad galėtumėte matyti visus duomenų bazėje esančius stebėjimus, turite prisiregistruoti ir prisijungti prie savo

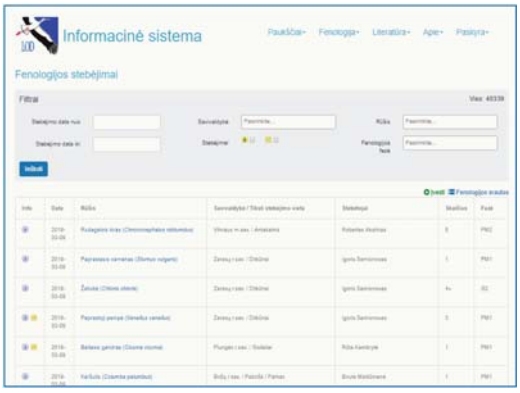

4 pav. *Visi duomenų bazėje esantys stebėjimai ir jų filtras*

paskyros. Viešai, t. y. neprisiregistravus, rodomi tik einamųjų metų stebėjimai! Norint rasti visus duomenų bazės stebėjimus, reikia eiti į „Fenologija" – „Fenologijos stebėjimai". Virš įvestų stebėjimų, dešinėje pusėje, bus parašyta „Visi stebėjimai" Visi stebėjimai. Paspaudę rasite visus duomenų bazėje suvestus stebėjimus ir lango viršuje esantį duomenų filtrą.

KAIP ĮVESTI STEBĖJIMUS?

Stebėjimus galima įvesti tik prisiregistravus. Jeigu esate prisiregistravęs, prisijunkite prie savo paskyros. Norėdami įvesti stebėjimą, eikite į „Fenologija" – „Fenologijos stebėjimai" ir spauskite „Įvesti stebėjimą" Įvesti stebėjimą. Sistemoje stebėjimus galite įvedinėti iš trijų vietų: iš fenologijos srauto, visų stebėjimų bei savo asmeninių stebėjimų dalies. Svarbu visada ieškoti užrašo Įvesti stebėjimą.

KUR GALIMA PERŽIŪRĖTI SAVO ASMENINIUS STEBĖJIMUS?

Šiuo metu sistemoje yra įdiegtos asmeninės paskyros. Todėl norėdami pamatyti savo asmeninius stebėjimus tu-

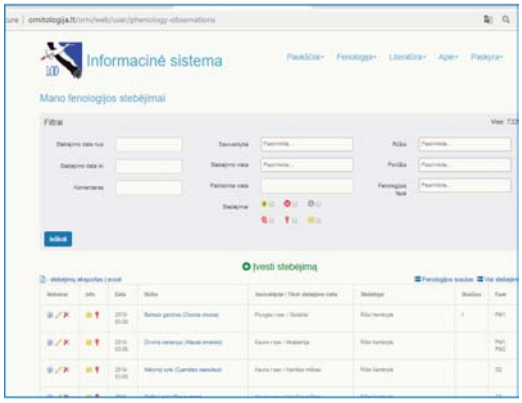

5 pav. *Asmeniniai stebėjimai ir asmeninių stebėjimų filtras*

rite prisijungti prie savo paskyros. Eikite į „Paskyra“ – „Stebėjimai“. Dalyje „Stebėjimai“ rasite visus savo įvestus stebėjimus (5 pav.). Įėjus „Paskyra“ ir „Statistika“, galėsite pamatyti savo asmeninių duomenų statistiką (6 pav.).

6 pav. *Asmeninių stebėjimų statistika*

AR GALIMA REDAGUOTI IR IŠTRINTI SAVO KLAIDINGAI ĮVESTUS STEBĖJIMUS?

Šiuo metu jau turime asmenines paskyras, taigi galite redaguoti ir ištrinti savo įvestus duomenis. Tai padaryti galima: „Paskyra“ – „Stebėjimai“. Asmeninėje paskyroje rasite visus savo stebėjimus. Jeigu stebite ne vienas, o keliese ir prie stebėjimo nurodyti keli stebėtojai, tada stebėjimą redaguoti ir ištrinti galės tik tas stebėtojas, kuris įvedė jį į sistemą, tačiau visi stebėtojai matys šį stebėjimą savo asmeninėse paskyrose.

AR GALIMA ATSISIŲSTI SAVO ASMENINIUS STEBĖJIMUS?

Taip, savo asmeninius stebėjimus galite atsisiųsti. Prisijunkite prie savo paskyros: „Paskyra“ – „Stebėjimai“. Kairėje, virš visų stebėjimų, rasite užrašą „stebėjimų eksportas į Excel“ stebėjimų eksportas į excel. Paspaudę galėsite atsisiųsti duomenis į savo kompiuterį *MS Excel* formatu. Taip pat atsisiųsti galite ne visus duomenis, bet tik tuos, kurių reikia. Tai galite padaryti išfiltravę tik tuos stebėjimus, kurių reikia.

AR GALIMA Į SISTEMĄ ĮVESTI KITO STEBĖTOJO PATEIKTUS DUOMENIS SAVO VARDU?

Jeigu įvertinate, jog stebėtojui pačiam niekada neprireiks sistemos (pvz., dėl negebėjimo naudotis kompiuteriu), galite įvesti kito žmogaus stebėjimą ir pastabose nurodyti tikrąjį stebėtoją. Tokiais atsitiktiniais stebėtojais neretai tampa vietiniai gyventojai, kurie pastebi dažnas rūšis ir praneša labiau patyrusiam paukščių stebėtojui. Jeigu stebėtojas yra labiau patyręs ar net užsiregistravęs sistemoje, bet leidžia jums įvesti stebėjimą už jį, galite tai padaryti. Jeigu stebėtojas vis vien nori išlaikyti stebėjimo autorystę, bet neturi laiko įvedinėti į sistemą, geriausia už jį norinčiam įvesti asmeniui kreiptis į sistemos administratorę Rūtą Kembrytę (*ruta.kemb@gmail.com*). Administratorius gali įvesti stebėjimą, visiškai išlaikydamas kito žmogaus autorystę.

KĄ DARYTI, JEIGU NEPAVYKO ĮVESTI STEBĖJIMO, NORS ATRODĖ, KAD VISKĄ PILDĖTE TEISINGAI?

Jeigu nepavyko įvesti stebėjimo ir sistema išmetė pastabą, kad padaryta klaida, patikrinkite įvedamą stebėjimą pagal aprašytus žingsnius:

1. Patikrinkite, ar stebėtojo laukelyje greta savęs kitus stebėtojus pasirinkote iš pasirodžiusio sąrašo, ar kažkurį kartu buvusį stebėtoją įrašėte patys kompiuteriu. Stebėtojo laukelyje stebėtoją galima pasirinkti tik iš pasirinkimų sąrašo. Įvedus stebėtoją patiems kompiuteriu, sistema išmes klaidą ir stebėjimas nebus įvestas.

2. Patikrinkite, ar paukščio rūšį ir porūšį pasirinkote iš pasirinkimų sąrašo.

3. Patikrinkite, ar savivaldybę bei stebėjimo vietą pasirinkote ir pasirinkimų sąrašo.

4. Patikrinkite, ar fenologinę fazę pasirinkote iš pasirinkimų sąrašo.

Visa informacija –rūšis, porūšis, savivaldybė, stebėjimo vieta, fenologinė fazė – turi būti pasirinkta tik iš pasirinkimų sąrašo. Jeigu informaciją įvesite patys kompiuteriu, sistema išmes klaidą ir stebėjimas nebus įvestas.

Jeigu nepavyksta įvesti daugiau kartų ir matote, kad anksčiau aprašytas sąlygas tenkinate, tikėtina, kad taip nutiko dėl serverio klaidos. Praneškite sistemos administratorei *ruta.kemb@gmail.com.* Problemas padėsime išspręsti.

Toliau straipsnyje bus aprašyti detalesni klausimai, susiję su stebėjimų įvedimais bei tinkamu fenologinių fazių parinkimu.

KĄ DARYTI, JEIGU SUTAMPA DVI FENOLOGINĖS FAZĖS? AR ĮVESTI VIENĄ, AR DU STEBĖJIMUS?

Jei sutapo dvi ar daugiau fenologinių fazių, užtenka įvesti vieną stebėjimą su nurodytomis visomis fazėmis. Pvz., žiemą stebėjote juodąjį strazdą, kuris pradėjo giedoti (fenologinės fazės Z, G1). Tokiu atveju, kai rinksitės fazes, prirašykite tiek Z, tiek ir G1 fazes prie to paties stebėjimo.

AR GALIMA ĮVESTI APYTIKSLĮ STEBĖTŲ PAUKŠČIŲ SKAIČIŲ?

Taip galima. Galima žymėti įvairiais variantais pvz.: ~30 (apie 30), 20–30 (nuo 20 iki 30), 30+ (daugiau kaip

30 arba mažiausiai 30). Tačiau stebėtų paukščių skaičiaus langelyje nenaudokite teksto, pvz.: min.30, daugiau kaip 30 ir t.t.

KAIP ŽYMĖTI PATINUS IR PATELES?

Patinai žymimi M raide (angl. *male*), o patelės F raide (angl. *female*). Tad jeigu stebite 5 paukščius – 3 patinus ir 2 pateles, stebėtų paukščių skaičiaus laukelyje įrašykite 5, o stebėtų paukščių lyties laukelyje 3M + 2F.

KAIP ŽYMĖTI STEBĖTŲ PAUKŠČIŲ AMŽIŲ?

Suaugę paukščiai žymimi trumpiniu *ad.* (angl. *adult*), o jaunikliai gali būti žymimi trejopai – *pull.*, *imm.*, *juv.* – priklausomai nuo stebėtų jauniklių amžiaus. Jeigu jaunikliai stebėti tik kelių dienų ar neseniai išsiritę, žymėkite *pull.*, jeigu didesni – galima žymėti *juv.* (angl. *juvenile*), jeigu paukštis vyresnis, bet dar nėra subrendęs – *imm.* (angl. *immature*). Tad jeigu stebite paukščių šeimą – 2 suaugusius ir 3 jauniklius, žymėkite 2*ad.* + 3*juv.* Specialiame laukelyje nurodomas bendras stebėtų paukščių skaičius. Taip pat, jeigu nustatėte tikslų paukščių amžių, nurodykite tikslų amžių – 1cy, 2cy, 3cy, 2-3cy, *1st winter* ir pan.

AR GALIMA ĮVESTI STEBĖJIMĄ Į SISTEMĄ, JEIGU NESATE VISIŠKAI ĮSITIKINĘS, KAD TEISINGAI ĮVARDIJOTE PAUKŠČIO RŪŠĮ?

Tiksliai nežinant rūšies, galima įvesti tik žąsų stebėjimus. Kai matomas skrendančių žąsų būrys ir sudėtinga identifikuoti, galima pasirinkti tiesiog „Žąsys“. Taip pat, kadangi sudėtinga identifikuoti želmeninę ir tundrinę žąsis, galite pasirinkti ir „Želmeninė / tundrinė žąsis“ variantą. Jeigu kyla abejonių dėl visų kitų paukščių rūšies, stebėjimo įvesti griežtai negalima. Būkite atsakingi už savo įvedamų stebėjimų patikimumą! Išimtis, kaip minėta, galima tik žąsų stebėjimams.

KADA ŽYMĖTI STEBĖJIMĄ KAIP SVARBŲ?

Stebėjimas žymimas kaip svarbus tada, kai jis parodo kelerių metų stebėjimų rezultatą. Pavyzdžiui: paukštis grįžo anksčiausiai per paskutinius penkerius metus, niekada nebuvote matę tokio paukščio elgesio, pirmąkart stebėta kažkokioje teritorijoje ir t. t. Taip pat galima žymėti stebėjimą kaip svarbų, jeigu pastabose parašote, kad tai ankstyvas, vėlyvas ar neįprastas stebėjimas. Šiuo žymėjimu Jūs pasakote, kad stebėjimas kažkuo išsiskiria iš kitų, yra įdomus ir vertas atkreipti dėmesį.

Jeigu stebėjimą pažymite kaip svarbų, būtina pastabose nurodyti, kodėl jį pažymėjote! Komentaras svarbus dėl nežinomų ir galbūt pakisiančių gamtinių situacijų ateityje. Po 10, 20 ar 50 metų kai kurių paukščių populiacijų situacija gali būti iš esmės pasikeitusi ir šiandieninis įrašas ateityje gali būti nesuprantamas gerai nežinant istorinių aspektų. Geriausias to pavyzdys buvo pilkoji gervė. Daugiau kaip prieš 10 metų jos buvo nykstančios, registruota kiekviena stebėta gervė, o šiandien pilkosios gervės populiacija atsigavo ir stabilizavosi. Tad skaitydamas prieš gerą dešimtmetį registruotus stebėjimus, supranti, kad šiandien situacija visiškai kita. Analogiškai ir duomenų registravimas buvo kitoks. Todėl svarbių stebėjimų komentaras yra labai reikalingas.

KĄ DARYTI, JEIGU BIJOTE, KAD ĮVESTA TIKSLESNĖ STEBĖJIMO VIETA GALI SUKELTI GRĖSMĘ RETOS RŪŠIES SAUGUMUI?

Jeigu bijote, kad įvesta tikslesnė stebėjimo vieta gali sukelti grėsmę retai rūšiai dėl nurodytos tikslios stebėjimo vietos, uždėkite varnelę ties „Rodyti tik savivaldybę“

. Tada nesibaimindami grėsmės retai rūšiai, galite įvesti visą tikslią vietovės informaciją į duomenų bazę. Viešai bus matoma tik savivaldybė, o duomenų bazėje liks visa svarbi informacija, kurią galės matyti tik žmonės, dirbantys paukščių apsaugos labui, ar tie, kuriems ši informacija yra labai reikalinga vykdant paukščių apsaugai svarbius darbus.

NUO KO PRIKLAUSO, AR ĮVEDAMAS VIENAS, AR KELI STEBĖJIMAI, JEIGU NETOLI VIENAS KITO STEBĖTI KELI TOS PAČIOS RŪŠIES PAUKŠČIAI?

Šiuo atveju reikia nuspręsti, prie kokios tikslesnės stebėjimo vietovės norite priskirti stebėjimą.

Jeigu stebėti keli paukščiai einant, tarkime, palei upę, galima įvesti vieną stebėjimą ir patikslintoje vietoje nurodyti maršrutą, kuriuo buvo eita. Pavyzdžiui, Nemunas, Kaunas – matytos cyplės 2+7+15.

Jeigu ta pati rūšis stebėta vieno iš didžiųjų miestų skirtingose dalyse arba skirtinguose kaimuose, reikėtų įvesti atskirus stebėjimus, nurodant skirtingas miesto dalis ar kaimus. Pavyzdžiui, stebėta 15 pempių Sausgalviuose ir 30 Rupkalviuose Šilutės r., stebėti 2 varnėnai Žaliakalnyje ir 3 Žemuosiuose Šančiuose Kaune.

Jeigu stebėjimo maršrutas kerta savivaldybės ribą, reikia taip pat įvesti skirtingus stebėjimus, nurodant savivaldybes, kuriose buvo stebėta. Svarbiausia įvertinti tikslesnę stebėjimo vietovę ir tai, ar Jūsų stebėjimo maršrutas eina per vienos, ar per kelių savivaldybių teritorijas. Pavyzdžiui, 5 dirviniai vieversiai stebėti Kauno r., 6 Šakių r.

Jeigu stebėjimo maršrutas kerta daug savivaldybių ar kažkurią Lietuvos dalį ir stebėjimas yra masinis, galima įvesti vieną bendrą stebėjimą nenurodant savivaldybės, tačiau patikslintos vietos laukelyje reikia detalizuoti Lietuvos teritoriją, pvz. Šiaurės vakarų Lietuvoje masinė dirvinių vieversių migracija.

KAIP ŽYMĖTI STEBĖTUS SKIRTINGUS PAUKŠČIŲ BŪRIUS?

Jeigu stebite tos pačios rūšies skirtingus būrius toje pačioje vietoje, pvz., stebėtoje 5 besimaitinančias gulbes giesminines, 7 praskrido pamiške ir dar 2 praskrido po kelių minučių, „stebėtų paukščių skaičiaus“ laukelyje nurodykite: 5+7+2 ir, jeigu galite, pastabose paaiškinkite. Jeigu stebite tos pačios rūšies paukščių būrius skirtingose vietose, būrius įveskite kaip atskirus stebėjimus: pvz., stebėjote 20 pempių prie Mingės k., 40 pempių Sausgalvių k., 60 – prie Kintų žuvininkystės tvenkinių, tai ir įveskite tris skirtingus stebėjimus, nurodydami vietoves, kuriose stebėjote.

KĄ DARYTI, JEIGU NORIMOS STEBĖJIMO VIETOS NĖRA PASIRINKIMŲ SĄRAŠE?

Šiuo metu sistemoje yra įvestos 27769 stebėjimo vietos, tad nerasti kažkurios norimos vietovės tikimybė maža, išskyrus upes, nes jos įvedamos tik tam tikromis atkarpomis. Populiariausios atkarpos yra įvestos. Jeigu dažnai stebite prie upės ir reikalinga individuali upės atkarpa, kreipkitės į sistemos administratorių. Jeigu nerandate vietovės iškrentančiame sąraše, pirmiausia pasitikrinkite, ar vietovė tikrai priklauso pasirinktai savivaldybei. Neteisingai pasirinkę savivaldybę, norimos stebėjimo vietos nerasite. Jeigu tiksliai žinote, kad vietovė priklauso pasirinktai savivaldybei, pasitikrinkite, ar ieškote vietovės teisingu pavadinimu, t. y. pavadinimo reikia ieškoti pagal pavadinimą vietovardžių registre, o ne suteiktą vietinių gyventojų. Neretai ežerai turi po kelis pavadinimus (vienas registro ir keli vietiniai), tad reikėtų ieškoti ežero registre esančiu pavadinimu. Taip pat pasirenkant stebėjimo vietą atkreipkite dėmesį į tokius vietovardžių variantus, kurie būna labai panašūs ir skiriasi kartais tik raide ar galūne, o kalboje gali apskritai būti kitokie, pvz., Abromiškės ir Abromiškis, Adomavas ir Adomava, Agailės ir Agailiai, Agurkiškė ir Aguriškės, Dainiūnai ir Daniūnai ir t. t. Neretai panašūs vietovardžiai būna toje pačioje savivaldybėje. Jeigu nerandate vietovės ir šiuo atveju, tada kreipkitės į sistemos administratorę (*ruta.kemb@gmail.com*) dėl naujos vietovės įvedimo į sistemą ar pagalbos ieškant norimos stebėjimo vietos.

KĄ DARYTI, JEIGU ILGĄ LAIKĄ, ŽIEMĄ, TOJE PAČIOJE VIETOJE STEBIMAS TAS PATS PAUKŠTIS? KIEK KARTŲ ĮVESTI STEBĖJIMĄ?

Jeigu ilgą laiką stebite tą patį paukštį ir toje pačioje vietoje žiemos metu, užtenka stebėjimą įvesti ne daugiau kaip tris kartus, t. y. pačioje stebėjimo pradžioje galima įvesti du kartus (pirmas stebėjimo atvejis ir galima dar po kelių dienų) ir galutinai įvesti vieną stebėjimą, nusakantį, kiek laiko paukštis stebėtas. Pavyzdžiui, žiemos metu stebite liepsnelę lesykloje du mėnesius. Po dviejų mėnesių stebėjimo įveskite vieną stebėjimą, kurio pastabose būtina nurodyti, kad liepsnelė stebėta lesykloje du mėnesius. Galite sukonkretinti laikotarpį – nuo gruodžio 15 d. iki vasario 15 d. Taip nurodžius, situacija bus visiškai aiški. Daug kartų įvedant stebėjimą, kad stebėtas vienas ir tas pats paukštis toje pačioje vietoje, esant tai pačiai fenologijos fazei, sistemoje prisikauptų perteklinių stebėjimų, kurie būtų nereikšmingi.

KAIP SISTEMOJE-DUOMENŲ BAZĖJE REGISTRUOTI DAŽNUS ŽIEMOJANČIUS PAUKŠČIUS?

Registruojant tokias rūšis, kurios žiemą yra įprastos ir gausios, kaip didžiosios ir mėlynosios zylės, naminiai žvirbliai, karklažvirbliai, bukučiai, yra reikalingi duomenys apie jų gausą žiemos metu. Rekomenduojama registruoti dažnų paukščių skaičių tik šalia savo namų, t. y. tuos paukščius, kuriuos nuolat turite galimybę stebėti (lesykla žiemos metu, kažkoks medis ar krūmas šalia namų). Pavyzdžiui, visą žiemą paukščių lesykloje stebėjote 10 didžiųjų zylių, 5 mėlynąsias zyles ir 1 bukutį. Įvedę stebėjimą, komentare būtinai turite parašyti, kad šie paukščiai stebėti kažkuriuo laikotarpiu lesykloje žiemą. Toks stebėjimas jau nurodys paukščių gausą žiemos metu. Rekomenduojama kasmet įvedinėti šalia namų matytų įprastų žiemojančių paukščių rūšių gausą. Toje pačioje vietoje stebimi ir kasmet įvedami stebėjimai bus labai reikšmingi vertinant įprastų žiemojančių paukščių gausą. Pavieniai faktai, kad vieną kartą žiemos metu kažkur stebėtas 1 bukutis, 1 miškinis liputis ar 1 didžioji zylė, nereikalingi – tokius stebėjimus vadiname perteklinias. Tačiau, jeigu pavienis, kad ir įprastas žiemojantis paukštis stebimas ilgą laikotarpį, tokį stebėjimą reikėtų įvesti kaip žiemojimą. Jeigu išgirdote pavienio paukščio giesmes žiemos metu, tai reikia nurodyti, kad paukštis giedojo ir pasirinkti ne žiemojimo faze „Z“, o „G1“.

AR MANO ĮVESTAS STEBĖJIMAS YRA REIKŠMINGAS?

Bet koks tvarkingas ir realus Jūsų įvestas stebėjimas yra reikšmingas. Norint gauti tikslius ir įdomius paukščių fenologijos rezultatus, tam reikia itin daug duomenų. Dauguma pavienių stebėjimų nėra itin reikšmingi, bet iš jų susidaro visuma, kuri parodo svarbius dalykus. Net jeigu jums atrodo, kad tai nereikšminga, būtent Jūsų stebėjimas gali turėti didelę reikšmę vertinant duomenų visumą.

Skatinu visus prisiregistruoti ir vesti stebėjimus naujojoje sistemoje. Dėkoju visiems, kurie jau prisiregistravo ir sistema naudojasi. Jeigu iškyla klausimų, visada drąsiai klauskite. Taip pat mums labai svarbu žinoti Jūsų pastabas sistemos atžvilgiu. Galbūt kažkas yra labai nepatogu, galbūt kažkas galėtų būti geriau ir pan. Ši informacija yra labai svarbi, užtikrinant stebėjimų įvedimų patogumą bei tobulinant šią sistemą toliau. Mums labai svarbus Jūsų grįžtamasis ryšys. Taip pat ačiū visiems prisidėjusiems kuriant šią informacinę sistemą-duomenų bazę.

Ornitologui akademikui Mečislovui ŽALAKEVIČIUI – 70

Vincas BŪDA
Lietuvos mokslų akademijos akademikas, profesorius, Gamtos tyrimų centro direktorius

Akademikas, habilituotas daktaras Mečislovas Žalakevičius yra tarptautinei mokslininkų bendrijai gerai žinomas mokslininkas ornitologas, ekologas, aplinkosaugos strategijos specialistas, paukščių migracijos tyrimų Lietuvoje tęsėjas ir puoselėtojas, sukūręs pasaulyje mokslininkų pripažintą šiuolaikinę migracijų valdymo teoriją. Akademikas yra aviacinės ir radarinės ornitologijos mokslo šakų pradininkas ir plėtotojas Rytų Baltijos regione, kuris pirmasis pasaulyje sukūrė ir pavartojo naujos mokslo šakos *klimato kaitos ornitologijos* pavadinimą (2013, 2015 m.) bei parašė šiai mokslo šakai skirtą mokslo monografiją (*Klimato kaitos ornitologija*, 2017 m.). Jis yra Lietuvos mokslų akademijos Biologijos, medicinos ir geomokslų skyriaus biuro narys, šio skyriaus Bendrosios biologijos mokslų sekcijos pirmininkas, buvo Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Mokslo tarybos narys.

Mečislovas Žalakevičius yra 1996 m. Lietuvos mokslo premijos (gauta už darbų ciklą *Paukščių migracijų valdymo mechanizmai*, kuriuo pristatyta nauja mokslui migracijų valdymo teorija) laureatas.

2006 m. Mečislovas Žalakevičius tapo Lietuvos mokslų akademijos vardinės Tado Ivanausko premijos (gauta už darbų ciklą *Lietuvos paukščiai ir jų apsauga globalios klimato kaitos kontekste* ir atliktus darbus šalies aplinkosaugos srityje) laureatu.

2019 m. vasario 27 d. Lietuvos mokslų akademijoje [viename iš Lietuvių kalbos dienų (2019 m. vasario 16–kovo 11 d.) renginyje] Mečislovas Žalakevičius kartu su žmona Irena Žalakevičiene buvo pagerbti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos apdovanojimais už lietuvių kalbos puoselėjimą – reikšmingus lietuviškos terminijos kūrimo darbus, mokslo kalbos plėtojimą ir visuomenės kalbinį švietimą. Jiems įteiktos skulptūrėlės „Sraigė“ (aut. Rokas Dovydėnas) ir diplomai.

Už pasiekimus mokslo tiriamojoje veikloje ir sėkmingą darbą akademikas apdovanotas daugybe Lietuvos mokslų akademijos Zoologijos ir parazitologijos instituto, Lietuvos mokslų akademijos prezidiumo, Lietuvos mokslų akademijos Ekologijos instituto garbės ir padėkos raštų.

Mečislovas Žalakevičius yra įrašytas į Dotnuvos miestelio žymių žmonių sąrašą tarp tokių šio krašto šviesuolių kaip Dionizas Rudzinskis, selekcininkas, Jonas Raudonis (1899–1978), Lietuvos agronomas, IV Seimo narys, Bronisławas Żongołłowiczius (1870–1944), kunigas, Michailas Chvacevas (1883–1977), pedagogas, Ichchakas Rubinsteinas (1888–1945), rabinas, politikas, Tėvas Stanislovas (1918–2005), kunigas, 1990–2002 m. dirbęs Dotnuvoje, kūręs kapucinų vienuolyną.

2015 m. akademikas inicijavo Lietuvos mokslų akademijos Biologijos, medicinos ir geomokslų skyriaus organizuojamą kasmetinę tęstinę konferenciją *Šiuolaikiniai biologijos tyrimai Lietuvoje* (2015 m. renginys skirtas *Jūros biologijai*, 2016 – *Šiuolaikinei botanikai*, 2017 – *Šiuolaikinei parazitologijai*, 2018 – *Šiuolaikinei zoologijai*, 2019 – *Šiuolaikinei palinologijai*), kurioje pranešimus daro iškiliausi šalies mokslininkai. Nuolat dalyvauja Lietuvos mokslų akademijos įvairių komisijų, akademijos vardinių premijų komitetų veikloje, dirba kasmet rengiamos jaunųjų mokslininkų konferencijos *Bioateitis: gamtos ir gyvybės mokslų perspektyvos* organizacinio komiteto veikloje.

Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto biologijos (zoologijos) specialybę Mečislovas Žalakevičius su pagyrimu baigė 1972 m. Jau 48 metus dirba mokslinį ir organizacinį darbą institute, kuris keitė pavadinimus

(Lietuvos mokslų akademijos Zoologijos ir parazitologijos, Ekologijos, Vilniaus universiteto Ekologijos institutai, valstybinis mokslinių tyrimų institutas *Gamtos tyrimų centras*). Vienuolika metų dirbo Ekologijos instituto direktoriaus pavaduotoju mokslui ir studijoms, dešimt metų (2003–2013) vadovavo Vilniaus universiteto Ekologijos institutui ir valstybiniam mokslinių tyrimų institutui *Gamtos tyrimų centras* (sujungusiam Ekologijos, Botanikos, Geologijos ir Geografijos mokslinių tyrimų institutus) – buvo šių institutų direktorius. Daug metų vadovavo Paukščių ekologijos (buvusios Ornitologijos) laboratorijai (1984–2018 m.). 1982 m. Maskvoje A. N. Severcovo vardo gyvūnų evoliucinės morfologijos ir ekologijos institute apgynė biologijos mokslų kandidato (nostrifikuota daktaro) disertaciją *Radiolokaciniai sezoninių paukščių migracijų tyrimai Lietuvoje*, o 1990 m. tame pačiame institute – mokslų daktaro (nostrifikuota habilituoto daktaro, gamtos mokslai, biomedicina) disertaciją *Paukščių sezoninių migracijų valdymo ekologiniai aspektai*. Nuo 2010 m. kūrė valstybinį mokslinių tyrimų institutą *Gamtos tyrimų centras*, vadovavo šio centro veiklai įkuriant net du Lietuvos mokslo, studijų ir technologijų slėnius – Santariškių–Visorių Vilniuje bei Jūrinį Klaipėdoje. Kaip šios veiklos rezultatas, Vilniuje mokslo, studijų ir technologijų slėnyje įkurtas *Jungtinis Gamtos tyrimų centras*, turintis *Ekotoksikologijos*, *Biotaksonomijos*, *ekologinių ir molekulinių tyrimų* bei *Geotyrimų* padalinius. Šio slėnio projekto pagrindu pastatytas *Gamtos tyrimų centrui* priklausantis naujas pastatas (laboratorinis korpusas), rekonstruota keletas *Gamtos tyrimų centro* institutų pastatų bei lauko tyrimų ir eksperimentinių laboratorijų bei bazių, įsigyta daug unikalios mokslinės aparatūros. Mečislovas Žalakevičius buvo mokslo žurnalų *Acta Ornithologica Lituanica*, *Acta Zoologica Lituanica* ir *Zoology and Ecology* (leidžiamų Ekologijos instituto, Gamtos tyrimų centro ir *Taylor & Fransis*) įkūrėjas, mokslo žurnalo *Ekologija* redakcinių kolegijų pirmininkas, vyr. redaktorius ir narys, mokslo žurnalo *Zoology and Ecology* redakcinės kolegijos narys.

Akademikas yra publikavęs apie 200 mokslinių darbų, yra daugiau kaip 70 mokslo monografijų, knygų, žodynų ir kitų leidinių autorius ir bendraautoris, parašęs per 70 mokslo populiarinimo straipsnių, pasisakęs televizijos ir radijo laidose. Buvo aštuonių sėkmingai apgintų daktaro disertacijų vadovas, kelių dešimčių daktaro ir habilitacinių mokslo darbų bei habilitacinių procedūrų gynimo tarybų ir komitetų pirmininkas, narys, oponentas. Buvo daugybės sėkmingų Vilniaus universiteto diplominių, bakalauro ir magistro darbų vadovas ir konsultantas, šio universiteto Gamtos mokslų fakulteto valstybinės egzaminų komisijos pirmininkas. Jo mokslo darbai yra cituojami tarptautiniuose periodiniuose mokslo leidiniuose ir 40 mokslo monografijų, išleistų tarptautinėse mokslo leidyklose (*Oxford University Press*, *Cambridge University Press*, *Elsevier Academic Press*, *Eveil Nature Publishers*, *Springer–Verlag*, *Lynx Edition*, *Nauka*, *Chapman & Hall*, *Barcelona University Press*, *AP – Academic Press*, *KMK Scientific Press* Ltd.) ir parašytų pasaulyje pripažintų mokslininkų (P. Bertholdo, E. Gwinnerio, E. Sonnenscheino, A. P. Mųllerio, W. Fiedlerio, I. Burfieldo, van Bommelio, I. Newtono, J. W. Pearce-Higginso, R. E. Greeno, J. del Hoyo, A. Ellioto, D. A. Christie, W. J. Richardsono, B. Huntley ir kt.).

Mečislovas Žalakevičius buvo Valstybinės biologinės įvairovės apsaugos strategijos rengimo darbo grupės narys ir ekspertas, Jungtinių Tautų vystymo programos (*UNDP*) konsultantas, *EC 5FP* komiteto *Aplinka ir tvari plėtra* narys – Lietuvos delegatas, Valstybinės aplinkos monitoringo programos Priežiūros komisijos narys, Biologinės įvairovės komiteto narys (Gyvūnijos grupės vadovas), Standartizacijos technikos komiteto *Aplinkosauga TK 36* narys, Globalinės klimato kaitos konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje Antrojo ir Trečiojo–Ketvirtojo nacionalinių pranešimų rengimo vadovas ir autorius, Lietuvos mokslo premijų komiteto sekcijos narys ir pirmininkas (dirbęs septynerius metus), ilgametis Studijų kokybės vertinimo centro *Aplinkos inžinerijos*, *Ekologijos ir aplinkotyros*, *Biologijos*, *Gamtinio turizmo* ir kitų studijų programų (Lietuvos ir tarptautinių) ekspertų komisijų pirmininkas ir narys, Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Tarybos ir Kolegijos narys, Aplinkos apsaugos ministerijos Gamtos apsaugos ir gamtinių išteklių mokslo tarybos narys, Aplinkos apsaugos ministerijos Klimato kaitos konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje strategijos grupės narys, paskirtas ministerijos strategijos rengimo pagal PHARE programą grupės nariu, atsakingu už biotos išteklius ir jų apsaugą, Lietuvos Respublikos Biologinės įvairovės išsaugojimo strategijos ir veiksmų plano parengimo projekto valdymo grupės narys. Nacionalinio klimato kaitos komiteto narys, Lietuvos ornitologų draugijos (*BirdLife International* filialas) prezidentas (1984–1989 m.; 1997–2000 m.), Lietuvos ornitologų sąjungos

prezidentas, Nacionalinės Lietuvos raudonosios knygos komisijos pirmininkas, Tarptautinių konferencijų organizacinio komiteto pirmininkas ir narys, Tarptautinės organizacijos *Wetlands International* Lietuvos atstovas ir valdybos narys, Lėktuvų susidūrimų su paukščiais Europos ir Tarptautinio komitetų (*EBSC*, *IBSC*) Lietuvos atstovas, Tarptautinio ornitologinio komiteto narys, dirbo Baltijos šalių paukščių migracijų tyrimų komisijos pirmininko pavaduotojo darbą, buvo Lietuvos ekologų draugijos tarybos narys. Rengė keletą tarptautinių ir Baltijos šalių ornitologinių konferencijų, seminarų ir renginių, juose pirmininkavo ir skaitė pranešimus, taip pat skaitė mokslinius pranešimus tarptautiniuose kongresuose ir konferencijose Vokietijoje, Norvegijoje, Suomijoje, Danijoje, Nyderlanduose, Brazilijoje, Senegale, Vengrijoje, Lenkijoje, Čekijoje, Latvijoje, Estijoje, Slovakijoje, Ukrainoje, Moldavijoje, Kazachstane, Rusijoje. Šiuo metu atlieka mokslinius tyrimus klimato kaitos ornitologijos mokslo šakoje. Yra įvairių Lietuvos ir tarptautinių organizacijų, tarybų, kolegijų, komitetų, komisijų, centrų narys ir konsultantas.

Akademikas Mečislovas ŽALAKEVIČIUS apie save: buvau ir tebesu paukščių migracijos magijos pakerėtas

Atėjau į šį pasaulį 1949 m. gegužės 19 d. Dotnuvoje – pačiame Lietuvos viduryje, Mečislovo Juozapo Žalakevičiaus, Konstantino sūnaus, ir Onos (Čechavičiūtės) Žalakevičienės, Pranciškaus dukters, šeimoje kaip trečiasis jauniausias vaikas. Šeimoje jau augo sesuo Irena ir brolis Leonardas. Tėvai buvo ūkininkai, jau praradę savo žemes, žemės ūkio techniką, padargus ir gyvulius, sovietams nacionalizavus Tėvų ir jų pačių sunkiu triūsu užgyventą turtą... 1956 m. pradėjau lankyti naujai pastatytą Dotnuvos vidurinę mokyklą, kurią baigiau 1967 m.

Paukščiais susidomėjau šeštoje klasėje, perskaitęs rašytojo Gerasimo Uspenskio knygą jaunimui *Draustinėse giriose* (1956 m.), kuri man padarė didžiulį poveikį. Vėliau savarankiškai ieškojau gamtinės literatūros, domėjausi lietuviškai ir rusiškai išleistais veikalais, akad. Tado Ivanausko knygomis, pradedant brošiūromis apie gamtą (*Gamtos kalendorius*), skirtomis vaikams, baigiant jo monumentaliu tritomiu *Lietuvos paukščiai*. Skaičiau Ernesto Thompsono Setono (*Lobas – vilkų karalius, Vinipego vilkas*), Eugenijaus Spangenbergo (*Iš gamtininko gyvenimo*), Džimo Korbeto (*Tigrai žmogėdros*), Chaindo (*Medžiotojas*) parašytas knygas, periodiškai leidžiamą knygų seriją *Medžioklinės erdvės* rusų kalba, kurioje buvo publikuojami ir literatūriniai kūriniai apie gamtą, tarp jų – apie paukščius. Tais laikais gamtinės (tuo labiau – ornitologinės) literatūros labai trūko, todėl skaičiau net 1957 m. lietuvių kalba išleistą *Medžiotojo vadovą*. Tačiau medžioklė ir gyvūnų žudymas manęs nežavėjo. Dar vėliau norą tapti ornitologu paskatino puikūs vidurinės mokyklos biologijos mokytojai. Ir nors mokykloje buvau „moksliukas“, kuriam labiausiai sekėsi tikslieji mokslai – fizika, matematika, geometrija, trigonometrija, chemija, visą laiką traukė paukščiai. Ieškojau, kur galėčiau studijuoti mokslą apie paukščius. Todėl 1967 m. įstojau į Vilniaus universitetą mokytis biologijos. Universitete faktiškai neturėjau diplominio darbo vadovo, kuris man padėtų su tematika ar darbo metodika.

Formalus vadovas buvo entomologas ir mažai nutuokė apie ornitologiją, nors žinojo daug įvairių sensacingų faktų apie paukščius. Deja, tai buvo toli nuo bet kokių mokslinių tyrimų, kokiais turėjo pasižymėti absolventų diplominiai darbai. Teko pačiam viską išrasti (tą *dviratį, tokį populiarų išradimą* Lietuvoje), o tuo metu tai nebuvo paprasta, kadangi studentai beveik neturėjo jokios metodinės medžiagos, skirtos diplominiam darbui rengti...

1972 m. baigiau studijas, gavęs diplomą su pagyrimu, ir pradėjau dirbti Lietuvos mokslų akademijos Zoologijos ir parazitologijos institute, Stuburinių zoologijos sektoriaus ornitologinėje grupėje, įsikūrusioje senuosiuose Verkių rūmuose (Ornitologijos laboratorija buvo įkurta tik 1973 m.). Per visą savo darbinę karjerą darbovietės nekeičiau, nors instituto pavadinimas ir darbo vieta kelis kartus keitėsi. Nepakeičiau ir mane užbūrusio miesto, po lietaus taip kvepiančio šlapiais akmenimis – Vilniaus, tapusio mano miestu visam gyvenimui po gimtosios Dotnuvos, kurioje jau neliko mano namų...

Už galimybę rinktis mokslinio tiriamojo darbo kelią esu labai dėkingas šviesaus atminimo doc. Irenai Šarkinienei, universiteto Gamtos mokslų fakulteto prodekanei, ir doc. Rimvydui Tarvydui, to paties fakulteto dekanui, tikrąja šio žodžio prasme „ištraukusiems“ mane iš universiteto prorektoriaus B. Sudavičiaus nagų, kai instituto mokslinis sekretorius atėjo prašyti skirti mane į Zoologijos ir parazitologijos institutą neatsinešęs jokio oficialaus prašymo rašto, o prorektorius bandė mane padaryti mokytoju...

Vėliau daug padėjo habil. dr. Mečius Valius, kurio dėka atsidūriau Zoologijos ir parazitologijos institute. Išskirtinis vaidmuo tenka mokslinių darbų vadovui dr. Vladimirui Jakobiui, sutikusiam vadovauti mano aspirantūros studijoms ir tyrimams, nors Lietuvoje niekas iš senųjų ornitologų mokslininkų nesiėmė tokios atsakomybės.

Tuometinėje darbovietėje – Lietuvos mokslų akademijos Zoologijos ir parazitologijos (Ekologijos, Vilniaus universiteto Ekologijos) institute – daugiausia man padėjo, manimi tikėjo ir užstojo Lietuvos mokslų akademijos narys prof. habil. dr. Juozas Virbickas, instituto direktorius, su kuriuo teko dirbti net 34 metus, o būti jo pavaduotoju – 11 metų. Su juo praleisti metai davė labai daug. Tai buvo neįkainojama mokslo organizavimo, valdymo ir vadovavimo mokykla bei patirtis.

Gyvenime teko sutikti įvairių žmonių, ne tik turėjusių tam tikros įtakos, bet ir demonstravusių dalykus, kurie taip ir liko man nesuprantami, nepriimtini. Ypač – Gamtos tyrimų centre... Iš įvairių žmonių gyvenant tenka mokytis, kalbant tiek apie tau priimtinus, tiek apie nepriimtinus dalykus.

Dirbdamas institute ne visada galėjau realizuoti savo tikslus, užsibrėžtus uždavinius. Nes visada esi komandoje, kolektyve, ir galutinis rezultatas galiausiai priklauso nuo to kolektyvo narių, o ne nuo tavo vieno sprendimų... Tačiau man sekėsi... Ir jei reikėtų rinktis gyvenimo kelią iš naujo, vėl tapčiau ornitologu, mokslininku...

Ilgokai teko vadovauti Ekologijos institutui, vėliau keturiems mokslinių tyrimų institutams, sujungtiems į Gamtos tyrimų centrą. Ir visą laiką manęs nepaliko jaunystės svajonė – tyrinėti paukščius, rašyti apie juos straipsnius, knygas. Nepaprastas užsiėmimas, nuostabiausia veikla – būti mokslininku. Todėl su palengvėjimu ir neatsigręždamas po 10 metų palikau direktoriavimą ir visą savo laiką skyriau mokslinei veiklai. Kad ir ką daryčiau, visada mano tyrimus siejo nepakartojama paukščių migracijos magija. Ji raudona gija ėjo per mano aviacinės ir radarinės ornitologijos tyrimus, migracijų valdymo teorijos kūrimą, galiausiai – per klimato kaitos ornitologiją, naujausią pasaulyje ornitologijos mokslo šaką, gimusią Lietuvoje.

Akad. Mečislovas ŽALAKEVIČIUS
2019 m. kovo 27 d.

Ornitofaunistiniai stebėjimai Lietuvoje 2018–2019 m. žiemą

Parengė Saulius KARALIUS

Ši 2018–2019 m. žiemą pastebėtų paukščių suvestinė parengta pagal Lietuvos ornitofaunistinės komisijos (LOFK) sudarytą paukščių sąrašą. Pateikiama tik konkreti informacija – paukščio rūšis (porūšis), stebėjimo data ir vieta, stebėtų paukščių skaičius, kai kuriais atvejais – ir jų lytis bei amžius.

Registruojant kai kurių rūšių paukščių stebėjimus reikia pildyti specialią LOFK anketą. Ją rasite: www.birdlife.lt/index.php/lofk/ (lietuvių ir anglų kalbomis).

Informaciją, apie kokias paukščių rūšis ir kokiu laikotarpiu LOFK renka stebėjimus, rasite: http://www.birdlife.lt/index.php/lofk/lt-paukscіai/.

Raguotasis kragas (Podiceps auritus).
Palanga, 2019-01-24 © Modestas Bružas

Kiekvieno stebėjimo pabaigoje skliausteliuose įrašyta stebėtojo (-ų) pavardė (-ės), taip išsaugoma konkretaus atvejo stebėtojo autorystė.

Sutrumpinimai:
[VS] – *vėlyvas stebėjimas;*
[AS] – *ankstyvas stebėjimas;*
[15] – *kelinta šios rūšies registracija Lietuvoje;*
[DB] – *didelis būrys.*

Gulbė giesmininkė (*Cygnus cygnus*)

2018-12-02 vienas paukštis matytas ties Salovarte Merkyje, Varėnos r. (E. Tamošiūnas), 12-05 apie 50 paukščių – ties Kauno HE (S. Praškevičius), 9 – Girelės tvenkinyje Kaišiadoryse (E. Briedis), 12-06 penki paukščiai praskrido Kopgalyje (S. Karalius), 10 – šalia Madžiūnų, Trakų r. (A. Šimkus), 12-09 ties Lazdininkais, Kretingos r. 30 paukščių (V. Laukžemienė), 12-12 viena matyta Smardonės upelyje, Biržų r. (B. Maldūnienė), 12-15 šeši paukščiai praskrido ties Karkazų k., Šakių r., dar penkios čia stebėtos ir 12-25 (R. Juškaitis), 12-22 Kaune įvairiose vietose matyta 20 paukščių, dar 7 – ties Kauno HE (K. Bilinskas), 12-24 prie Skroblaus upelio, Varėnos r. matyta 10 paukščių (V. Bigelis), 12-26 ties Kauno HE stebėti 33 paukščiai (A. Petraška, V. Eigirdas, K. Bilinskas), 6 paukščiai ties Baltąja Voke (S. ir S. Minkevičiai), 12-28 viena matyta ties Jurbarku (O. Atkočaitis), viena stebėta virš Elektrėnų marių (E. Pakštytė, J. Patamsa), viena – šėrykloje Šančiuose, Kaune (K. Valinčienė, S. Medžionis), 12-29 virš Kūlupėnų, Kretingos r. praskrido 15 paukščių (A. Kubilius), apie 200 paukščių matyta Kuršių mariose ties Svencele ir apie 30 – ties Dreverna (S. Karalius, A. Aleliūnas), 12-30 aštuoni paukščiai stebėti ties Valkininkais ir 6 – Merkio upėje ties Puvočiais, Varėnos r. (A. Petraška), 12-31 penki paukščiai matyti virš Skaudvilės, Tauragės r. (R. Juškaitis), 2019-01-02 šešiolika gulbių matyta ties Jurbarku (O. Atkočaitis), 01-03 dvi jaunos gulbės Nemune, Kaune (S. Praškevičius), 01-05 penki paukščiai praskrido ties Daukantiškiais, Šakių r. (R. Juškaitis), 01-06 devyni paukščiai nusileido į jūrą Smiltynėje (M. Bružas), 3 paukščiai skrido virš Nemuno ties Karkazų kaimu, Šakių r. (R. Juškaitis), 01-09 aštuoni paukščiai matyti prie Nemuno salos Kaune (K. Valinčienė), 01-11 pora stebėta Antalieptės mariose, Zarasų r. (A. Čerkauskas), 01-12 tarp Trijų Mergelių ir Panemunės–Šančių tiltų Kaune stebėti 7 paukščiai (J. Miškinis, K. Bilinskas), Vokės upėje šalia Melekonių, Vilniaus r. matytos 4 suaugusios gulbės ir 1 jaunas paukštis (S. ir S. Minkevičiai, K. Klovaitė, G. Smailytė), tarp Trijų Mergelių tilto ir HE Kaune stebėti 55 paukščiai (M. Ružauskas, L. Mekionis), tarp Trijų Mergelių ir Juozapavičiaus tiltų – 8 individai (S. Praškevičius), 01-13 penkiolika – Nemune ties Vilkija, Kauno r. (S. Medžionis), 01-16 prie Kauno HE matyta daugiau nei 60 paukščių (S. Praškevičius) bei ten pat 31 paukštis (D. Dementavičius), dar daugiau nei 40 individų ten pat matyta 01-30; 01-26 ten pat stebėti 63 paukščiai (K. Bilinskas), 01-30 pora Sartų ežero properšoje, Zarasų r. (D. Norkūnienė), 02-01 10 suaugusių paukščių stebėta Merkio upėje, Perlojoje, Varėnos r. (E. Tamošiūnas), 02-09 Papio ežere ir jo apylinkėse, Šalčininkų ir Vilniaus r., stebėta dvylika suaugusių ir du antrų kalendorinių metų paukščiai, dar kelios gulbės tik girdėtos (A. Šimkus), 1 paukštis Nemuno pakrantėje ties „Tarzanija“, Alytaus r. (E.Bersienevas), 02-10 dešimties gulbių būrys praskrido Ventės rage (V. Jusys) – prasidėjo pavasarinė migracija.

Mažoji gulbė (*Cygnus columbianus*)

2018-12-05 Nemune prie Kauno HE stebėta 10 paukščių (S. Praškevičius).

Tundrinė žąsis (*Anser serrirostris*)

2018-12-01 kartu su baltakakte žąsimi stebėta Nemuno pakrantėje Kaune (K. Bilinskas). Tolesni stebėjimai: žr. baltakaktė žąsis; paskutinį kartą matyta Kaune 02-16 (S. Praškevičius), 12-16 viena jauna žąsis Alaušų ežere Balninkuose, Molėtų r. (A. ir K. Jarmalavičiai).

Baltakaktė žąsis (*Anser albifrons*)

2018-12-01 viena su tundrine žąsimi Nemune, Kaune (K. Bilinskas), čia matytos ir 12-12 (S. Medžionis) bei 12-15 ir 12-22 (K. Bilinskas), taip pat matyta 12-28 ir 12-29 (K. Valinčienė, S. Medžionis, K. Bilinskas), stebėta ir 2019-01-23 (S. Praškevičius), 5 žąsys matytos Girelės tvenkinyje Kaišiadoryse (E. Briedis), 12-02 vienas jaunas paukštis Neryje, Vilniuje (A. Skirpstas), čia stebėta ir 12-03 bei buvo stebima 2019-01-24 ir 01-31 (A. Šimkus), taip pat 02-07 (S. Minkevičius, T. Ūsaitis) 12-18 viena jauna žąsis matyta Tauragėje (A. Naryškin), 02-10 mišrus apie 20 žąsų būrys praskrido šiaurės kryptim ties Voveriškių k., Klaipėdos r., (M. Briedis) – prasidėjo pavasarinė migracija.

Baltaskruostė berniklė (Branta leucopsis). Kaunas, 2018-12-27 © Saulius Medžionis

Baltaskruostė berniklė (*Branta leucopsis*)

2018-12-21 apie 50 paukščių matyta mariose ties Ventės ragu (V. Eigirdas), 12-24 viena – ties Šančiais, Kaune (A. Petraška), apie 160 paukščių būrys stebėtas Šventosios apylinkėse (V. Laukžemis), 12-26 dvi matytos Nemune, ties Jurbarku (O. Atkočaitis), 12-27 dvi matytos prie Panemunės tilto Kaune (K. Valinčienė, S. Medžionis), čia jos stebėtos ir 12-28 (J. Miškinis) bei 12-29 (K. Bilinskas), 02-16 Kaune matyta 1 (S. Praškevičius), 2019-01-03 Nemune, ties Jiesios žiotimis Kaune, stebėtos 3 berniklės (S. Praškevičius), 01-12 aštuonių paukščių būrelis praskrido virš Panemunės-Šančių tilto Kaune (J. Miškinis), 01-18 vienas paukštis uosto akvatorijoje Kopgalyje (S. Karalius), 01-21 devyniolikos paukščių būrys apie savaitę laikėsi prie neužšalusios Ventos upės Viekšniuose, Mažeikių r. (V. Jankus), 02-16 vienas paukštis kartu su pilkosiomis žąsimis matytas prie Krokų lankos (V. Eigirdas).

Urvinė antis (*Tadorna tadorna*)

2019-02-20 penkios antys matytos Vorusnės polderyje Rusnėje (R. Kubilius) – ankstyvas pavasarinis stebėjimas.

Eurazinė cyplė (*Mareca penelope*)

2018-12-01 aštuoni paukščiai prie Šančių šėryklos Kaune (K. Bilinskas), 12-03 du būreliai (6+16) stebėti Neryje ir Nemune Kaune (K. Valinčienė), 12-06 tarp Aleksoto ir Juozapavičiaus tiltų Kaune matyta apie 40 paukščių (S. Praškevičius), 12-15 tarp Šančių-Panemunės tilto ir Mažeikių g. Kaune suskaičiuotos 28 cyplės, 12-21 ir 12-22 ties šiuo tiltu matyta atitinkamai 17 ir 28 paukščiai, 12-29 čia matyta daugiau nei 20 cyplių (K. Bilinskas), 12-20 viena stebėta Nemune, ties Kukarskės k., Šakių r. (O. Atkočaitis), 12-28 viena matyta Lėvens upėje Pasvalyje, ten pat matytas ir 2019-01-16 (B. Maldūnienė), 12-30 viena – jūroje ties Palangos tiltu (S. Karalius), 12-31 apie 30 paukščių ties Nemuno sala Kaune (P. Ignatavičius, I. Klimaitė), 2019-01-02–01-28 Kau-

Baltakaktė (Anser albifrons) ir tundrinė (A. serrirostris) žąsys. Kaunas, 2018-12-12 © Saulius Medžionis

ne, Nemune stebėta nuo 7 iki 40 paukščių (S. Praškevičius), 01-13 Vilniuje, Neryje ties Savanorių prospekto šilumine elektrine stebėta patelė (A. Šimkus), 02-01 viena matyta Smeltalės upelyje Klaipėdoje (D. Račkauskaitė), 02-19 penkiolika cyplių stebėtos jūroje ties Juodkrante (K. Castren) – prasidėjo pavasarinė migracija.

Pilkoji antis (*Mareca strepera*)

2019-01-12 aštuoni paukščiai Nemune, Kaune, aukščiau Trijų Mergelių tilto (M. Ružauskas, L. Mekionis), 01-16 prie Aleksoto tilto matytos 3 (V. Valinčienė), 02-01 viena matyta Smeltalės upelyje, Klaipėdoje (D. Račkauskaitė), 02-21 jaunas patinas matytas ties Čiurlionio geležinkelio tiltu ir 4 patinai bei 2 patelės – ties Juozapavičiaus tiltu, 02-25 čia matytos 9 (S. Praškevičius).

Smailiauodegė antis (*Anas acuta*)

2018-12-27 patinas stebėtas Malkų įlankoje Klaipėdoje (L. M. Šniaukštos), 2019-01-13 viena patelė Šešupėje prie senosios užtvankos, Marijampolėje (V. Žemaitienė), 01-18 patinas stebėtas Nemuno saloje ties Žalgirio arena, Kaune (K. Valinčienė), čia jis matytas ir 01-23 (S. Medžionis), 01-19 Kaune Nemune stebėta patelė (K. Bilinskas), 02-05 patelė stebėta prie Jiesios žiočių Nemune, Kaune (S. Praškevičius), 02-20 aštuonios matytos užlietose Rusnės pievose (R. Kubilius) – prasidėjo pavasarinė migracija.

Rudagalvė kryklė (*Anas crecca*)

2018-12-01 keturi paukščiai matyti prie Šančių šėryklos Nemune, Kaune (K. Bilinskas), 12-03 Nemune, Kaune stebėtos 3, 12-11 dar 1 patinas – prie Nemuno salos (K. Valinčienė), 12-06 tarp Aleksoto ir Juozapavičiaus tiltų Kaune stebėta 12 paukščių (S. Praškevičius), 12-24 Nemune, Kaune stebėtos 5 (S. Medžionis), Smeltalės upelyje, Klaipėdoje matytos 3 kryklės (S. Karalius), 2019-01-03 ties Čiurlionio tiltu Nemune, Kaune stebėtos 2 patelės ir 1 patinukas (S. Praškevičius), 01-04 viena praskrido jūroje ties Kopgalio molu, 01-10 patinukas – jūroje prie Kopgalio molo (S.Karalius), 01-12 patelė stebėta Nevėžyje ties Savitiškio g. tiltu, Panevėžyje (B. Vaičiūnas), 01-12 patelė tvenkinyje Šalčininkuose (V. Žemaitienė), du paukščiai aukščiau Trijų Mergelių tilto Nemune, Kaune (M. Ružauskas, L. Mekionis), 01-13 patinukas – Šešupėje prie senosios užtvankos (A. Žilinskienė), 01-20 patinėlis pakilo iš neužšalusio griovio Paluknio pievose, Trakų r. (A. Šimkus), 01-24 keturi individai Nemune matyti Kaune (S. Praškevičius), 01-27 vienas paukštis – Žalesos upelyje Skirgiškėse, Vilniaus r. (E. Gabrytė-Butkienė), 02-05 trys patelės ir 1 patinukas stebėti tarp Šančių gulbių santalkos ir Čiurlionio tilto Kaune, 02-09 pora kryklių stebėta ties Šančių gulbių santalka ir 5 patinukai bei 12 patelių – ties Čiurlionio tiltu Kaune (S. Praškevičius), 02-19 patinėlis pakilo iš Merkio ties Paluknio pievomis, Trakų r. Tai galėjo būti tas pats paukštis, kuris netoliese matytas sausio 20 d. (A. Šimkus), 12 paukščių jūroje ties Juodkrante (K. Castren) – prasidėjo pavasarinė migracija.

Rudagalvė antis (*Aythya ferina*)

2018-12-27 vienas patinas Malkų įlankoje Klaipėdoje, 12-28 patelė Nemune ties Jurbarku (O. Atkočaitis), 2019-01-11 patelė Šventosios upėje tarp Sartų ir Rašų ežerų, Zarasų r. (D. Norkūnienė).

Žiloji antis (*Aythya marila*)

2018-12-28 du paukščiai stebėti Galvės ežere Trakuose (E. Pakštytė, J. Patamsa), 2019-01-12 vienas paukštis – properšoje Kauno mariose, ties Kruonio HAE, 01-16 du paukščiai – Nemune prie Kauno HE (D. Dementavičius), 2019-01-26 iš viso 8 paukščiai matyti Nemune ties Kauno HE (K. Bilinskas), 01-30 patinas Nemune ties Žalgirio arena (K. Valinčienė).

Paprastoji gaga (*Somateria mollissima*)

2018-12-10 patelė ar jaunas patinas jūroje prie Kopgalio molo (S. Karalius), čia jis stebėtas ir 12-27 (A. Šimkus, S. Karalius), 12-31 be pastarojo, čia matytas dar vienas jaunas patinas (S. Karalius).

Ledinė antis (*Clangula hyemalis*)

2018-12-24 viena stebėta prie Kauno HE, 12-27 du paukščiai –Dusios ežere (A. Petraška) ir viena antis – Nemune, Kaune (K. Valinčienė), 2019-01-15 patinas su dviem patelėm pakilo iš Nemuno salos kanalo ir dar 2 ir 2 patelės laikėsi arčiau Čiurlionio tilto Kaune, 01-16 vienas paukštis stebėtas Nemune prie Kauno HE (D. Dementavičius), 01-18 viena patelė stebėta prie Čiurlionio tilto ir 2 prie Nemuno salos Kaune (S. Praškevičius), 01-19 viena patelė Nemune kairiojo kranto pusėje žemiau Napoelono kalno Kaune K. Bilinskas), 01-20 vienas paukštis stebėtas Nemune ties Aleksoto tiltu, Kaune (K. Valinčienė, V. Eigirdas), 01-30 viena matyta prie Žalgirio arenos Kaune (K. Valinčienė).

Nuodėgulė (*Melanitta fusca*)

2018-12-27 Dusios ežere stebėta 15 paukščių (A. Petraška), 12-28 Elektrėnų mariose matyti 2 paukščiai (E. Pakštytė, J. Patamsa), 12-14 – trys paukščiai Akmenos ir 2 – Galvės ežere, Trakų r. (E. Pakštytė), 12-31 viena – Nemune, žemiau Prienų (A. Petraška), 2019-01-26 1 patelė Nemune, ties Kauno HE (K. Bilinskas).

Vidutinis dančiasnapis (*Mergus serrator*)

2018-12-26 dvi patelės prie Kauno HE (A. Petraška, V. Eigirdas, K. Bilinskas), 12-28 vienas matytas Galvės ežere Trakuose (E. Pakštytė, J. Patamsa), 2019-01-25 viena patelė vis dar laikosi Nemune prie Kauno HE užtvankos (K. Bilinskas).

Paprastasis fazanas (*Phasianus colchicus*)

2018-12-24 patinas matytas Minijos gatvėje, Klaipėdoje (S. ir S. Minkevičiai), 2019-02-28 patinas rastas nutrenktas automobilio kelio atkarpoje Trakai–Aukštadvaris 42 kilometre (R. Mackevičienė).

Juodakaklis naras (*Gavia arctica*)

2018-12-14 vienas paukštis Akmenos ežere, Trakų r. (E. Pakštytė), 12-25 matytas Nemune ties Jurbarku (O. Atkočaitis), 12-27 vienas – Dusios ežere (A. Petraška).

Ausuotasis kragas (*Podiceps cristatus*)

2018-12-01 vienas Nemune ties Kukarskės k., Šakių r. (O. Atkočaitis), 12-06 vienas Neryje Vilniuje (A. Skirpstas), 12-18 Tauragėje matytas 1 paukštis (A. Naryškin), 12-27 du paukščiai – Metelio ežere (A. Petraška), 12-28 du Galvės ežere, Trakų r. (E. Pakštytė, J. Patamsa), 2019-01-13 vienas

kragas maitinosi Nemune ties Vilkija, Kauno r. (S. Medžionis), 01-15 netoli Šančių gulbių santalkos Kaune Nemune stebėtas vienas individas (S. Praškevičius).

Rudakaklis kragas (*Podiceps grisegena*)

2018-12-11 vienas matytas mariose, ties Kopgaliu (M. Bružas, V. Eigirdas), čia jis stebėtas ir 12-12 (S. Karalius).

Raguotasis kragas (*Podiceps auritus*)

201-01-09 pavieniai žiemojantys 4 paukščiai Baltijos jūroje atkarpoje nuo Juodkrantės iki Pervalkos (J. Morkūnas), 01-13 vienas jūroje prie Palangos tilto (S. Karalius), 01-24 vienas stebėtas jūroje, į pietus nuo Palangos tilto (M. Bružas), 01-29 matytas jūroje ties Kopgalio paplūdimiu (S. Karalius), 02-07 vienas paukštis – prie Melnragės molo (V. Eigirdas), 02-18 keturi paukščiai – jūroje ties Juodkrante (K. Castren), 02-21 vienas paukštis –Baltijos jūroje ties Vecekrugo kopa, Neringos m. sav. (M. Bružas), 02-24 vienas jūroje ties Nida (P. Ignatavičius).

Mažasis kragas (*Tachybaptus ruficollis*)

2018-21-01 vienas paukštis stebėtas Šarkio ež., Kalvarijų sav. (V. ir S. Burinskai), 11 paukščių – Šešupėje, Marijampolė (A. Žilinskienė), 12-03 du paukščiai matyti Kaune ties Nemuno sala (K. Valinčienė), 12-05 keturi individai – ties Kauno HE, 12-06 tarp Juozapavičiaus ir Aleksoto tiltų matyti 9 paukščiai (S. Praškevičius), 12-14 vienas stebėtas jūroje, ties Kopgalio molu ir 12-24 vienas Vilhelmo kanale Klaipėdoje (S. Karalius), 12-26 ties Kauno HE matyti 3 paukščiai (K. Bilinskas, V. Eigirdas, A. Petraška), 12-28 vienas matytas Lėvens upėje Pasvalyje (B. Maldūnienė), 12-29 vienas individas matytas Paluknio k., Luknos upelyje, Trakų r.

Didysis baublys (Botaurus stellaris). Anykščių r., 2019-01-26 © Darius Babelis

(J. ir P. Patamsos), 12-30 du paukščiai matyti Šešupėje, Marijampolėje (A. Skirpstas), 2019-01-03 – 01-28 įvairiose Kauno vietose Nemune stebėta apie 30 paukščių (S. Praškevičius, K. Bilinskas, J. Miškinis), 01-12 vienuolika individų matyta Šešupėje Marijampolėje (V. Žemaitienė), 1 – Smeltalės upelyje, Klaipėdoje (D. Račkauskaitė), 8 paukščiai stebėti Šventojoje, Ukmergėje (A. ir K. Jarmalavičiai), 01-13 penki paukščiai Šventosios upėje ties Užpaliais, Utenos r.(D. ir D. Norkūnai, J. Janušauskas), 1 – Neryje ties Žvėrynu (R. Karpavičius), 01-16 šeši individai – Lėvens upėje, Pasvalyje (B. Maldūnienė), 02-05 vienas – prie Šančių vid. mokyklos, 1 – ties gulbių santalka ir 2 – prie Čiurlionio tilto Nemune, Kaune (S. Praškevičius), 02-09 vienas paukštis Antalieptės marių properšoje, prie 179 kelio, netoli Bikėnų (E. Gabrytė-Butkienė, V. Butkus).

Didysis kormoranas (*Phalacrocorax carbo*)

2018-12-01 dešimt, 12-03 dar 7 paukščiai praskrido virš Raudondvario (S. Medžionis), 12-03 penki paukščiai stebėti Kaune (K. Valinčienė), 12-22 virš Kauno marių matyti 26 individai (K. Bilinskas), 12-27 Dusios ež. stebėtas 45 paukščių būrys (A. Petraška), 12-31 vienas – ties Jurbarku (O. Atkočaitis), 2019-01-06 vienas matytas Druskininkuose (A. Norkūnas) ir 1 – Panemunėje, Kaune (P. Ignatavičius), 01-12 Kaune Nemune stebėta 11 individų (J. Miškinis, K. Bilinskas ir kt.), 5 paukščiai (S. Medžionis), 01-12–01-18 čia stebėta nuo 7 iki 12 individų (S. Praškevičius), Šventosios upėje ties Ukmerge plaukiojo 4 paukščiai (A. ir K. Jarmalavičiai), 01-13 vienišas individas matytas Neryje Vilniuje (A. Skirpstas), matyt, tas pats stebėtas ir 01-27 (L. ir M. Šniaukštos), 01-14 stebėtas Nemune ties Jurbarku (O. Atkočaitis), 01-16 Nemune prie Kauno HE stebėti 3 paukščiai (D. Dementavičius), 01-26 Nemune, Kaune 13 paukščių (K. Bilinskas), 02-05–07 tarp Juozapavičiaus tilto ir Nemuno salos Kaune iš viso matyti 7 paukščiai (S. Praškevičius) 02-10 keturi paukščiai Nemuno pakrantėje Radžiūnų k., Alytaus r. (E. Bersienevas), 02-19 trys paukščiai –Nemuno saloje Merkinėje (V. Bigelis) – vėlesni stebėjimai susiję su prasidėjusia pavasarine migracija.

Didysis baublys (*Botaurus stellaris*)

2018-12-03 vienas paukštis matytas prie Kimeilės upelio Molėtų r., (V. Židonis), 2019-01-14 Klaipėdos r., Svencelės kaime prie Kuršių marių vakare tris kartus girdėtas balsas (K. Siaurukas), 01-16 vienas paukštis skrido tarp Šventosios upės nendrynų Kalbutiškėse, Zarasų r. (D. Norkūnienė), 01-26 vienas individas stebėtas Anykščių r. Jotkonių tvenkinyje (D. Babelis).

Didysis baltasis garnys (*Ardea alba*)

2018-11-16 trys paukščiai skrido virš Nemuno ties Jurbarku (O. Atkočaitis), 11-18 dešimt paukščių matyti Vasaknų tvenkinyje, Zarasų r. (D. Norkūnas), 11-19 aštuoni – ties Girkalniu, Raseinių r. (V. ir K. Jusiai), 11-20 – septyni individai Birvėtos tvenkinyje, Ignalinos r. (D. Norkūnas), 11-23 apie 30 paukščių – Dubysos karjere Raseinių r. (V. Kilčauskas), 12-25 net 95 paukščiai praskrido Ventės rage (V. Eigirdas), 11-26 aštuoniolika – ties Kukarskės k., Šakių r. (O. Atkočaitis), 11-27 du – prie Dusios ež. (I. Šalaševičius), 11-29 vienas Vilniuje prie Neries, čia matytas ir 12-02 (A. Šimkus), 11-30 penkiolika paukščių praskrido virš Ne-

muno ir Neries santakos (K. Valinčienė), 12-01 penki matyti Asvejoje, Dubingiuose (R. Padaigienė), dar 3 – Dubysoje ties Ariogala (V. Kilčauskas), du – Nemune ties Karkazų k., Šakių r., 12-15 čia stebėtas 1 (R. Juškaitis), 5 Nemune, Alytuje (E. Bersienevas), 12-02 vienas – prie Šarkio ež., Kalvarijų sav. (V. ir S. Burinskai), 12-03 ties Lazdynų tiltu Vilniuje matyti 4 paukščiai, 12-09 dar 1 (A. Šimkus), 12-04 vienas praskrido virš Širvėnos ež., Biržų r. (A. Naudžius), 12-05 ties Kauno HE matyti 3 (S. Praškevičius), 12-08 matytas Nemune, ties Kukarskės k., Šakių r. (O. Atkočaitis), 12-09 vienas paukštis praskrido virš Šešupės, Marijampolėje (A. Žilinskienė), 12-11 trys paukščiai matyti Neryje, Jonavos r. (R. Padaigienė), 12-14 vienas – Galvės ež., Trakų r. (E. Pakštytė), 12-15 du paukščiai – Vasaknų tvenkinyje, Zarasų r. (A. Čerkauskas, K. Čepėnas), 12-16 du – Šešupėje, Marijampolėje (I. Tamulynienė), tą pat dieną mieste matytas dar 1 (A. Žilinskienė), 12-30 ten taip pat matytas 1 (A. Skirpstas), 1 – Antalieptės mariose ties Bikėnais (A. Čerkauskas), 12-21 vienas praskrido Ventės rage (V. Eigirdas), 12-23 du matyti ties Saldės pažintiniu taku, Trakų r. (E. Gabrytė-Butkienė), 12-24 trys matyti Vilniuje virš Neries (P. ir J. Patamsos), 12-28 čia matytas 1 (R. Karpavičius), 12-28 aštuoni – Lėvens upėje, Biržų r. (B. Maldūnienė), 12-29 du paukščiai stebėti Kauno mieste (I. Šalaševičius), vienas – prie properšos Papio ež., Šalčininkų r. (A. Šimkus), 12-30 vienas praskrido virš Šventosios upės Ukmergėje (A. ir K. Jarmalavičiai), 12-31 du garniai matyti ties Balėgala, Jonavos r. (J. Miškinis), 2019-01-01 vienas prie Šventosios ties Kunigiškių k., Utenos r. (G. Širka), 2 individai – Neries seklumoje Vilniuje (R. Karpavičius), 4 paukščiai – Nemune ties Jurbarku (O. Atkočaitis), 01-05 vienas praskrido ties Raudondvariu, Kauno r. (S. Medžionis), 01-08 vienas matytas Tatulos upelyje, Biržų r. (B. Maldūnienė), 01-11 du paukščiai stebėti Bebruliškės tvenkinyje, Kazlų Rūdos sav. (P. Ignatavičius), 01-12 vienas stebėtas Nevėžio upėje Panevėžyje (B. Vaičiūnas) ir 1 Nemune, Alytuje (E. Bersienevas), Vilniuje ties vandenvalos įmone 5 paukščiai (S. ir S. Minkevičiai, K. Klovaitė, G. Smailytė), Salantuose laikosi 2 individai (V. Butkus), 1 individas matytas ties Nemenčine (L. ir M. Šniaukštos), 1 paukštis stebėtas ties Kruonio HAE, Kaišiadorių r. (D. Dementavičius), 01-13 vienas stebėtas Šventojoje žemiau Užpalių, Utenos r. (D. ir D. Norkūnai, J. Janušauskas), 1 paukštis – prie Šventosios upės Vasaknų tvenkiniuose, Zarasų r. (R. Treinys), 2 paukščiai – ties Meilės sala Druskininkuose (P. Ignatavičius), 01-19 vienas paukštis stebėtas Išlaužo žuvininkystės tvenkiniuose, Prienų r. (D. Dementavičius), 01-20 vienas individas – netoli Linksmakalnio žuvininkystės tvenkinių, Anykščių r. (A. Aleliūnas), 01-23 vienas Ariogaloje prie Dubysos (V. Kilčauskas), 01-28 vienas paukštis stebėtas Šventojoje prie Antalieptės HE, Zarasų r. (D. Norkūnienė), 02-05 du individai matyti prie Nevėžio upės ties Krekenava (J. Auglys), 02-07 vienas paukštis praskrido virš Nemuno žemiau Alytaus Tūkstantmečio tilto, 02-08 dar du garniai stovėjo Nemuno pakrantėje ties Panemuninkėlių km,, Alytaus r. (E. Bersienevas), 02-09 matytas prie Papio ežero properšos, Šalčininkų r. (A. Šimkus), 1 praskrido virš Raudondvario pietų kryptimi (S. Medžionis), praskrido Klaipėdos šiaurinėje dalyje (S. Karalius), 02-14 du paukščiai Alytuje (E. Bersienevas), 02-15 vienas garnys stebėtas Neries pakrantėje ties Valakupiais, Vilniuje (A. Šimkus), 02-16, matyt, tas pats paukštis stebėtas prie Vilniaus vandens valymo stoties (R. Abazorienė), vienas paukštis stebėtas Nemuno pakrantėje Druskininkuose (P. Ignatavičius, J. Klimaitė), 02-17 virš Paluknio pievų praskrido 1 paukštis, Trakų r. (E. Gabrytė-Butkienė, V. Butkus), 4 garniai matyti užlietoje pievoje Nevėžio slėnyje prie Raudondvario, Kauno r. (S. Medžionis), 02-21 keturi garniai matyti šlapžemėje šalia Baltosios Vokės ir 8 praskrido virš Papio ežero, Šalčininkų r. (A. Šimkus), 02-24 vienas paukštis stebėtas tvenkinyje Bezdonyse ir 1 – užlietoje pievoje Skirgiškėse, Vilniaus r. (E. Gabrytė-Butkienė, V. Butkus).

Nendrinė lingė (Circus aeruginosus).
Rokiškio r., 2018-12-25 © Birutė Stukė

Baltasis gandras (*Ciconia ciconia*)

2019-01-22 vienas paukštis Želsvos k., Marijampolės r. (I. Šalaševičius).

Rudasis peslys (*Milvus milvus*)

2019-01-05 stebėtas skrendantis šiaurinėje Klaipėdos dalyje, 01-15 vienas paukštis – netoli Jungėnų, Marijampolės r. (I. Šalaševičius). 7 ir 8 rūšies stebėjimas žiemą, 02-16 du paukščiai matyti laukuose ties Klaipėda (S. Karalius) – galimi migrantai.

Nendrinė lingė (*Circus aeruginosus*)

2018-12-25 patelė matyta virš tvenkinių Rokiškio r. Antras rūšies stebėjimas žiemą (B. Stukė), 2019-01-11, matyt, tas pats paukštis šalia Šventosios upės tarp Sartų ir Rašų ežerų, Zarasų r. (D. Norkūnienė).

Javinė lingė (*Circus cyaneus*)

2018-12-13 patinas praskrido prie Šilutės (V. Jusys), 12-20 patinas matytas Ventės rage, 12-22 čia praskrido patelė ar jaunas paukštis, 12-23 – patinas (V. Eigirdas), 12-22 patelė stebėta ties Dvaminių k., Ukmergės r. (K. Jarmalavičius), 12-23 patinas – ties Gižių k., Vikaviškio r. (V. Razmus), 12-29 patelė ar jaunas paukštis medžiojo šalia Baltosios Vokės, Šalčininkų r. (A. Šimkus), 2019-01-20 patelė arba jaunas paukštis medžiojo Paluknio pievų vakarinėje dalyje, Trakų r. (A.Šimkus), 01-29 patelė arba jaunas paukštis praskrido Ventės rage (V. Eigirdas).

Kilnusis erelis (*Aquila chrysaetos*)

2018-12-02 vienas 3-4 metų paukštis matytas skrendantis ties Veleikių k., Zarasų r. (A. Čerkauskas, K. Čepėnas), 2019-01-25 nesubrendęs paukštis stebėtas Sartų apylinkėse, Rokiškio r. (D. Norkūnienė), 02-14 vienas matytas

Kilnusis erelis (Aquila chrysaetos).
Panevėžio r., 2019-02-14 © Darius Babelis

Girelės miške, Panevėžio r. (D. Babelis), 02-19 nesubrendęs, trečių ar daugiau kalendorinių metų paukštis stebėtas Paluknio pievose, Trakų r. (A. Šimkus).

Paprastasis pelėsakalis (*Falco tinnunculus*)

2019-01-30 matytas Alytuje prie vieno iš *Birds on Electrogrid* projekto inkilų (V. Rudžianskas), 02-25 vienas medžiojantis paukštis matytas Kaune (M. Kirstukas).

Startsakalis (*Falco columbarius*)

2018-12-07 matytas Madžiūnuose, Trakų r., 12-22 dar vienas patinėlis medžiojo startas tarp Šventininkų ir Guopstų k., Trakų r. (A. Šimkus), 2019-01-27 vienas paukštis stebėtas ant laidų Kretingos r. laukuose (V. Eigirdas, A. Petraška, V. Neliubina), 02-09 vienas čimčiaką besivaikantis paukštis matytas ties Šventininkų žvyro karjeru Trakų r. (S. Minkevičius), 02-12 vienas paukštis stebėtas prie Rupkalvių, Šilutės r. (V. Eigirdas), 02-19 patinas matytas laukuose Kidulių k. Šakių r. (O. Atkočaitis).

Sakalas keleivis (*Falco peregrinus*)

2018-12-18 patelė su sumedžiotu balandžiu praskrido Klaipėdos centre (J. Morkūnas), 12-20 praskrido Ventės rage, 12-24 matytas ties Tiskūnais, Kėdainių r. (V. Eigirdas), 02-16 vienas paukštis stebėtas Dumpių k., Klaipėdos r. (G. Gražulevičius), 02-22 vienas paukštis vaikėsi dirvinius vieversius Kušliškių k., Marijampolės r. (I. Šalaševičius).

Ilgasnapė vištelė (*Rallus aquaticus*)

2019-01-16 vienas paukštis matytas Marijampolėje, Šešupės pakrantėje (I. Šalaševičius), 02-03 rasti paukščio likučiai žvejų (brakonierių) paliktame bučiuje ties Kumečiais, Alytaus r. (A. Petraška).

Nendrinė vištelė (*Gallinula chloropus*)

2018-12-09 vienas pirmametis paukštis matytas Šešupėje, Marijampolėje (A. Žilinskienė), 12-24 vienas suaugęs paukštis – Klaipėdoje, Malūnų tvenkinio properšoje (S. Karalius), 12-25 čia stebėti du individai (S. ir S. Minkevičiai), 2019-01-07 vienas suaugęs paukštis – Smeltalės upelyje Klaipėdoje (D. Račkauskaitė), 01-12 viena – Šešupėje šiauriau Pašešupio parko Marijampolėje (V. Žemaitienė), Smeltalės upelio atkarpoje nuo žiočių iki 55.664141, 21.167626 (WGS) registruota 11 vištelių, iš jų 3 pirmamečiai paukščiai (D. Račkauskaitė), 01-13 matyti du individai šalia Bartuvos salos Skuodo centre (E. Gabrytė-Butkienė, V.Butkus)

Slanka (*Scolopax rusticola*)

2018-12-03 pakilo iš šaltiniuotos Neries pakrantės Vilniuje (A. Šimkus), 12-31 viena pabaidyta Kūlupėnuose prie Vargučio upelio, Kretingos r., 2019-02-02 ten pat stebėtas 1 paukštis (A. Kubilius), 02-28 matyta Parankavos kaimo apylinkėse, Trakų r. (M. Mackevičius).

Mažasis kiras (*Hydrocoloeus minutus*)

2018-12-08 vienas stebėtas Šventosios upės žiotyse, Šventojoje (V. Laukžemis), 12-27 ties Kopgalio molu matyti 3, o ties Juodkrante – 4 paukščiai (A. Šimkus), ties Palangos tiltu stebėtas 1 (L. ir M. Šniaukštos), 12-29 du matyti ties Nida (K. Castren), 2019-01-02 suaugęs paukštis – uosto akvatorijoje Kopgalyje, 01-19 suaugęs individas jūroje ties šiauriniu molu Melnragėje (S. Karalius), 02-13 trys paukščiai skraidė prie Melnragės molo (D. Račkauskaitė), suaugęs paukštis stebėtas virš balos pievose prie Ventės, Šilutės r. (V. Eigirdas), 02-18 vienas matytas jūroje ties Juodkrante (K. Castren).

Tripirštis kiras (*Rissa tridactyla*)

2018-12-28 pirmametis paukštis matytas jūroje ties Juodkrante (K. Castren).

Keršulis (*Columba palumbus*)

2018-12-09 Klaipėdos šiaurinėje dalyje praskrido 2, 12-22 Klaipėdos centre matytas 1 suaugęs individas, 12-23 pirmametis paukštis matytas šiaurinėje Klaipėdos miesto dalyje (S. Karalius), 02-06 du paukščiai praskrido Ventės rage (V. Eigirdas), 02-10 vienas keršulis su uldukais matytas Paluknio pievose, Trakų r. – greičiausiai pavasario migrantai (A. Šimkus), 02-23 vienas paukštis stebėtas Nidoje (P. Ignatavičius), 02-24 du paukščiai – Kretingos r. (R. Padaigienė) – greičiausiai pavasario migrantai.

Uldukas (*Columba oenas*)

2018-12-18 du paukščiai matyti ant Ventės rago molo (V. Eigirdas), 12-21 vienas praskrido Kopgalyje (S. Karalius), 12-29 du matyti ant laidų ties Dreverna (S. Karalius, A. Aleliūnas), 02-10 dešimt uldukų stebėti Paluknio pievose, Trakų r. (A. Šimkus), 02-19 vienas praskrido šiaurės kryptimi Kopgalyje (S. Karalius), 02-22 vienas praskrido Kalvarijos sav. ties Jonų k. (I. Šalaševičius), 02-28 šeši paukščiai skrido į šiaurę ties Bilaišiais, Zarasų r. – pirmieji pavasario migrantai.

Balinė pelėda (*Asio flammeus*)

2018-12-24 matyta skraidanti pievose Rokiškio r. (B. Stukė), 02-17 vienas paukštis pakilo nuo žemės aukštapelkėje Molėtų r. (R. Treinys, D. ir D. Norkūnai).

Raiboji pelėda (*Surnia ulula*)

2018-12-02 viena stebėta prie Germanto ežero ties Pagermančio k., Telšių r. (R. Eidukaitis).

Dirvinis vieversys (*Alauda arvensis*)

2018-12-22 vienas paukštis matytas laukuose tarp Šventininkų ir Guopstų k., Trakų r. (A. Šimkus), 2019-01-28 du paukščiai stebėti netoli Kulešių k., Šilutės r. (B. Belchev).

Raguotasis vieversys (*Eremophila alpestris*)

2018-12-09 trys paukščiai prie Šventininkų žvyro karjero, Trakų r., 15 individų būrelis tarp Guobų ir Daniliškių k., Vilniaus r. (A.Šimkus), 12-21 prie Truskavos, Kėdainių r. 20 individų būrelis (K. Čepėnas), 12-22 ties Šventininkais jau stebėta 2+11 paukščių (A. Šimkus), 12-30 balsai girdėti ties Zailiais, Alytaus r. (A. Petraška), 2019-01-06 aštuonių paukščių pulkelis maitinosi ant lauko keliuko, ties Radviliškio ir Pakruojo rajonų riba (G. Eigirdas, A. Raubaitė), 01-27 trylikos vieversių būrelis, matyt, tie patys paukščiai, kaip gruodžio 22 d., stebėti laukuose šalia Šventininkų, Trakų r. (A. Šimkus), 02-09 apie 20 individų būrelis matytas laukuose ir ant keliuko šalia Šventininkų k., Trakų r. (A. Skirpstas).

Lygutė (*Lullula arborea*)

2019-02-19 du paukščiai matyti ties Juodkrante (K. Castren) – pirmosios pavasario migrantės.

Pievinis kalviukas (*Anthus pratensis*)

2019-01-09 vienas paukštis stebėtas Ventės rage (V. Eigirdas), 02-21 vienas paukštis pabaidytas nuo apsauginio kopagūbrio, prie Baltijos jūros ties Pervalka, Neringos m. sav. (M. Bružas) – greičiausiai pavasario migrantas.

Baltoji kielė (*Motacilla alba*)

2018-12-12 viena matyta Nemuno pakrantėje, Kaune (S. Medžionis).

Kalninė kielė (*Motacilla cinerea*)

2019-01-12 stebėta Kretingoje, Akmenos upės pakrantėje (E. Gabrytė-Butkienė, V. Butkus).

Vandeninis strazdas (*Cyclus cinclus*)

2018-12-17 vienas paukštis matytas Švėkšnoje, Šilutės r. ir 1 – Darbėnuose, Kretingos r. (V. Eigirdas), 12-23 vienas matytas Nemunėlio upėje ties Nemunėlio Radviliškiu, Biržų r. (A. Naudžius), 12-26 vienas – upelyje Verkių parke ties malūnu Vilniuje, čia jis matytas ir 2019-01-07 (T. Gružinskas), 2019-01-06 stebėtas Saidės upelyje, pažintinio tako ribose (E. Gabrytė-Butkienė, A. Eidėjienė, V. Butkus), 01-12 vienas paukštis matytas Nevėžyje Panevėžyje (B. Vaičiūnas), 01-13 vienas stebėtas Ratnyčėlės upelyje Druskininkuose (P. Ignatavičius), 01-19 vienas paukštis kasmetinėje žiemojimo vietoje Deržnyčios upelyje (P. Prakopimas), matomai tas pats čia stebėtas ir 01-24 (E. Tamošiūnas), 01-27 vienas stebėtas Švėkšnoje, Šilutės r., dar vienas Darbėnuose, Kretingos r. (V. Eigirdas, A. Petraška, V. Neliubina), 01-29 Buivydiškėse, prie neužšalusios Sudervės atkarpos, matytas vienas individas (A. Budrienė), 02-05 vienas paukštis stebėtas Vilniuje, Verkių parke, prie malūno (V. Neliubina).

Liepsnelė (*Erithacus rubecula*)

2018-12-03 sugauta Ventės rage (K. Jusienė), 12-06 viena stebėta Rusnėje (P. Bagdonas), 12-09 stebėta Šaipiuose, Klaipėdos r., 12-22 ir 12-25 čia stebėtos dvi liepsnelės (D. Račkauskaitė), 12-24 čia matyta viena (G. Gražulevičius), 12-09 sugauta Ventės rage (R. Rangienė), 12-13 viena matyta Kopgalyje, čia stebėta ir 12-18 (S. Karalius) bei 12-27 (A. Šimkus), 12-20 matyta Antakalnyje, Vilniuje (A. Šimkus), 12-22 girdėta Mosėdyje (A. Kubilius) bei stebėta Klaipėdoje prie lesyklos (S. Karalius), 12-23 stebėta Dituvoje, Klaipėdos r. (S. ir S. Minkevičiai, C. Jusys, I. Jucienė), 12-24 matyta prie Kauno HE (A. Petraška) bei Klaipėdoje prie Baltijos žiedo (S. Minkevičius), matyta pietinėje Klaipėdos dalyje prie Smeltalės upelio (S. Karalius), 12-26 girdėta prie Dubysos, Raseinių r. (A. Kasparavičius), 12-28 pakartotinai stebėta Kopgalyje ir viena Juodkrantėje (K. Castren), 12-29 viena stebėta Kūlupėnuose, Kretingos r. (A. Kubilius), 12-31 viena matyta ties Mykoliškiu, Jonavos r., antra – ties Jonavos vandenviete (J. Miškinis), 2019-01-06 matyta prie Dubysos, Rakavos k. Raseinių r., 01-07 vienas paukštelis kieme, prie lesyklos. Šnipiškėse Vilniuje, (R. Padaigienė), 01-09 sugauta Ventės rage (V. Eigirdas), 01-10 trys paukščiai stebėti Šaipių k., Klaipėdos r. (G. Gražulevičius), 01-12 viena Panevėžyje (B. Vaičiūnas), viena lesykloje Šnipiškėse Vilniuje (R. Padaigienė), 01-13 liepsnelė stebėta Neries pakrantėje Jankiškėse, Vilniuje (A. Šimkus) ir 1 Palangoje netoli tilto (S. Karalius), 01-15 matyta Likėnų parko teritorijoje Biržų r. (B. Maldūnienė), 01-16 vienas paukštis stebėtas Nemuno pakrantėje prie Kauno HE (D. Dementavičius), 01-18 nuolat matoma Kretingoje (D. Reinikė), 01-21 stebėta prie lesyklos Klaipėdos r., Drukių k. (S.Lileikis), 01-27 du paukščiai stebėti prie lesyklos Kazlų Rūdoje (P. Ignatavičius, D. Dulkytė, J. Klimaitė), 01-28 lanko lesyklą Kopgalyje (S. Karalius), 01-30 stebėta lesykloje Juodkrantėje (E. Razmienė), 02-02 stebėta Vilniuje, miške, Rudens g, prie daugiabučių (M. Jurevičius), 1 – prie lesyklos Pabiržėje, Biržų r. (B. Maldūnienė), 02-03 sugauta Ventės rage (V. Jusys), 02-16 viena matyta Vilniuje Antakalnyje (A. Šimkus), 02-23 du paukščiai stebėti Nidoje (P. Ignatavičius, J. Klimaitė).

Paprastasis erškėtžvirblis (*Prunella modularis*)

2018-12-11 sugautas Ventės rage (R. Rangienė), 12-25 vienas prie lesyklos matytas Klaipėdoje (S. Karalius).

Dūminė raudonuodegė (*Phoenicurus ochruros*)

2018-12-06 patelė ar jaunas paukštis matytas Šnipiškėse, Vilniuje, pirmą kartą čia matyta 11-26 (A. Šimkus).

Amalinis strazdas (*Turdus viscivorus*)

2018-12-01 trys paukščiai matyti Paramėlyje, Varėnos r., (M. Karlonas), 12-22 vienas laikėsi Kaune netoli HE (K. Bilinskas), ten pat 12-26 stebėtas 1 paukštis (P. Ignatavičius), 1 stebėtas Puvočiuose ir 1 Marcinkonyse, Varėnos r. (A. ir M. Karlonai), 12-29 vienas Puvočių apylinkėse, 2 Puvočiuose ir 2 Marcinkonyse, Varėnos r., 12-31 keturi paukščiai skirtingose vietose Prienuose (A. Petraška), vienas Alšėnuose, Kauno r. (S. Medžionis), 2019-01-10 penki individai pavieniui lesinėjo amalų uogas medžiuose šalia kelio Prienai–

Amalinis strazdas (Turdus viscivorus). Kauno r., 2019-01-19 © Deivis Dementavičius

Kaunas (V. Žemaitienė), 01-12 vienas praskrido Kaune (K. Bilinskas) ir 3 matyti Druskininkuose (P. Ignatavičius, J. Klimaitė), 01-19 vienas prie Linksmakalnio Kauno r. (D. Dementavičius), 01-20 čia stebėtas, matyt, tas pats paukštis (A. Aleliūnas), 01-24 šeši strazdai stebėti VDU Kauno Botanikos sodo teritorijoje ir dar 3 paukščiai Fredoje (S. Praškevičius), 02-06 du paukščiai – Druskininkuose (J. Klimaitė, P. Ignatavičius), 02-19 du strazdai – Kauno Botanikos sode (S. Praškevičius).

Baltabruvis strazdas (*Turdus iliacus*)

2018-12-04 sugautas Ventės rage (K. Jusienė), 1 matytas Kopgalyje, 12-06 čia stebėti 2, 12-11 – vienas, 12-18 – du, 12-20 – jau 4 paukščiai (S. Karalius), 12-27 čia stebėti du (A. Šimkus), pakartotinai 2 matyti 12-28 (K. Castren), 12-10 sugautas Ventės rage (K. Jusienė), 12-12 vienas matytas ties Olando kepure, Klaipėdos r. (M. Bružas), 12-15 šiaurinėje Klaipėdos dalyje stebėtas vienas paukštis, 12-22 – du (S. Karalius), 12-16 apie 10 paukščių laikėsi Ventės rage, maždaug tiek matyta ir 2019-01-09 (V. Eigirdas), 12-24 šalia Malkų įlankos Klaipėdoje matyti du (S. ir S. Minkevičiai) ir ten pat vienas (S. Karalius), 2019-01-10 vienas matytas Kopgalyje (S. Karalius), 01-11 sugautas Ventės rage (R. Rangienė), 01-12 matytas Skaistakalnio parke Panevėžyje (B. Vaičiūnas) bei du stebėti Klaipėdos šiaurinėje dalyje (S. Karalius), 01-23 vienas paukštis stebėtas krūmynuose šalia Švenčionių gatvės, Kaune (P. Ignatavičius).

Strazdas giesmininkas (*Turdus philomelos*)

2019-01-11 sugautas Ventės rage (R. Rangienė).

Juodagalvė devynbalsė (*Sylvia atricapilla*)

2018-12-12 patelė matyta Kopgalio krūmynuose, 12-24 patelė stebėta šiaurinėje Klaipėdos miesto dalyje (S. Karalius).

Ūsuotoji zylė (*Panurus biarmicus*)

2018-12-27 balsai girdėti Metelio ežero nendrynuose (A. Petraška), 12-29 girdėtos nendrynuose tarp Papio ežero ir Baltosios Vokės, 02-09 keturios zylės matytos skrendančios virš Papio ežero nendrynų, Šalčininkų r. (A. Šimkus).

Paprastasis varnėnas (*Sturnus vulgaris*)

2018-12-04 Kopgalyje stebėtas vienas, o 12-06 čia matyti 3 (S. Karalius), 12-06 vienas stebėtas Vilniuje, Šnipiškėse (A. Šimkus), 12-08 apie 100 varnėnų maitinosi Ventės rage, 12-17 čia jų stebėta apie 30 (V. Jusys), 12-09 apie 30 individų atskirais būreliais laikėsi šiaurinėje Klaipėdos miesto dalyje, čia jie tebesilaikė ir 12-15 (S. Karalius), 12-10 nedidelis būrelis matytas ties Agluonėnais, Klaipėdos r. (M. Briedis), 12-15 trys individai lesykloje Veleikiuose bei 3 paukščiai Dusetose, Zarasų r. (A. Čerkauskas, K. Čepėnas), apie 10 paukščių ties VI fortu, dar 22 individai Kalniečiuose, Kaune (K. Bilinskas), 12-16 du paukščiai Dainiūnų k., Biržų r. (A. Naudžius), 12-17 du būriai maždaug po 20 paukščių, 12-18 devyni individai, 12-21, 25 ir 3 paukščiai praskrido Kopgalyje (S. Karalius), 12-21 Baltosios Vokės apylinkėse matyti 2 paukščiai (S. Minkevičius), Klaipėdos centre apie 20 paukščių (G. Gražulevičius), 11 paukščių Šnipiškėse Vilniuje (A. Šimkus), 12-22 vienas individas matytas Trakuose (V. Žemaitienė), 2 paukščiai Neveronyse, Kauno r. (M. Ružauskas), 12-23 vienas paukštis Dituvos soduose, Klaipėdos r. (S. S. Minkevičiai, I. Jucienė, C. Jucys), apie 30 paukščių matyti Klaipėdoje (R. Akstinas), apie 40 centrinėje Klaipėdos dalyje (S. Karalius), 2 individai Nemunėlio Radviliškyje, Biržų r. (A. Naudžius), 12-24 vienuolika, 12-25 dar apie 30 paukščių Kaune (K. Bilinskas), apie 20 paukščių prie Senosios perkėlos Klaipėdoje (S. ir S. Minkevičiai), matyti Utenoje (M. Kaukėnas), 12-25 vienuolika matyta ties Ūdrija, Alytaus r. (A. Petraška), 9 matyti Raudondvaryje, Kauno r. (S. Medžionis), 12-26 apie 25 Utenoje (D. ir D. Norkūnai) ir apie 25 – Kretingoje (A. Šimkus), Raudondvaryje stebėta 11 (S. Medžionis), o Kulūpėnuose, Kretingos r. matyti 3 (A. Kubilius). 12-29 Kretingoje stebėti 6 individai (R. Padaigienė), dar 3 – prie Baltosios Vokės (A. Šimkus), 12-30 du matyti Žvėryne, Vilniuje (L. Kamilavičiūtė), 12-31 šešiolika paukščių – Rusnės saloje (E. ir D. Užpelkiai), 3 individai Kaune (P. Ignatavičius), vienas prie lesyklos Lazdynuose Vilniuje (J. ir P. Patamsos), 2019-01-02 būrelis matytas ties Gailiušiais, Kauno r. (R. Šimkus), 14 – Dusetose (D. Norkūnienė), 01-05 trys Salake, Zarasų r. (A. Čerkauskas), 3 paukščiai matyti Mažajame Kaimelyje, Klaipėdoje (S. Karalius), 01-09 devyni stebėti Kaune (P. Ignatavičius), 01-10 septyni matyti Žaliakalnyje, Kaune (E. Šniaukšta), 01-11 keturi individai – Kauno senamiestyje (S. Medžionis). 01-12 Vilniuje, Filaretų g. praskrido 20 paukščių (G. Petkus), 1 stebėtas lesykloje Šatijų k., Kauno r. (B. Zubaila), 10 paukščių matyta Šalčininkuose (V. Žemaitienė), 4 individai – Kretingoje (V. ir E. Butkai), 11 paukščių – Utenoje (D. ir D. Norkūnai), 8 paukščių būrelis Žvėryne, Vilniuje (L. Kamilavičiūtė), 01-13 apie 120 paukščių būrys stebėtas ties Dembava, Panevėžio r., (B. Vaičiūnas), 01-15 septyni matyti Šnipiškėse, Vilniuje (A. Šimkus), 01-16 trys paukščiai lankėsi daugiabučio namo balkono lesykloje Kalniečių mikrorajone, Kaune (P. Ignatavičius, J. Klimaitė), 01-19 ten pat stebėtas 1 paukštis (V. Česonė), 01-24 vienas rastas negyvas Vilijampolėje, Kaune (M. Ružauskas), 01-30 dešimties paukščių būrelis stebėtas Vilniaus centre (K. Gružinskas), 02-01, 8+2 varnėnai matyti Nemuno pakrantėje Šančiuose, Kaune

(S. Medžionis), 02-10 vienas – Trakuose (M. Kamilavičiūtė), 02-15 dešimties paukščių būrelis praskrido Ventės rage (V. Jusys) – prasidėjo pavasarinė migracija.

Šiaurinis kikilis (*Fringilla montifringilla*)

2018-12-01 vienas stebėtas lesykloje Trakuose, čia jis matytas ir 12-24 (V. Žemaitienė), 12-08 vienas lankėsi lesykloje Šnipiškėse, Vilniuje, čia jis stebėtas ir visą 2019 m. sausį (R. Padaigienė), 12-09 vienas paukštis matytas ties Guobų g., Vilniuje (A. Šimkus), 12-22 du individai stebėti šiaurinėje Klaipėdos miesto dalyje (S. Karalius), patelė – ties Šventininkais, Trakų r. (A. Šimkus), 12-23 vienas individas matytas pietinėje Klaipėdos miesto dalyje (D. Račkauskaitė), 12-28 vienas šalia Lėvens, Pasvalyje (B. Maldūnienė), 12-29 du paukščiai stebėti Paluknio k., Trakų r., (J. ir P. Patamsos), 12-31 du individai – ties Žiemkelio polderiais, Kauno r. (S. Medžionis), 2019-01-06 matytas dideliame geltonųjų startų, žaliukių ir karklažvirblių būryje prie apleistų fermų šalia Punžonių, Vilniaus r. (A. Šimkus), 01-10 vienas stebėtas lesykloje Utenoje (D. Norkūnienė) ir vienas – Kopgalyje (S. Karalius). 01-12 vienas paukštis kartu su šimtais geltonųjų startų bei žaliukių maitinosi Šalčininkėliuose (V. Žemaitienė) ir vienas – šalia Grūšlaukės, Kretingos r. (V. Butkus), 01-13 trys individai lankėsi kiemo lesykloje Trakuose, 01-26 čia jau matyti 4 (V. Žemaitienė), 01-19 Kretingoje stebėti 3 individai (D. Reinikė), 01-20 netoli Baltosios Vokės Šalčininkų r. prie lesyklos stebėti 2 (R. Gegelevičius), čia jie matyti ir 01-23 (S. Minkevičius). 01-24 viena patelė matyta lesykloje Dusetose (D.Norkūnienė), 01-27 Patelė ir mažiausiai trys patinėliai su dideliu kikilinių būriu maitinosi prie Senųjų Trakų, Trakų r. (A. Šimkus), 01-30 vienas prie lesyklos Pabiržėje, Biržų r. (B. Maldūnienė), 02-03 vienas paukštis buvo stebimas dvi dienas gausiame paprastųjų kikilių būryje Užkanavėje, Palangos m. sav. (R. Padaigienė), 02-12 nuo vasario pradžios du paukščiai lankė lesyklą Pabiržėje, Biržų r. (B. Maldūnienė), 02-13 patinėlis ir patelė prie lesyklos Merkinėje (V. Bigelis).

Paprastasis čivylis (*Linaria cannabina*)

2018-12-01 kelios dešimtys individų kikilinių paukščių būryje ties Šeimyniškiais, Anykščių r., 12-09 – 13 paukščių šalia Guopstų, Trakų r. ir 5 netoli Juodbalių, Vilniaus r. (A.Šimkus), 12-11 vienas prie Nemuno, Kaune (K. Valinčienė), 12-01 iki 12-16 šalia Rakavos k., Raseinių r. nuolat laikėsi 18 paukščių būrelis (A. Kasparavičius), 12-22 kelios dešimtys čivylių laukuose ties Šventininkais, Trakų r. (A. Šimkus), 12-26 ties Kakūnais, Panevėžio r. matyti 6 individai (A. Čerkauskas), 12-27 ties Čiurlionių k., Alytaus r. matyti 4 paukščiai (A. Petraška), 12-29 – septyni paukščiai ant laidų Mikašiūnuose, Vilniaus r. (A. Šimkus), 12-31 netoli Ringaudų, Kauno r. matytas 20 individų būrelis (S. Medžionis), 2019-01-13, 30 paukščių stebėta būryje kartu su iki 10 paprastųjų kikilių laukuose šalia Puodkalių piliakalnio Skuodo r. (E. Gabrytė-Butkienė, V. Butkus), 01-26 vienas paukštis maitinosi ant apsauginio kopagūbrio Palangoje netoli Ošupio tako (M. Bružas), 02-09 kelių paukščių būrelis matytas laukuose šalia Šventininkų k., Trakų r. (A. Skirpstas), 02-10 bent vieno praskrendančio čivylio balsas girdėtas Paluknio pievose, Trakų r. (A. Šimkus), 02-16 keturi matyti rapsuose Rakavos k. Raseinių r. (A. Kasparavičius) – greičiausiai pirmieji pavasario migrantai.

Poliarinis čimčiakas (Acanthis hornemanni). Vilnius, 2018-12-24 © R. Padaigienė

Geltonsnapis čivylis (*Linaria flavirostris*)

2018-12-09 vienas stebėtas ties Guobų k., Vilniaus r. (A. Šimkus), 12-29 du – čimčiakų būryje marių pakrantėje Klaipėdoje (S. Karalius, A. Aleliūnas), 02-17, 24 paukščių būrelis stebėtas ties Juodkrante (K. Castren).

Poliarinis čimčiakas (*Acanthis hornemanni*)

2018-12-01 mažiausiai 4 paukščiai stebėti čimčiakų būryje ties Šeimyniškiais ir 1 – ties Andrioniškiu, Anykščių r. (A. Šimkus), 12-24 vienas lankėsi lesykloje Šnipiškėse, Vilniuje, čia jis laikėsi ir visą 2019 m. sausį (R. Padaigienė), 12-29 vienas individas matytas tarp kelių paprastųjų čimčiakų ties Melnragės molu Klaipėdoje (S. Karalius, A. Aleliūnas), 2019-01-05 patinėlis su paprastaisiais čimčiakais lesė beržų sėklas Vilniuje, Antakalnyje, 01-06 vienas gentainių būryje stebėtas pievoje šalia Mostiškių, Vilniaus r., 01-22-25 vienas matytas lesykloje Šnipiškėse, Vilniuje (A.Šimkus), 01-26 vienas stebėtas Vilniaus mieste, Pavilnyje (M. Zamulskis), 02-01 vienas paukštis stebėtas Trakuose (E. Pakštytė), 02-10 patinėlis paprastųjų čimčiakų būryje matytas šalia Madžiūnų, Trakų r., 02-28 Vilniuje, Šnipiškėse prie lesyklos matyti du individai. (A. Šimkus).

Mažasis čimčiakas (*Acanthis cabaret*)

2019-01-04 vienas paukštis matytas Šalčininkų r. palei Baltąją Vokę. (S. Minkevičius).

Geltonoji starta (*Emberiza citrinella*)

2019-01-12 Šiaulių r., Bubių sen., netoli Šiliškės k., prie žemės ūkio bendrovės sandėlio maitinosi daugiau nei 300 geltonųjų startų ir daugiau nei 100 karklažvirblių būrys (V. Lopeta).

Nendrinė starta (*Emberiza schoeniclus*)

2019-02-28 viena girdėta prie Uostadvario uosto Rusnėje (P. Bagdonas) – migracijos pradžia.

Pentinuotoji starta (*Calcarius lapponicus*)

2019-02-16 girdėtas praskrendančio paukščio balsas Kirdonių laukuose Biržų r. (B. Maldūnienė).

RETŲ PAUKŠČIŲ STEBĖJIMAI KAIMYNINĖSE ŠALYSE IR VAKARŲ PALEARKTIKOJE 2018–2019 M. ŽIEMĄ

Parengė Marius KARLONAS, Eglė PAKŠTYTĖ, Modestas RUŽAUSKAS

Pagal ***www.tarsiger.com, Birding World, www.netfugl.de, www.clanga.com, www.latvijasputni.lv, www.estbirding.ee, www.birdguides.com, www.birdforum.net*** *ir kt.*

Lietuvos ornitofaunistinė komisija (LOFK) pateikiamų stebėjimų papildomai nekomentuoja, nes neaiškus jų statusas (ar nacionalinės ornitofaunistinės komisijos patvirtino, ar ne). Be to, skelbiama informacija ne visada leidžia tinkamai įvertinti konkretų atvejį. LOFK nori atkreipti dėmesį, kad kai kurie pateikiami faktai gali būti siejami su iš nelaisvės ištrūkusiais paukščiais ar kitais laukinėms populiacijoms nebūdingais atvejais. Dėl to ši medžiaga turi būti vertinama tik kaip atskirų, retai aptinkamų paukščių rūšių registracijų suvestinė kaimyninėse šalyse, tačiau svarbi, norint tinkamai interpretuoti retų paukščių rūšių stebėjimų mūsų šalyje rezultatus.

BALTARUSIJA. 12-09 netoli Minsko buvo stebėtas **juodagalvis kiras** (***Ichthyaetus melanocephalus***). **Kilnusis erelis** (***Aquila chrysaetos***) matytas šią žiemą net 3 kartus: 01-07 bei 02-04 Vitebsko srityje ir 02-03 netoli Minsko. 01-12 netoli Minsko stebėtas **geltonkojis kiras** (***Larus michahellis***), o 01-20 Bresto apylinkėse – **stepinis suopis** (***Buteo rufinus***). Tai pirmasis šio paukščio aptikimas šalyje žiemos metu.

ESTIJA. Trečiasis Estijoje **vandeninis kalviukas** (***Anthus spinoletta***) pastebėtas Saremos saloje 01-24; gruodžio mėnesio pradžioje net keturiose šalies vietose matytos **kanadinės berniklės** (***Branta canadensis***), kurių stebėta nuo 2 iki 17 paukščių; nuo 53 iki 70 **jūrinių bėgikų** (***Calidris maritima***) stebėti Saremoje nuo 02-14 iki pat pavasario; vis dažniau žiemą, ypač jos pradžioje, Baltijos šalyse pastebimos šiltuoju metų laiku įprastos paukščių rūšys, tokios kaip pieviniai kalviukai, lygutės, baltosios kielės, perkūno oželiai, oželiai nykštukai, slankos, juodagalvės devynbalsės, pilkosios pečialindos, didieji baltieji garniai (kurie laikosi maždaug iki sausio mėn.); **juodasis peslys** (***Milvus migrans***) praskrido Saremoje 01-01; **kuoduotasis vieversys** (***Galerida cristata***) stebėtas Laane 01-04, o **dirviniai vieversiai** (***Alauda arvensis***), kaip ir Latvijoje bei Lietuvoje, pradėjo grįžti nuo 02-16.

LATVIJA. Antroji Latvijoje **baltagalvė starta** (***Emberiza leucocephalos***) nufotografuota Nicos laukuose 02-25; pavieniai antramečiai **didieji poliariniai kirai** (***Larus hyperboreus***) stebėti Ventspilyje 12-06 ir Mersrags 01-12 (pastarasis laikėsi bent 10 d.), o **tripirštis kiras** (***Rissa tridactyla***) – Ventspilyje 01-21; **kanadinė berniklė** (***Branta canadensis***) matyta kartu su 18 **baltaskruosčių berniklių** (***Branta leucopsis***) ties Ventspilio uostu 01-21; **rudasis peslys** (***Milvus milvus***) stebėtas Nicos apskr. nuo 12-23 iki pat pavasario; antrametis **kilnusis erelis** (***Aquila chrysaetos***) pastebėtas Babīte apskr. 02-02; pavieniai **poliariniai čimčiakai** (***Acanthis hornemanni***) stebėti bent 5 kartus įvairiose šalies vietose; **vandeninis kalviukas** (***Anthus spinoletta***) sėkmingai peržiemojo Liepojos uoste, kur buvo stebimas visą žiemą [9]; **uolinis kalviukas** (***Anthus petrosus***) matytas Rygos uoste 01-09; **kalninė kielė** (***Motacilla cinerea***) pastebėta Daugpilyje 01-07, kur laikėsi ne mažiau kaip mėnesį laiko; **oželis nykštukas** (***Lymnocryptes minimus***) pabaidytas šiaurės Latvijoje 01-05; **juodoji varna** (***Corvus corone***) ir vėl žiemojo Liepojoje (nuo 2011 metų). Šiemet stebėta ir ankstyva žąsų migracija – pirmieji paukščiai, – kanadinės berniklės, baltakaktės žąsys ir pilkosios žąsys pievose stebėtos jau vasario pirmąją savaitę.

LENKIJA. Lenkijos pajūryje šią žiemą neįprastai dažnai, net 11 kartų (iš jų 10 – vakarinėje pajūrio pusėje) stebėtas **šiaurinis padūkėlis** (***Morus bassanus***). 12-14 Pamario vaivadijoje, paplūdimyje, rastas negyvas **bukauodegis audrašauklis** (***Hydrobates pelagicus***) [8], o 01-02 skirtingose pajūrio vietose matyti net 5 **didieji plėšikai** (***Stercorarius skua***). 01-05 Palenkės vaivadijoje neįprastai vėlai stebėtas **didysis erelis rėksnys** (***Clanga clanga***). 01-19 Vakarų pajūrio vaivadijoje pamatyta **amerikinė juodoji antis** (***Melanitta americana***) [11]. 02-03 Palenkės vaivadijoje stebėta **raiboji pelėda** (***Surnia ulula***), o 02-28 toje pačioje vaivadijoje matyta **amerikinė cyplė** (***Mareca americana***) [7].

SUOMIJA. Šalta žiema Suomijai daug retenybių neatnešė, tačiau keli stebėjimai vis dėlto praskaidrino trumpas žiemos dienas šiaurėje. **Didysis purplelis** (***Streptopelia orientalis***) nufotografuotas 12-05 prie Hirsikangas [29]. 12-03 buvo sėkminga diena retų strazdų paieškai, jų šią dieną aptiktos dvi rūšys: **juodagurklis strazdas** (***Turdus atrogularis***) ties Orivesi [70] ir **Naumano strazdas** (***Turdus naumanni***) prie Trutklobbarna [6]. **Mažasis poliarinis kiras** (***Larus glaucoides***) nufotografuotas 12-25 ties Merisatama [40]. **Baltagalvė starta** (***Emberiza leucocephalos***) 01-19 nufotografuota prie Valko [14].

ŠVEDIJA. Švedijoje, kaip ir Suomijoje, žiema buvo rami ir be gausių staigmenų. Jau daugybę metų žiemoti į Švediją atskrenda **tamsioji antis** (***Anas rubripes***), kuri 12-02 vėl stebėta įprastinėje savo žiemovietėje ties Hornborgasjö. D**idysis purplelis** (***Streptopelia orientalis***) nuo 12-12 iki pavasario buvo stebimas prie Halmstad [29]. **Rudagurklės startos** (***Emberiza caesia***) patinas nufotografuotas 12-23 prie Skutskär [3]. **Juodagurklis strazdas** (***Turdus atrogularis***) 12-25 nufotografuotas ties Björkviks [56].

VAKARŲ PALEARKTIKA. 12-15 Alžyre pirmąsyk stebėta **sidabrasnapė munija** (***Lonchura cantans***). Žaliojo kyšulio paukščių sąrašą papildė 12-27 matyta **afrikinė griežlė** (***Crecopsis egregia***) ir 01-07 pastebėta **rudoji devynbalsė** (***Sylvia communis***). 01-01 Portugalijos pakrantėje pirmą kartą matyta **skiauterėtoji gaga** (***Somateria spectabilis***), o Maroke 02-01 pastebėta **sajaninė pečialinda** (***Phylloscopus humei***). Kuveito paukščių sąrašas papildytas dviem naujomis rūšimis: 01-25 matytu **juodakakliu naru** (***Gavia arctica***) ir dar 2018 metų gegužę stebėtu, bet tik 2019-01-24 užregistruotu **indiniu audrapaukščiu** (***Bulweria fallax***). Šio audrapaukščio stebėjimas yra pirmasis ne tik Kuveite, bet ir visoje Vakarų Palearktikoje.

[10] – *skaičius laužtiniuose skliausteliuose nurodo, kelinta šios rūšies registracija šalyje.*

Iš Lietuvos ornitologijos istorijos

Pirmoji lietuviška knygutė apie paukščius ir jos autorė Ona Didžiulytė-Sketerienė

Almantas KULBIS,
Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centro Gamtinio ir ekologinio ugdymo skyriaus vedėjas

1895-ieji metai. Lietuviškų knygų derlius palyginti kuklus – kiek daugiau nei šimtas leidinių. Lietuva tais metais išvydo Maironio „Pavasario balsus“ ir Keturakio „Ameriką pirtyje“ bei vieną pirmųjų lietuviškų bestselerių, L. Didžiulienės-Žmonos „Lietuvos gaspadinę“, tebeleidžiamą ir šiandien. Tais metais pasirodė ir pirmoji kukli knygelė apie paukščius lietuvių kalba.

Iki tol apie paukščius galėjo skaityti tik išsilavinusioji visuomenės dalis, mokanti svetimų kalbų. Svarbu, kad Vilniuje jau 1843–1846 m. buvo išleistas stambus europinio masto ornitologijos veikalas, kurį parašė grafas K. Tyzenhauzas. Trijų tomų darbas lenkų kalba, tikėtina, saugotas ne vienoje to meto šviesuolių bibliotekoje. Būta ir kitų veikalų, taip pat ir apie Lietuvos ornitofauną, todėl Lietuva paukščių tyrinėtojams nebuvo balta dėmė.

Pirma lietuviška knygutė „Apie naudingus ir kenkiančius ukei paukščius“ plonytė, turi 31 puslapį, neiliustruota, originalas parašytas lenkų mokslo populiarintojo M. Brzezińskio. Adaptuoto vertimo autorė dengiasi *Tėvų dukrelės* slapyvardžiu. Tą lėmė pats spaudos draudimo lietuviškais rašmenimis įkarštis, nukentėti galėjo ne tik knygnešiai, bet ir autoriai. Viršeliai tokio pat popieriaus, kaip likusi leidinio dalis. Spaudė J. Schoenkės spaustuvė Tilžėje. Leidinys išleistas kaip dvisavaitinio laikraščio „Ūkininkas“ gruodžio mėnesio priedas. Tikslus tiražas nežinomas, šaltiniuose nurodoma 1000 egzempliorių. Tačiau gali būti, kad atspausdinta net apie 4–6 tūkst. egzempliorių, panašiai kaip ir kitų mėnesinių priedų. Daugumos išlikusių egzempliorių viršeliuose yra nuoroda, kad knygutė – „Ūkininko“ priedas, tačiau asmeninėje kolekcijoje saugomas egzempliorius yra be šio užrašo. Tikėtina, kad buvo išspausdinta ir dalis tiražo, platinta atskirai.

Ona Didžiulytė-Sketerienė, leidinio „Apie naudingus ir kenkiančius ukei paukščius“ autorė © A. Baranausko ir A. Vienuolio-Zukausko memorialinio muziejaus archyvas

Spaustuvės kaina galėjo būti apie 5 kapeikas – tiek kainavo kiti panašūs J. Schoenkės lietuviški leidiniai. Iš Tilžės pirmoji ornitologijos knygelė kartu su „Ūkininku“ per Nemuną keliavo knygnešių maišuose arba arklių traukiamuose vežimuose į visą Lietuvą. Neretai caro žandarai konfiskuodavo knygnešių nešulius, žmonės būdavo negailestingai naikinami. Kruopščiai surašytuose lietuviškų spaudinių konfiskavimo aktuose kartais galima aptikti ir pirmąjį ornitologijos leidinį. Įdomu, kad knygutė ir tuomet buvo prieinama skaitytojams Imperatoriškoje Peterburgo bibliotekoje – ten ją savo lietuviškų knygų sąvade mini bibliografas S. Baltramaitis (1903).

Kas buvo pirmosios knygutės apie paukščius autorė?

Knygutę parašė Ona Didžiulytė-Sketerienė (1878–1960), kilusi iš garsios Didžiulių giminės. Jos tėvas buvo Stanislovas Didžiulis, vienas žinomiausių laikotarpio lietuvių švietėjų ir autorių, motina – Liudvika Didžiulienė-Žmona, žinomo ne kartą išleisto leidinio „Lietuvos gaspadinė“ autorė. Ona Didžiulytė-Sketerienė nebuvo profesionali gamtininkė, juolab ornitologė, todėl sunku spėti, kas paskatino ją rengti knygutę apie paukščius. Kita vertus, ji turėjo supratimą apie gamtos mokslus, nes Dorpate (dabar Tartu, Estija) baigė felčerės-akušerės kursus, klausė gamtos mokslų paskaitų.

Tėvų dukrelės slapyvardžiu pasivadinusi autorė žengė tėvų pramintu lietuvybės skleidimo keliu, paskelbė keletą eilėraščių, straipsnelių, atskirais leidinėliais išleido porą vertimų. Visą gyvenimą vertėsi felčerės praktika. XX a. pr. lydėjo savo vyrą, nukentėjusį už lietuviškos spaudos platinimą, į Pskovą, vėliau, 1916 m., liko našle. Gyvenimą baigė Antavilių senelių namuose kartu su seserimi Emilija. Palaidota Antavilių kapinėse.

Koks knygutės turinys?

Knygelė vertintina kaip leidinys, pirmą kartą pateikęs skaitytojui žinių apie sparnuočių pasaulį gimtąja kalba. „Ūkininkas“ buvo vienas populiariausių leidinių, pasiekdavęs daugumą Lietuvos vietovių. Jo mėnesiniai priedai buvo perkami ne tik kaip pre-

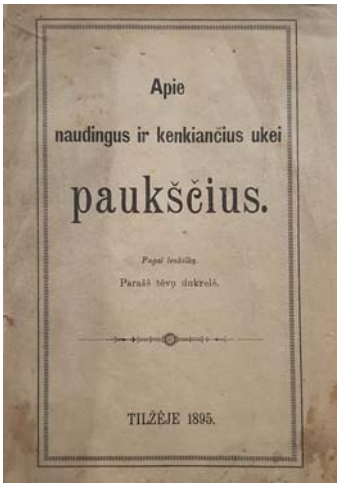
Apie

naudingus ir kenkiančius ukei

paukščius.

Pagal leidinį.

Parašė tėvų dukrelė.

TILŽĖJE 1895.

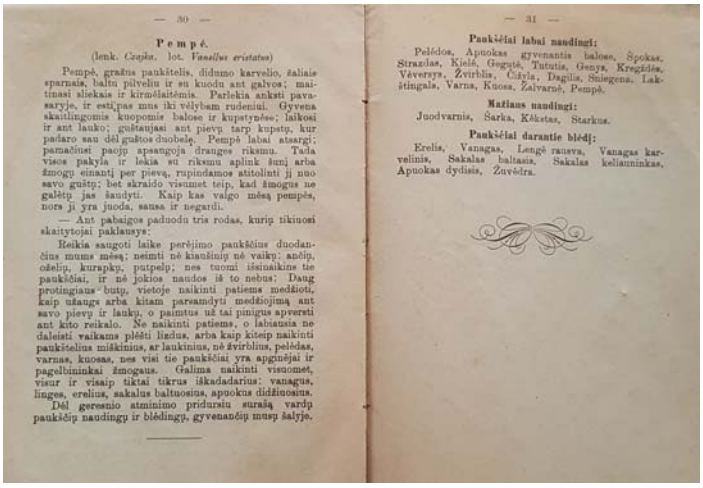
— 30 —

Pempė.

(lenk. *Czapla*, lot. *Vanellus cristatus*)

Pempė, gražus paukštelis, didumo karvelio, žaliais sparnais, baltu pilveliu ir su kuodu ant galvos; maitinasi sliekais ir kirmėlaitėmis. Parlekia anksti pavasaryje, ir esti,pas mus iki vėlybam rudeniui. Gyvena skaidlingomis knopomis bakose ir kupstynėse; laikosi ir ant lauko; gudtaujasi ant pievų tarp kupstų, kur padaro sau dėl gudtos duobelę. Pempė labai atsargi; pamačinsi paojp apsaugoja drauges riksmu. Tada visos pakyla ir lekia su riksmu aplink šunį arba žmogų einantį per pievą, rupinšanos atitolinti jį nuo savo gudtp; bet skraido visumet teip, kad žmogus ne galėtp jas šaudyti. Kaip kas vaigo mėsą pempės, nors ji yra juoda, sausa ir negardi.

— Ant pabaigos paduodu tris rodas, kuriq tikinosi skaitytojai paklausys:

Reikia saugoti laike perėjimo paukščius duodančius mums mėsą; neimti nė kiaušinių nė vaikų: anėlį, oželį, kurapky, putpelp; nes tuomi išsinaikins tie paukščiai, ir nė jokios naudos iš to nebus; Daug protingiaus butų, vietoje naikinti patiems medžioti, kaip užaugs arba kitam parsamdyti medžiojimą ant savo pievų ir lanky, o paimtus už tai pinigus apversti ant kito reikalo. Ne naikinti patiems, o labiausia ne daleisti vaikams plėšti lizdus, arba kaip kiteip naikinti paukštelius miškinius, ar laukinius, nė žvirblius, pelėdas, varnas, kuosas, nes visi tie paukščiai yra apginėjai ir pagelbininkai žmogaus. Galima naikinti visumet, visur ir visaip tiktai tikrus iškadadarius: vanagus, linges, erelius, sakalus baltuosius, apuokus didžiuosius.

Dėl geresnio atminimo pridursiu surašą vardų paukščip naudingų ir blėdingų, gyvenančip musp šalyje.

— 31 —

Paukščiai labai naudingi:

Pelėdos, Apuokas gyvenantis balose, Špokas, Strazdas, Kielė, Gegutė, Tututis, Genys, Kregždės, Vėverys, Žvirblis, Čakys, Dagilis, Sniegena, Lakštingalas, Varna, Kuosa, Žalvarnė, Pempė.

Mažiaus naudingi:

Juodvarnis, Šarka, Kėkstas, Starkus.

Paukščiai darantie blėdį:

Erelis, Vanagas, Lengė ranova, Vanagas karvelinis, Sakalas baltasis, Sakalas keliauninkas, Apuokas didysis, Žuvėdra.

Leidinio viršelis ir vidiniai puslapiai

numeratos dalis, bet ir atskirai. Leidinys ir jo priedai buvo laukiami, jais dalintasi su kaimynais.

Knygutė apie paukščius parengta ūkininkui suprantama kalba, tačiau nenusižengiant to meto mokslo tiesoms. Visi aprašomi paukščiai skirstomi į tris grupes: labai naudingus, mažiau naudingus ir kenksmingus (*darančius blėdį*). Pastarieji bene įdomiausi šiandienos ornitologams, besivadovaujantiems gamtosaugos idėjomis. Ereliai, vanagai, lingės, sakalai, didieji apuokai ir žuvėdros verti masinio naikinimo! Erelis, pagaunantis kiškį, paršelį, ėriuką, vištą ar žąsį, jau tuo metu esąs retas. Daugumą plėšriųjų paukščių (autorė pagal lenkų kalbą vadina *draskančiaisiais*) yra ūkininko priešai, nors tariamas vienas kitas pagyrų žodis peles naikinantiems. Pelėdos – *paukščiai mums naudingi*, – teigia autorė. *Jos gina nuo priešų mūsų lobį naktimis kada kiti paukščiai ilsisi*, – rašoma knygutėje. Tačiau didysis apuokas daro ūkininkui žalą, nes naikina naminius ir laukinius paukščius, net užpuola stirnas. „Kliūna“ nuo autorės ir ūkininko priešei gervei, mat nusileidusi į žirnių, grikių ir kviečių lauką daro žalą. *Gervės labai atsargios ir sunku jas užmušti*, – moko ūkininkus autorė. Tokie šiandien nesuvokiami teiginiai knygutės rašymo laikotarpiu įprasti, gamtosaugos idėjos buvo didelė naujovė. Prisiminkime, kad 1900 m. JAV buvo nušautas paskutinis laisvėje gyvenęs karvelis keleivis!

Ūkininkui naudingų, vertų globos paukščių yra nepalyginamai daugiau nei žalingų. Knygutėje aprašomi šie: balinės pelėdos (? *apuokas, gyvenantis balose*), naminės pelėdos, varnėnai, strazdai, kielės, gegutės, kukučiai (*tututčiai*), geniai, kregždės, vieversiai, žvirbliai, dagiliai, sniegenos, lakštingalos, varnos, kuosos, žalvarniai ir pempės. Šie paukščiai yra įvairiausių kenkėjų dirvose, daržuose ir soduose naikintojai, padidinantys derlių. Varniniai paukščiai taip pat svarbūs. Jie lydi artojus ir sunaikina vikšrus bei vabzdžius.

Mažiau naudingiems, tačiau globotiniems paukščiams priskiriami krankliai (*juodvarniai*), šarkos, kėkštai, gandrai (*starkai*). Teigiama, kad gandrai mūsų krašte saugomi nuo senovės, *gali ramiai gyventi, maža kas ranką ant jo pakelia*. Jo nauda ir žala savitoje pusiausvyroje – gandrai naikina daug kenkėjų, tačiau pagauna ir vieną kitą žąsiuką, kiškelį.

Visi 27 knygutėje aprašyti paukščiai vadinami panašiai kaip ir šiandien, kai kurie – žinomais sinonimais. Nurodomi ir lenkiški bei lotyniški vardai. Moksliniai vardai minimi pilni, o kai kurių paukščių – tik genčių. Knygutės tekstas beveik be korektūros klaidų, kalba sklandi ir vaizdinga. Lyginant su to laikotarpio lietuviškais leidiniais, knygutė puikiai parengta ne tik kalbos, bet ir poligrafijos kultūros požiūriu.

Kuo leidinys įdomus šiandien?

Nors mokslinės vertės leidinys neturi, tačiau neabejotina jo švietėjiška svarba. Išsilavinę skaitytojai tuo metu galėjo skaityti storus ornitologijos tomus, skirtus Lenkijos, Vokietijos, Rusijos ornitofaunai. Tačiau lietuviškai tesuprantantys ūkininkai kartu su pamėgtu „Ūkininku“ gavę ploną knygutę „Apie paukščius“ patyrė, kad gausu naudingų paukščių, kuriuos dera globoti. Šių paukščių yra daug daugiau, nei *darančių blėdį*! O svarbiausia tai, kad paukščių gyvenimas savitas, įdomus, juos verta stebėti ir pažinti.

Ypatinga pirmoji knygutė apie paukščius dar ir todėl, kad skaitytojus ji pasiekė knygnešių nešuliuose ir iki pat spaudos atgavimo 1905 m. buvo slapstoma po grindimis, kluonuose ir kitose slėptuvėse. Retas šių dienų gamtininkas gali įsivaizduoti, kad įkliuvęs su knygute apie paukščius galėtų būti nubaustas bauda ar net kalėjimu.

Laikyti rankose ir pavartyti *Tėvų dukrelės* knygutę šiandien gali tik labai retas kolekcininkas. Leidinys viešai skelbiamas virtualaus elektroninio paveldo sistemoje (VEPS): https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB1F4447F6.

SIGNALAI IR GIESMĖS (1)

Juodagalvė devynbalsė (Sylvia atricapilla). © Saulius Karalius

Pagal Davido Attenborougho knygą „The Life of Birds“

Parengė Vidmantas ADOMONIS

Tik nedaugelis gyvūnų, išskyrus mus, žmones, savo balsu gali išreikšti tiek daug, kiek paukščiai. Mūsų balsas gimsta gerklose, gerklės viršutinėje dalyje esančiame gumburyje, kurį vadiname Adomo obuoliu. Paukščiai taip pat turi į mūsiškes panašias gerklas, , bet jos garso nesukuria. Jos tėra sklendė, neleidžianti maistui ir vandeniui pro trachėją patekti į paukščio plaučius. Paukščių balsas sklinda iš kitos, giliau esančios struktūros, kurios neturi joks kitas gyvūnas. Tai apatinės gerklos (*syrinx*).

Šis į dėžutę panašus organas, iš išorės sutvirtintas kremzliniais žiedais, yra apatinėje trachėjos dalyje, kur ji šakojasi į du bronchus. Apatinių gerklų viduje kiekvieno broncho spindį nepriklausomai vieną nuo kito gali visai uždaryti ar tik pridaryti pora mėsingų lūpų. Susispaudus paukščio plaučiams oras srūva pro šias lūpas, ir jos vibruodamos sukuria melodingą garsą. Susitraukinėjant gerklų raumenims paukštis gali virpinti kiekvieno broncho lūpas atskirai ir taip keisti jų skleidžiamų tonų aukštį ir tembrą.

Apatinių gerklų suformuotas balsas kyla trachėja į viršų ir joje dar sykį pakinta. Kuo ilgesnė trachėja, tuo žemesni garsai sklinda iš jos, nes, panašiai kaip ilgi vargonų vamzdžiai, rezonuoja žemesniais dažniais. Gervių, kurių balsai primena trombono garsus, trachėja yra tokia ilga, kad susisuka kilpomis specialioje krūtinkaulio keteros ertmėje, o kai kurių paukščių rūšių – netelpa net ir joje. Štai vieno iš neišvaizdžiausių rojaus paukščių, manukodijos trimitininkės, trachėja eina po krūtinės oda žemyn, iki krūtinės apačios, ir padariusi kilpą grįžta atgal. Paukščiui senstant kilpų susidaro vis daugiau. Tai būdinga tik šių manukodijų patinėliams, ir tik jų balsas yra panašus į trimito garsą. Nors pagal specifinį šio paukščio balsą rūšis ir pavadinta, turint omeny trachėjos kilpų gausą jai labiau tiktų manukodijos valtornininkės pavadinimas.

Kai kurie paukščiai panorėję gali sutrumpinti savo trachėją. Kaip ir apatines gerklas, trachėją supa kremzliniai žiedai, tarp savęs sujungti raumenimis, kuriais paukštis gali priartinti žiedus vieną prie kito, suglausti juos tarsi armonikos dumples. Sutrumpėjus trachėjai, ji ima rezonuoti aukštesniais dažniais. Pingvinų trachėjoje yra išilginė pertvara, dalijanti ją į dvi nelygias dalis, todėl kai afrikinis pingvinas rėkia – šį garsą vargiai galėtum pavadinti giesme – girdimas dviejų aukščių garsų akordas.

Kvėpuodamas labai trumpais paviršutiniškais įkvėpimais, tiksliai suderintais su giesmės garsais, paukštis gali be jokios pastebimos pauzės giedoti ne vieną minutę, kur kas ilgiau nei galėtų išdainuoti net labiausiai patyręs dainininkas. Kiekviena apatinių gerklų lūpų pora paukštis gali sukurti atskirą garsą. Kanarėlės čiulbėdamos 90 proc.

garsų išgauna kairiuoju bronchu, o dešinįjį dažniausiai naudoja kvėpuoti. Raudonasis kardinolas, švilpaudamas *glissando*, žemesnių garsų giesmės dalį pradeda vienu bronchu, o pereidamas į aukštesnių garsų dalį palaipsniui, nepastebimai „perjungia“ kitą bronchą. Abu skirtinguose bronchuose sugeneruoti garsai gali susimaišyti ir tarpusavyje sąveikaudami sukurti visiškai naują garsą. Tuo galima paaiškinti, kaip kai kurie paukščiai, tokie kaip papūgos ar mainos, sugeba groteskiškai tiksliai pamėgdžioti žodžius, nors neturi nei judrių lūpų, nei lankstaus liežuvio, tų garsus artikuliuojančių padargų, kuriais sukuriamas žmogaus balsas. Apskritai, nė vienas kitas gyvūnas vokaline išraiška – jos įvairove, sudėtingumu ir trukme – negali prilygti paukščiui.

Paukščiai bendrauja ne tik garsiniais, bet ir optiniais signalais – apdaro spalvomis ir raštais. Norėdamas perduoti tam tikrą žinią, paukštis gali odos raumenimis plunksnas išskleisti ar pašiaušti, o esant pavojui – suglausti ir signalus paslėpti. Skirtingais metų laikais ir įvairiais paukščių gyvenimo tarpsniais jų apdaras gali reikšti skirtingą informaciją, nes skraidant plunksnos susidėvi ir jas reikia reguliariai keisti.

Kai kurias plunksnų spalvas nulemia pigmentai. Iš jų labiausiai paplitęs melaninas, tas pats pigmentas, kuris susidaro žmogaus odoje veikiant saulės spinduliams. Šis pigmentas juodojo strazdo plunksnas nudažo juodai, dėl jo plunksnos įgyja taip pat įvairių atspalvių ir intensyvumo rudą bei geltoną spalvas. Raudoną ir oranžinę spalvas sukuria pigmentai, vadinami karotenoidais. Tačiau jie paukščių organizme nesintetinami, todėl šie turi jų gauti, tiesiogiai ar netiesiogiai, iš augalų. Flamingai ir raudonieji ibiai turi kitą karotenoidų šaltinį – mažyčius vėžiagyvius, nes šie savo ruožtu minta melsvabakterėmis, kuriose šio pigmento gausu. Zoologijos soduose tokie paukščiai, negaudami natūralaus maisto, – jei karotenoidų trūkumas nekompensuojamas, – praranda savo raudoną spalvą. Turakai, žavūs karvelio dydžio Afrikos miškų vaisialesiai paukščiai, turi pigmento, kuriame yra vario. Tokio pigmento neturi joks kitas gyvūnas, jis būdingas tik turakams, todėl vadinamas turacinu. Būtent dėl jo paukščiui skėstelint sparnais matomi stulbinami raudonai purpurinės spalvos blyksniai.

Raudonojo ibio (Eudocimus ruber) raudono pigmento šaltinis – smulkūs vėžiagyviai, kuriais jis minta

Kitos spalvos susidaro ne dėl cheminių medžiagų, pigmentų, bet dėl plunksnų vidinės struktūros. Mėlyną spalvą kėkšto sparnuose sukuria sparnų plunksnų keratine esančios mikroskopinės ertmės, laužiančios šviesos spindulius. Tokia plunksna yra mėlyna tik tada, kai šviesa nuo jos atsispindi; šviesai einant kiaurai per plunksną, ji atrodo ruda.

Kartais ta pati plunksna vienu metu gauna spalvą iš šių dviejų skirtingų šaltinių, cheminio ir fizikinio. Laukinės banguotosios papūgėlės žalia spalva susidaro geltono pigmento spalvai persidengiant su mėlyna, atsirandančia dėl plunksnų vidinės struktūros. Todėl veisėjams buvo palyginti nesunku išvesti naujas šių papūgėlių linijas, kuriose nėra pigmentinės geltonos ir dėl to išryškėja struktūrinė mėlyna spalva.

Šalovo turako (*Tauraco schalowi*) raudonų plunksnų spalvą lemia unikalus pigmentas turacinas. Tviskančių spalvų žaismas gaigalo galvos plunksnose pavasarį, povo uodegos „akys“, vos ne metalinis himalajinio monalo apdaro blizgesys, žėrinti daugelio kolibrių „peteliškė“ – visa tai sukuria struktūriškai pakitusios plunksnų šoninės šakelės. Jos yra suplokštėjusios ir susuktos taip, kad plačioji dalis būtų atkreipta į išorę. Taip susiformuoti šakelės gali tik atskirtos viena nuo kitos, kai neturi mažyčių kabliukų, kurie kitose plunksnose sukabina šakeles tarpusavyje ir sudaro ištisinę plokščią vėtyklę. Štai kodėl tokio besimainančių spalvų žvilgesio niekada nebūna plasnojamosiose plunksnose. Šoninėse šakelėse esantys mikroskopiniai melanino dalelių sluoksniai laužia šviesą taip pat, kaip tepalo plėvelė ant vandens paviršiaus: šios spalva priklauso nuo to, kokiu kampu į ją žiūrėsi.

Paukščiai naudoja akustinius ir optinius signalus, atskirai arba kartu, komunikuoti su savo poros partneriais, su svetimais tos pačios ir kitų rūšių paukščiais ir net su visiškai tolimų rūšių gyvūnais. Jie skleidžia kovos šūksnius, įspėja apie pavojų, vilioja partnerį, skelbia karą, o kartais net meluoja.

Povo uodegos plunksnos „akys“ – struktūriškai pakitusių šoninių šakelių padarinys

Komunikavimas su iš esmės kitokiu gyvūnu, kurio ir aplinkos suvokimas, ir saviraiškos būdai radikaliai skiriasi, bet kam turėtų būti milžiniška problema. Ir vis dėlto kai kurie paukščiai tai daro taip sėkmingai, jog šiuo gebėjimu kliaujasi maitindamiesi. Tai medrodžiai, maži į strazdus panašūs paukščiai, tolimi genių giminaičiai. Dauguma jų rūšių paplitusios Afrikoje, dvi gyvena Azijoje. Minta įvairiais vabzdžiais, bet bičių lizdai juos domina ne dėl pačių vabzdžių ar medaus, o dėl bičių perų ir korių vaško. Jie vieninteliai iš visų žinomų gyvūnų gali virškinti vašką. Manoma, kad medrodžių virškinimo trakte yra vašką skaidančių bakterijų, kurios savo darbą atlieka ypač efektyviai: yra žinomas atvejis, kai paukštis išgyveno ne vieną mėnesį maitinamas vien tik vašku.

Laukinės bitės savo lizdams pasirenka įvairias vietas. Štai Himalajuose gyvenančios bitės korius prilipdo po uolų atbrailomis arba tarsi stalaktitus ant urvų lubų. Tokios vietos yra nesaugios, tad azijiniai medrodžiai be didelių sunkumų gali lizdus apiplėšti. Kaip ir visų šios šeimos atstovų, medrodžių kojos panašios į genių – du pirštai nukreipti į priekį ir du – atgal, todėl jų savininkai gali lengvai prikibti prie vertikalių paviršių, ar tai būtų medžio kamienas, ar bičių korys. Afrikinės bitės savo lizdams mieliau renkasi saugesnes vietas – medžių dreves ar uolų plyšius. Kad pasiektų korius tokiose vietose, medrodžiams reikia pagalbos.

Bitėdis barsukas, dar vadinamas medlaižiu, yra galingas rausikas. Jis ėda įvairius smulkius gyvūnus – varles,

Įvairiaspalvis metališkas himalajinio monalo (Lophophorus impejanus) plunksnų žvilgesys.

Bitėdis barsukas (Mellivora capensis) turi silpnybę: užvis labiausiai jam patinka medus ir bičių perai

Žvynuotagurklis medrodis (Indicator variegatus) išsiskiria ypatingais komunikavimo įgūdžiais

peles, termitus, žuvis ir driežus, – bet turi vieną silpnybę: užvis labiausiai jam patinka medus ir bičių perai. Tam tikru metų laiku jis minta vien tik šiuo maistu. Tai klajoklis gyvūnas, kuris, ieškodamas maisto, krūmynais nukeliauja didelius atstumus. Jam užklydus į medrodžio teritoriją, paukštis nutupia ant žemos šakos netoli žvėries ir pradeda treliuoti. Bitėdis barsukas į tai atsako kriuksėjimu ir nutursena link paukščio. Medrodis nuskrenda, medlaižys seka paskui jį. Kartkartėmis paukštis nutupia ir, treliuodamas bei skėsčiodamas uodegą su ryškiomis baltomis plunksnomis šonuose, laukia, kol žvėris jį pasivys. Galiausiai jis purpteli ant aukštesnės šakos ir pragysta kitokiu balsu. Tai reiškia, kad bičių lizdas yra visai čia pat, galbūt medžio drevėje. Jį radęs bitėdis barsukas ima nagais draskyti lizdo angą.

Bitės nelieka skolingos ir ginasi geluonimis. Medlaižys nėra abejingas bičių įgėlimams: jis apsisuka, įspraudžia pasturgalį į lizdo angą ir iš pauodegio liaukos išskiria šlykščiai dvokiančio sekreto. Keliautojai, kuriems yra tekę užklupti bičių lizdą plėšiantį bitėdį barsuką (*Mellivora capensis*), pasakoja, kad jo paskleista smarvė yra nepakenčiama. Ko gero bitėms taip pat, nes jos spiečiais palieka lizdą, ir žvėris, dabar jau kur kas mažiau trikdomas aplink galvą dūzgiančio debesies įniršusių bičių, toliau drasko medį ir platina angą į bičių lizdą. Galiausiai na-

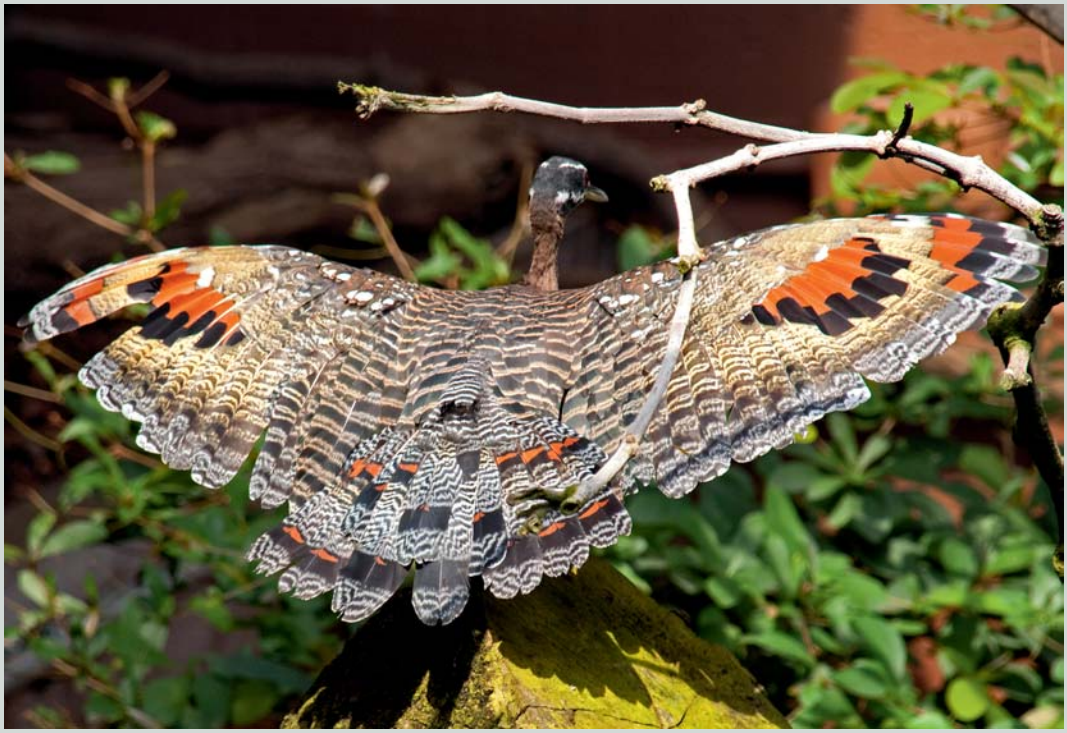

Sauliapaukštis (Eurypyga helias) demonstruoja grasinamą pozą

gais ištraukia tamsiai rudu medumi varvančius korius ir pasitraukęs į šalį ima ėsti. Šio momento ir laukia medrodis – jis purpteli nuo šakos žemyn prie nuniokoto bičių lizdo likučių, ir puota prasideda.

Abiejų gyvūnų partnerystės privalumai yra akivaizdūs. Medrodis, skraidydamas po savo teritoriją, puikiai ją pažįsta, sužino apie kiekvieną naują bičių lizdą vos tik jos ten įsikuria. Medlaižys, užklydęs į šiuos plotus ko gero pirmą kartą, to nežino, bet yra pakankamai stiprus, kad galėtų išplėšti lizdus, kurių paukštis be pašalinės pagalbos neįveiktų. Tačiau ši partnerystė gali gyvuoti tik dėl paukščio komunikavimo įgūdžių.

Kada užsimezgė šis ryšys, nėra žinoma, bet faktas, kad evoliucijos eigoje paukštis įgijo tokią specializuotą virškinimo sistemą, leidžia manyti, jog jis egzistuoja jau labai seniai. Mes taip pat nežinome, ar bitėdis barsukas buvo pirmasis medrodžio partneris. Bet šiandien jis tikrai nėra vienintelis. Šiaurės Kenijoje boranų genties žmonės mielai naudojasi medrodžio paslaugomis. Patyręs šios genties medaus kopinėtojas žino, kaip prisišaukti šį paukštį. Jis sušvilpia, pūsdamas į tuščiavidurę sėklą, kriauklę ar suglaustus rankų nykščius. Toliau procesas vyksta kaip ir su bitėdžiu barsuku: paukštis balsu ir elgesiu rodo kelią, o žmogus eina iš paskos. Kai žmogus baigia kopinėti, pagal genties tradiciją jis matomoje vietoje visada palieka gabalą korio, kad paukštis galėtų pasiimti savo dalį.

Tačiau žmonės ir kiti žinduoliai paukščiams dažniau yra priešai negu partneriai, todėl paukščių savo priešams siunčiami signalai yra paprastesni ir turi tiesioginį adresatą. Sauliapaukščiai naudoja vizualinius signalus. Lizdus jie suka Pietų Amerikos drėgnųjų atogrąžų miškų pelkėtose vietovėse. Tupintį lizde paukštį sunku pastebėti – rudas apdaras, išmargintas pilkais, baltais ir žalsvais vingiuotais dryželiais, visiškai susilieja su aplinka. Bet jei vis dėlto pastebėjote ir iš lėto eisite link jo, jis, jums visiškai to nesitikint, staiga vėduokle išskės uodegą ir išskleis sparnus, o juose – didelės ryškios kaštoninės dėmės, iš viršaus apibrėžtos juodai, kurios spindinčiame auksiniame fone atrodo dar didesnės. Jos žiūri į jus kaip dvi didžiulės akys. Jei ir toliau artinsitės prie jo, paukštis pakils nuo lizdo ir išskėtęs sparnus drąsiai žengs link jūsų. Įspūdis yra toks stulbinamas, o paukštis elgiasi taip savimi pasitikinčiai, jog nebūtų nieko nuostabaus, jei kiekvienas, su tuo susiduriantis pirmą kartą, pamanytų, kad prieš jį esantis padaras yra iš tiesų pavojingas. Būtent tokį signalą paukštis ir nori pasiųsti. Žinoma, tai netiesa. Paukštis meluoja.

Pelėdos jaunikliai siunčia panašius signalus, ir jie taip pat yra klaidinantys. Jei užkopsite pasižiūrėti aukštai daržinės pakraigėje lizde tupinčios liepsnotosios pelėdos, išvysite štai ką: paukštis išskleidžia sparnus, bet laiko juos žemai nuleistus, visas pasišiaušia ir plačiai išsižioja.

Dienojantis baltapilvis sakalinis lėlys (Chordeiles nacunda) tampa panašus į galvijų mėšlo krūvą.

Maždaug kas dešimt sekundžių jis nunarina galvą ir ją papurto. Tai ypač stebina, nes tuo metu pelėda nežiūri į įsibrovėlį ir tampa pažeidžiama. Nepaisant to, šios scenos tikslas, kaip ir sauliapaukščio atveju, – sugluminti įsibrovėlį ir sudaryti įspūdį, kad paukštis – daug pavojingesnis nei yra iš tikrųjų.

Iš visų paukščių melų labiausiai įtikinami yra ne tie, kai sakoma „Aš esu čia, bet aš esu pavojingas“, bet tie, kurie sako „Manęs čia nėra, čia – yra kažkas kita“. Daugelio paukščių, tokių kaip sauliapaukštis, apdaras yra jų natūrali maskuotė. Europinė slanka, prigludusi ant kiaušinių lizde, paslėptame miško paklotėje tarp sausų nurudusių paparčių, yra tarsi nematoma nei šmižinėjančiai lapei, nei žmogui. Tačiau slankos maskuotės efektyvumas priklauso nuo to, ar paukštis sugebės išlikti visiškai nejudrus. Baltapilvis sakalinis lėlys gyvena atvirose žole apaugusiose Brazilijoje vietovėse ir didžiąją dienos dalį praleidžia ant žemės.

Čia paukščiui sunku rasti kokią nors priedangą, bet jis vis dėto sugeba pasislėpti – susigūžia ir dėl specifinės savo apdaro spalvos tampa nepaprastai panašus į karvės mėšlo krūvą. Tačiau čia yra vienas keblumas. Seniau Brazilijos pampose besiganančių galvijų nebuvo, nes iš Europos jie buvo atvežti tik prieš keletą šimtmečių. Vargu ar šis nuostabus sakalinio lėlio imitacinis elgesys galėjo susiformuoti per tokį trumpą laiką, juolab kad pampose nėra jokio kito stambaus žolėdžio, kurį paukštis būtų galėjęs pamėgdžioti. Bet kažkada buvo. Prieš galbūt tūkstantį metų šiomis lygumomis klaidžiojo milžiniški tinginiai ir didžiuliai, sulig nedideliu automobiliu, šarvuočiai. Visi jie dabar išnykę, bet galimas dalykas, jog baltapilvio sakalinio lėlio dėka mes galime susidaryti tikslų vaizdą, kaip atrodė milžiniškų tinginių išmatos, kuriomis jie kažkada tręšė šias pievas.

Šiaurinis kikilis (Fringilla montifringilla). Klaipėda, 2019-04-19 © Saulius Karalius

Dagilis (Carduelis carduelis). Klaipėda, 2019-04-19 © Saulius Karalius

Parengta įgyvendinant projektą „Pažink paukščius ir savo kraštą“ (paramos sutarties Nr. 059-2NS).
Projektą finansuoja Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas, skyręs 3 000 EUR metinę paramą.

Žurnalo kaina – 1,75 Eur